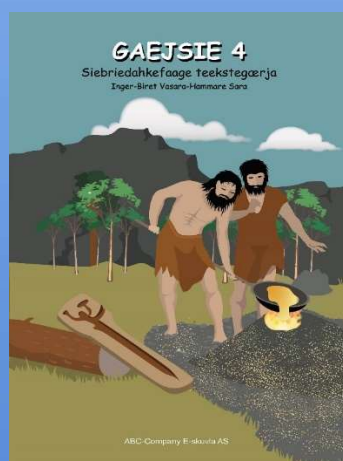

Inger-Biret Vasara-Hammare Sara jñh Kirsi Paltto

Gaejsie 4 - Siebriedahkefaage lohkehtæjjan bihkedimmie

(30.6.2024)

www.e-skuvla.no

Sisvege:

Faagen relevaanse jîh vihkeles aarvoeh	s. 2
Jarngebiehkieh	s. 3
Dåaresthfaageles teemah	s. 4
Vihkeles tjiehpiesvoeth	s. 6
Maahtooulmieh jîh vuarjasjimmie	s. 7
Learoevierhtieraajroen bîjre	s. 9
Metodihkeles bielie	s. 10

Leaeroesoejkesje: Faagen relevaanse jîh vihkeles aarvoeh

Seabradahkefaage lea vihkeles faage ihke learohkh edtjeh meatanârroejinie sjîdtedh mah leah meatan, eadtjohke jîh laejhtehkslaakan ussjedieh. Faage edtja viehkiehtidh guktie learohkh ektiedimmieh vuejnieh gaskem individuelle veeljemh, seabradahkestruktuvrh jîh eatnemen tööllemeraasth. Seabradahkefaagesne learohkh edtjeh nuepiem åadtjodh jîjtse identiteetem, voenges seabradahkem gusnie jielieh, jîh nasjonaale jîh veartenevijries gyhtjelassh goerehtidh. Barkoen tjîrrh faagine learohkh edtjeh guarkedh guktie geograafeles, histovrijes jîh daaletje tsiehkies eaktoeh biechie guktie almetjh sijen daerpiesvoeth reeblic, jîh guktie faamoe jîh vierhtieh almetji gaskem juakasuvvieh. Learohkh edtjeh voerkes sjîdtedh guktie mijjeh libie histovrijistie sjugniesovveme men aaj guktie mijjeh histovrijem sjugniedibie. Faage edtja viehkiehtidh fiereguhten identiteetem evtiedidh, jîh goerkesem vedtedh dej joekehts ektievoeti bîjre mejstie mijjeh almetjh bielie sjîdtebe, dovne Saepmesne jîh Saepmien ålkolen. Daate sæjhta jiehtedh aaj jienebelåhkoe- jîh unnebelåhkoeperspektijvh meatan vaeltedh, maehtedh viertiestimmieh jeatjah aalkoeåålmegigujmie darjodh, jîh ovmessie faamoetsiehkies jîh vihkelesvoetem demokraateles aarvojste guarkedh. Naemhtie seabradahkefaage viehkehte learohki goerkesem nænnoestidh jîjtsistie, seabradahkeste mesnie jieliemie, jîh guktie dah maehtieh jîjtsh jieledem jîh bætijem aejiem baajnehtidh.

Gaajhkh faagh edtjeh viehkiehtidh aarvoevåaromem lierehtimmesne realiseeredh. Seabradahkefaage edtja iedtjem, laejhtehks ussjedimmie, sjugniedimmieaavoem jîh goerehtimmiehåhkoem vedtedh, jîh vuajnoeh jîh aarvoeh dårjoehtidh goh toleraanse, seammavyörtegsvoete jîh ååkteme. Seabradahkefaageles ussjedimmievuekiej jîh jeatjah vuekiej tjîrrh learohkh edtjeh eadtjohke meatanârrojevoetem evtiedidh man våarome lea voerkesvoete demokratien, byjresen, almetjereaktaj jîh mîrrestallemen bîjre jîh aarvoen bîjre gellievoeteste. Leaeroesoejkesjen våarome lea saemien aarvoeh, saemien giele, kultuvre jîh seabradahkejielede.

Jarngebiehkieh

Onterdimmie jih goerehtimmie

Learohkh edtjeh maehdedh ontendidh, ussjedattedh jih varjasjidh guktie daajroe seabradahken bijre âvtesne jih daelie sjugniesâvva. Learohkh edtjeh tjetskehke ârrodh jih eadtjohkelaakan daajroem ohtsedh jih sjugniedidh oktegh jih mubpiejgumie ektine, dovne klaassetjiehtjielisnie jih klaassetjiehtjelen âlkolen. Lissine learohkh edtjeh bievnesh veedtjedh jih nuhtjedh ovmesseie sâarhts histovrijes jih geograafeles gaaltijijstie jih jeatjah gaaltijijstie mej daajroe seabradahken bijre, juktie tjoevkesem biejedh tsiehkide ovmesseie seabradahkine, ovmesseie tîjji, jih jîjtsh jieliedisnie. Dah edtjeh aaj maehdedh laejhtehkslaakan varjasjidh mejtie gaaltijh leah ussjedammes jih relevaante.

Seabradahkelaejhtehks ussjedimmie jih ektiedimmieh

Learohkh edtjeh ektiedimmieh guarkedh geograafeles, histovrijes jih daaletje tsiehkij gaskem, jih guktie dah tsiehkij fiereguhtene haeresne jih ektesne leah almetjidie jih seabradahkide baajnehtamme jih baajnehtieh. Learohkh edtjeh daajroem baajnehtimmien bijre âadtjodh eatnemen jih seabradahken gaskemsh. Dah edtjeh vuartasjidh guktie evtiedimmie âvtetje aejkien dovne tjoedtjesti jih jâerhkieji, jih mij dejtje jarkelimide vedti, jih histovrijes empatijem evtiedidh. Learohkh edtjeh analyseeredh guktie faamoe jih faamoerelasjovnh leah ovmesseie tsiehkij seabradahkesne baajnehtamme jih annje baajnehtieh. Dah edtjeh daajroem, heannadimmieh jih fenomeenh ovmesseie perspektijvijste varjasjidh, jih ussjedattedh man âvteste almetjh leah ovmesseie veeljemh dorjeme jih darjoeh.

Demokratijegoerkese jih meatanârrome

Learohkh edtjeh guarkedh guktie geograafeles, histovrijes jih daaletje tsiehkij leah eaktoeh bieje me jih biejeje dejtje nuepide almetjh âtneme jih utnieh laavenjostedh, jîjtjemse organiseeredh jih sjæjsjalimmieh ovmesseie seabradahkine vaeltedh. Learohkh edtjeh daajroem joekehtsi bijre âadtjodh laanti gaskem stuvremevuekien jih gorredimmien bijre almetjereaktijste jih unnebelâhkojste, jih edtjeh vuartasjidh guktie joekehtsh leah almetji jiele dem jih nuepiem meatan ârrodh baajnehtamme jih baajnehtieh. Dah edtjeh guarkedh man âvteste vigkieh leah jæjhteme jih jijhtieh, jih guktie almetjh leah dejtje gîetedamme jih gîetedieh. Learohkh edtjeh dâajrehtimmie demokratijine rîektesisnie âadtjodh, juktie maehdedh baajnehtidh jih meatan ârrodh seabradahkem hammoedidh. Edtja sisvegem daennie jarngebiehkesne tjoevkesisnie ovmesseie perspektijvijste vuejnedh, dehtie voengen perspektijveste dan veartenevijries perspektijvese, jih aalkoeââlmege- jih unnebelâhkoeperspektijvine, leavlojne âvtetje aajkan, daaletje tîjjese jih bâetijen aajkan.

Monnehke seabradahkh

Learohkh edtjeh guarkedh guktie geograafeles, histovrijes jih daaletje tsiehkij leah eaktoeh bieje me jih biejeje guktie almetjh leah sijen daerpiesvoeth ââdtjeme jih ââdtjoeh, jih guktie vierhtieh ovmesseie seabradahkine leah juakasovveme jih juakasuvvieh. Edtja vuejnedh geograafeles gellievoete jih jeerehtsh mierieh biejeje jieledevâaroemasse jih jieledehtsiehkide. Learohkh edtjeh daajroem âadtjodh dej ekonomeles, byjreseligke jih sosijaale dimensjovni bijre monnehke evtiedimmesne, jih

ektiedimmien bîjre dej gaskem. Dah edtjeh guarkedh guktie jarkelimmieh åvtetje aejkien Leah dejtje golme dimensjovnde baajnehtamme jîh dan gaavhtan guarkedh man monnehke doh ovmesse seabradahkh Leah. Learohkh edtjeh vuejnedh almetji vierhtieåtnoe Leah konsekvensh åtneme jîh utnieh, jîh maehdedh dahkoealternatijvh monnehke evtiedimmien åvteste vuarjasjidh, individuelle, nasjonaale jîh veartenevijries daltesisnie. Edtja monnehke evtiedimmie seabradahkefaagesne tjoevkesisnie vuejnedh ovmesse perspektijvijste, dehtie voenges perspektijveste dan veartenevijries perspektijvese, jîh aalkoeåålmege- jîh unnebelåhkoeperspektijvine, leavlojne åvtetje aajkan, daaletje tîjjese jîh båetijen aajkan.

Identiteete-evtiedimmie jîh ektievoete

Learohkh edtjeh daajroem åadtjodh guktie almetjh identiteetem jîh ektiedimmie evtiedieh, jîh guktie dah mubpiejgumie laavenjostoe. Dah edtjeh guarkedh guktie almetjh seabradahki sijse tjåanghkenieh, jîh guktie geograafeles, histovrijes jîh daaletje tsiehkieh identiteeteevtiedimmie jîh ektievoetem baajnehtieh. Daate sæjhta jiehtedh ovmesse perspektijvh dan bîjre mij mahta hijven jieledde årrodh, jîh learohkh dovne voerkesvoetem histovrijen bîjre jîh dahkoemahtoem evtiedieh gosse jîjtjemse guarkoeh aktine åvtetje aejkine, daaletje tîjjine jîh båetijen aejkine.

Dåaresthfaageles teemah

Almetjehealsoe jîh jieleddehaalveme

Seabradahkefaagesne dåaresthfaageles teema almetjehealsoe jîh jieleddehaalveme lea learohkh edtjeh voerkes sjîdtedh jîjtsh identiteeten jîh identiteeteevtiedimmien bîjre, jîh indivijdem guarkedh goh bielie ovmesse ektievoetijste. Daajroe guktie ektiedahkoe mubpiejgumie, aaj digitaalelaaken, relasjovnh jîh ektiedimmie baajnehte, lea bielie mahtoste faagesne. Faage edtja viehkietidh guktie learohkh maehhtieh hijven jieleddeveeljemh darjodh, jîh haestemh gîetedidh mah Leah seksualiteeten, persovneles ekonomijen, ruvsen, ålkoestimmien jîh digitaale ektiedahkoe bîjre. Faage edtja aaj viehkietidh goerkesem, ååktemem jîh toleraanssem sjugniedidh gellievoetese, mubpiej aarvojde jîh jieleddeveeljemidie, jîh perspektijvh vedtedh mij hijven jieledde mahta årrodh. Faagen tjîrrh learohkh edtjeh maehhtieh suerkieh damtjidh gusnie almetjeaarvoe haastasåvva, vuesiehtimmien gaavhtan almetjeåsesiestimmien jîh mijjen tîjjen slaaverijen sjiekenisnie, jîh råajvarimmide tjuvtjiedidh juktie almetji vihkeles daerpiesvoeth gorredidh.

Demokratije jîh meatanårrojevoete

Seabradahkefaagesne dåaresthfaageles teema demokratije jîh meatanårrojevoete lea learohkh daajroeh jîh tjiehpiesvoeth evtiedieh juktie maehhtedh sjugniedidh jîh meatan årrodh demokraateles prosessine. Faage edtja viehkietidh learohkh daajroem jîh goerkesem demokraateles aarvoej jîh prinsihpi bîjre evtiedieh. Learohkh edtjeh aaj goerkesem åadtjodh sjîdtedimmien bîjre demokraateles institusjovnijste Saepmesne jîh guktie Sijte lea vuekine orreme jîjtjemse demokraateles organiseeredh. Daate aaj faamosne saemiej dâarjoe gaskenasjonaale aalkoeåålmegelaavenjostosne jîh

gaskenasjonaale latjkojne, jîh maam ulmide konvensjovnh utnieh dan demokraateles evtiedimmien gaavhtan. Barkoen tjîrrh seabradahkefaagine learohkh edtjeh laejhtehkslaakan ussjedidh, ovmessie perspektijvh vaeltedh, ovmessie mielh gietedidh jîh eadtjohke meatanârrojevoetem vuesiehtidh. Seabradahkefaage edtja viehkiehtidh guktie learohkh maehtieh meatan årrodh demokratijesne jîh dam guhkiebasse evtiedidh, jîh ekstreme vuajnoej, ekstreme dahkoej jîh terrorismen vööste barkedh. Daajroe terrordahkoe bîjre Nöörjesne snjaltjen 22.b. 2011 edtja meatan årrodh lierehtimmesne dan bîjre.

Monnehke evtiedimmie

Seabradahkefaagesne dihte dåaresthfaageles teema monnehke evtiedimmie ulmine âtna learohkh edtjeh ektiedimmiem guarkedh dej sosijaale, ekonomeles jîh byjreseligke tsiehkij gaskem monnehkevoetesne. Seabradahkefaage edtja viehkine årrodh learohkh guarkoeh almetji vierhtieâtnoe Leah konsekvensh âtneme jîh utnieh voenges, regijonaale jîh abpe veartenisnie. Daajroe ektiedimmiej bîjre eatnemen jîh seabradahken gaskem, jîh guktie almetjh klijmam jîh byjresem baajnehtieh, jîh guktie jieledetsiehkij, jieledevuekie jîh demografije Leah ektesne viedteldihkie, daam goerkesem vadta. Guktie eatnemem guarkoe jîh reerie Saepmesne âvtetje aejkien jîh daaletje tîjjen lea meatan daesnie. Monnehke evtiedimmie dovne voenges, nasjonaale jîh abpe veartenisnie, lea jearohke demokraateles mierijste, eadtjohke meatanârroejijstie jîh solidariteeteste daaletje jîh bâetijen aejkien boelvigujmie. Seabradahkefaagesne learohkh ussjededtieh jîh digkiedieh aehpieh jîh vuestiebielieh dej ovmessie dimensjovni bîjre monnehke evtiedimmesne, jîh vuejnedh dahkoeh dovne indivijde- jîh seabradahkedaltesisnie Leah vihkele.

Vihkeles tjiehpiesvoeth

Njaalmeldh tjiehpiesvoeth

Njaalmeldh tjiehpiesvoeth seabradahkefaagesne lea mahtedh goltelidh, toelkkestidh, mielh hammoedidh e jîh eevtjedh, vaastahtahkem vedtedh jîh mubpiejgumie digkiedidh. Mubpiej mielh guarkedh jîh gyhtjelassh gihtjedh mah tjîelkestieh Leah aaj meatan daesnie. Dejnîe njaalmeldh tjiehpiesvoetine edtja aaj njaalmeldh soptsestimievuekien bîjre daejredh juktie goerkesem âadtjodh saemien seabradahki jîh kultuvri bîjre. Evtiedimmie dejstie njaalmeldh tjiehpiesvoetijste lea aelkedh jîjtse mielh buektedh, baakoem vaeltedh vâaroen mietie jîh goltelidh jîh vaastahtahkem mubpide vedtedh, ovmessie perspektijvh vaeltedh jîh argumentasjovnem tjîelkestidh stuerebe fâantoeektiedimmine. Evtiedimmie sæjhta aaj ahkedh vielie ektiedimmiej bîjre soptsestidh, faageles gyhtjelassh digkiedidh jîh vielie gellielaaketje biëvnesh gietedidh, jîh guarkedh guktie ovmessie soptsestimievuekieh dîjrem jîh dåastojem baajnehtieh.

Maehtedh tjaeledh

Maehtedh tjaeledh seabradahkefaagene lea soejkesjidh, hammoedidh jîh gietedidh teeksth mah Leah sjiehtedamme ulmine tjaelieminië. Maehtedh tjaeledh sæjhta aaj årrodh daajroem jîh biëvnesh juekedh, bievnedh jîh âehpiedehtedh tjaeledh, jîh seabradahkefaageles baakoetjierth nuhtjedh, argumentasjovnem tseegkedh jîh seabradahkefaageles teemah goerehtidh jîh dåeriesmoeride tjuvtjiedidh. Leah aaj mahtedh illedahkh dokumenteeredh jîh âehpiedehtedh seabradahkefaageles

goerehtimmijste tjaaleldh. Evtiedimmie tjaelemetjehpiesvoetijste lea aelkedh aelkie faaktaraajesh jñ gyhtjelassh hammoedidh jñ gaaltijdie vuesiehtidh, faaktateeksth tjaeledh, gyhtjelassh digkiedidh jñ vielie gellielaaketje gaaltijdie vuesiehtidh.

Maehtedh lohkedh

Maehtedh lohkedh seabradahkefaagesne sæjhta jiehtedh goerehtidh, toelhkestidh jñ ussjedadtedh ovmessie histovrijes, geograafeles jñ seabradahkedaajroen gaaltiji bijjeli. Sæjhta aaj årrodh bëvnesh gaavnedh jñ voerkeslaakan veeljedh jñ bäärhte veeljedh ovmessie gaaltijh. Lohkedh sæjhta jiehtedh ussjedadtedh guktie posisjovne jñ perspektijve ovmessie gaaltijh baajnehtieh, argumentasjovnem damtijidh jñ mieli, faaktaj jñ lahtesi gaskem joekehtidh. Evtiedimmie lohketjehpiesvoetijste faagesne lea aelkedh vaenie jñ sjiehteladteme gaaltijh nuhtjedh goske jñjtje bëvnesh gaavna jñ vierteste gelliej gaaltiji gaskem stuerebe kompleksiteetine.

Maehtedh ryöknedh

Maehtedh ryöknedh seabradahkefaagesne sæjhta jiehtedh taalematerijellem jñ stoerre daatah veedtjedh, gñetedidh, analyseeredh jñ vuarjasjidh tjoevkesisnie konteektsteste juktie vuajnoem vaeltedh seabradahkegyhtjelassine. Sæjhta aaj årrodh tñjelinjam jñ mietestahkem nuhtjedh juktie goerehtidh jñ histovrijes jñ geograafeles tsiehkieh åehpiedehtedh jñ ektiedimmieh vuejnedh. Maehtedh gyhtjelassigujmie barkedh ekonomijen jñ åtnoen bijre, jñ ektiedimmien dej gaskem vuejnedh lea aaj meatan. Evtiedimmie ryöknetjehpiesvoetijste faagesne lea aelkedh konkreete jñ aelkie tabellh jñ grafiske vuesiehtimmieh toelhkestidh goske maahta stuerebe daataveahkah kombineeredh jñ analyseeredh jñ jarkelimmieh vuejnedh tñjje doekoe.

Digitaale tjehpiesvoeth

Seabradahkefaage aktem sjiere diedtem åtna ihke learohkh digitaale meatanårrojevoetem evtiedieh. Digitaale tjehpiesvoeth seabradahkefaagesne lea maehtedh digitaale dirregh nuhtjedh juktie gaavnedh, gñetedidh jñ navigeeredh digitaale gaaltijinie, digitaale gaaltijelaejhtemem darjodh jñ sjiehteles bëvnesh veeljedh. Lea aaj maehtedh gaskesadtedh, laavenjostedh jñ digitaale dorjesh sjugniedidh, jñ njoelkedassh jñ nåårmh gaskesadtemasse nedtesne, persovnevaarjelæmman jñ aalkoereaktese fulkedh. Tjehpiesvoete lea aaj bëvnese- jñ daatajearsoesvoetem gorredidh. Evtiedimmie digitaale tjehpiesvoetijste lea aelkedh digitaale vierhtieh goerehtidh jñ nuhtjedh goske maahta bëvnesh jñjtjeraarehke ohtsedh jñ veeljedh jñ hijven digitaale vuarjasjimmiefaamoem vuesiehtidh gosse bëvnesh veeljie, digitaale vierhtieh nuhtjeh jñ digitaalelaakan gaskesadta.

Maahtoelmieh jîh vuarjasjimmie

Maahtoelmie 4. daltesen mænngan

Lîerehtimmien ulmie lea learohke edtja maehdedh

- seabradahkefaageles gyhtjelassh goerehtidh jîh âehpiedehtedh, biêvnesh ovnessie gaaltijnie ohtsedidh jîh vuarjasjidh man nuhteligs biêvnesh Leah gyhtjelasstidh tjielkestidh
- saemien voenges histovrijem jîh kultuvremojhtesh goerehtidh, jîh guktie almetjîh veasoejin don baelien mestie kultuvremojhtesh Leah, jîh mijjen jieledevuekine daan biejjien viertiestedh
- kultuvre- jîh eatnemelaanth Nöörjesne buerkiestedh daan biejjien jîh soptsestalledh guktie geograafeles jîh histovrijes gaaltijh, aaj kaarth jîh soptsesh, maehsie daajroem vedtedh eatnemen biere
- soptsestalledh man âvteste vigkieh sjædta skuvlebyjresisnie jîh voengesne, mubpiej mielh goltelidh jîh mubpiejgumie laavenjostedh konstruktijve loetemh gaavnedh
- almetjereaktah jîh maanaj reaktah âehpiedehtedh, jîh ussjedatedh man âvteste daah reaktah gââvnesieh
- ussjedatedh man âvteste saemiej lea aalkoeââlmegestatuse Nöörjesne, jîh vihkeles væhtah saemien kultuvre- jîh seabradahkejieliedisnie buerkiestedh âvtesne jîh daelie, joekoen jîjtse seabradahkesne
- goerehtidh jîh vuesiehtimmieh vedtedh sâemies bielide monnehke evtiedimmeste, aaj saemien aerpievuekien daajroe
- ektiedimmien bijjelen ussjedatedh gaskem persovneles ekonomije jîh âtnoe fiereguhten luvnie
- identiteeten, gellievoeten jîh ektievoeten biere soptsestalledh jîh ussjedatedh guktie maahta domtedh ij bielie årrodh ektievoeteste
- soptsestalledh, juekemen jîh vaarjelimien biere biêvniesijstie jîh mij sæjhta jiehtedh vuarjasjimmiefaamoem digitaale ektiedahkosne nuhtjedh
- soptsestalledh krâahpen raasti biere, mij vædtsoesvoete jîh seksuelle daaresjimmieh, jîh gusnie maahta viehkiem âadtjodh jis vædtsoesvoetem jîh daaresjimmie dââjroe
- ussjedatedh gieh faamoem utnieh, jîh mij demokratije lea, jîh raeriestimmieh evtiedidh guktie maahta meatan årrodh sjæjsjalimmieh baajnehtidh
- soptsestalledh sâemies vihkeles byögkeles institusjovni jîh giehtelimie biere Nöörjesne jîh Saepmesne, jîh ussjedatedh maam ulmide dah almetji jieliedasse utnieh

Jaabnan vuarjasjimmie

Jaabnan vuarjasjimmie edtja viehkiehtidh lieremem eevtjedh jîh maahtoem faagesne evtiedidh. Learohkh maahtoem seabradahkefaagesne vuesiehtie jîh evtiedie 3. jîh 4. daltesisnie gosse oktegh jîh mubpiejgumie ektine goerehtie jîh ontardie seabradahkefaageles teemaj jîh ektiedimmie biere dej gaskem. Learohkh maahtoem vuesiehtie jîh evtiedie gosse seabradahkefaageles gyhtjelassh âehpiedehtie jîh dej bijjeli soptsestellie, jîh ussjedetie magkerh biêvnesh jîh daajroeh ovnessie gaaltijh

maehtieh gyhtjelassi bïjre vedtedh. Learohkh aaj maahtoem vuesiehtieh jïh evtiedieh gosse ovmessie perspektijvh vaeltieh, jïh vuejnieh guktie jïjtjïh jïh mubpieh maehtieh baajnehtamme sïjdedh sinsitneste, seabradahkeste jïh eatnamistie, jïh sinsitniem, seabradahkem jïh eatnemem baajnehtidh. Dah aaj maahtoem vuesiehtieh jïh evtiedieh gosse digitaalelaakan laavenjostoeïh jïh sãemies njoelkedassh jïh nããrmh persovnevaarjelæmman jïh digitaale ektiedahkose nuhtjïeh. Lohkehtæjja edtja sjïehteladtedh guktie learohkh Leah meatan jïh lieremelastose sjïehteladtedh gosse baaja learohkh daajroem joekehtslaakan ohtsedidh, ovmessie perspektijvh vaeltedh jïh ussjedadtedh guktie daajroe sjædta. Lohkehtæjja jïh learohkh edtjïeh soptsestalledh learohki evtiedimmien bïjre seabradahkefaagesne. Learohkh edtjïeh nuepiem åadtjodh pryövedh

Dan maahtoen mietie maam learohkh vuesiehtieh, edtjïeh nuepiem åadtjodh baakoeh bïejedh dïsse maam dããjroeh haalvoeh, jïh maam buerebelaakan haalvoeh goh aarebi. Lohkehtæjja edtja bïhkedimmiem vedtedh dan guhkiebasse lieremen bïjre jïh lierehtimmiem sjïehtedidh guktie learohkh maehtieh bïhkedimmiem nuhtjedh sijjen maahtoem evtiedidh seabradahkefaagesne tjetskehkevoeten, daajroehtsemen jïh barkoen tjïrrh ektiedimmiejgumie faagesne.

Dãarjoematerijelle saemiengielesne (film): <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/nye-lareplaner-stotte-pa-samiske-sprak/>

Learioevierhtieraajroen bïjre: Gaejsie 1 - 4

Gaejsie-learoevierhtieraajrosne dah biehkïeh meatan fierhten klaassedaltesasse (1. – 4. klaassedaltese):

- Digigaejsie (digitaale learioevierhtie)
- Digitaale teekstegærja (pdf-gærja nedtesne)
- Trygkeme barkoegærja
- Digitaale lohkehtæjjabïhkedimmie (maam daelie lohkeminië)

Lohkehtæjjabïhkedimmesne ulmieh, digkiedimmieteemah jïh viehkiegyhtjelassh. Bïhkedimmesne aaj faaktah gaavnh mah viehkine sjïdtïeh veeleliëremisnie.

Digigaejsie – digitaale learioevierhtie

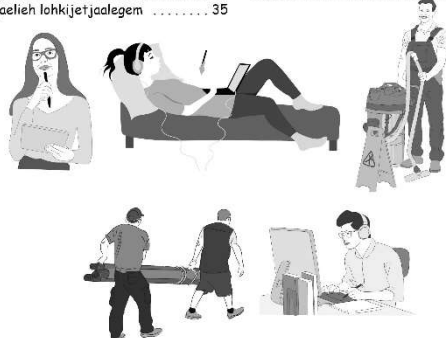
Digigaejsie – aalkoesæjroe	https://www.e-skuvla.no/ya/product/gaisa-1-4/
1 Gaskavïermie jïh medija	https://www.mauthor.com/present/6286035146899456
2 Mijjen veartene	https://www.mauthor.com/present/4859749723668480
3 Aalkoeåålmegh	https://www.mauthor.com/present/5937384197324800
4 Plaaste	https://www.mauthor.com/present/5906595183984640

Teekstegærjan teemah:

SISVEGE	
Buerie bâesteme skuvlese viith	6
Gaajhkesk skuvlesne vaedtsieh	8
Gaajhkesk edtjieg eejetimmieh	10
utnedh	10
Tjieten diedte	12
Hiejmeh diedte	13
Learohken diedte	14
Soptsestimmie klaassesne	16
Irkheme	18
Irkhemesoptsesne	20
Iktedimmie	24
Fuelhkieh ja beetnegh	
Fuelhkieh moachtieh joekehts	
ârrodh	26
Tjuetie jaepiej juassah	28
Dan vielie beetnegh mijjen leah, dan	
vielie âestebes	29
Mijjieg âestebes, nuhtjebes jîh	30
dan maangan sleengjebes	32
Misse beetnegh nuhtjebes?	32
Reklaame gaajhkesne lehkesne	34
Veantadimmieh boernide jîh	36
niejtide	36
Siebriedahke	38
Naemhtie mahta	
aamhtesem buektedh	39
Guktie raatem gâetesne veasmebe	40
Iktedimmie	42
Meedija jîh kommunikasjovne	
Guktie plaeriem dorje?	44
Mij saernie?	46
Plaerie-artihkele	47
Lohkijetjaalege plaeresne	48
Gaskeviermien historvrije	49
Guktie gaskeviermesne gaavnedh	50
Jiermiem nedtesne nuhtjedh	51
Nedrenjoelkedassh	52
Baekoetjiekkestimmie	53
Iktedimmie	54
Almetjîh veartenisnie	
Maana j reaktah	56
Baataræjjah	58
Almetjevaantrendimmieh	59
Kultuvre	60
Vaonesovmh	61
Iktedimmie	62
Min veartene	
Geografje	64
Elmie-otnjegh	65
Kompass jîh GPS	66
Veartenen dableviermie	67
Eatneme jîh biejjie	68
Jâvle Saepmesne jîh	
Australjesne	69
Biejjie iktesth eatnamasse	
tjuavka	70
Tijjedajvh	71
Kontinente jîh veartenebielieh	72
Eatneme	74
Vearteneoaroh	75
Atlantemearoe	76
Indijemearoe	77
Arjelijemearoe	78
Naerhteijengemearoe	79
Iktedimmie	80
Bronse-aaltere	
Bronse-aaltere ryohki medtie	
1000 jaepieh	82
Guktie bronse-aalteren jieliej	84
Baektieguvvich	86
Kroepth bronse-aalteranistie	88
Bronse-aath	90
Dinnegh bronseste	91
Iktedimmie	92
Ruevtie-aaltere	
Almetjîh gaavnehtin guktie ruevtiem	
darjoejîh	94
Klijmajarkelimmieh	96
Saemieh ruevtie-aalteranistie	98
Ruevtie-aalteren bokstaavh	100
Æesistimmie	102
Ruevtie-aalteren gâetie	104
Ruevtie-aalteren kropth	106

Barkoegærjan teemat:

SISVEGE	
Siebriedahkefaage	
Mij siebriedahkefaage?	5
Skuvlesne	7
Laakh jîh njoelkedassh	10
Marne	17
Barkoeh	
Mah barkoeh damth?	20
Tjuetie jaepiej juassah	21
Dov lea astoe stââkedidh	22
Beetnegh	
Fuelhkien beetnegh	24
Byjrese, eatneme jîh beetnegh	26
Reklaame jîh âestemedaadtove	28
Meedija	
Mij saernie?	30
Tjaelieh lohkijetjaalegem	35
Gaskeviermie	36
Maanakonvensjovne	41
Kultuvre	43
Veartene	
Elmie-otnjegh	45
Eatnemebâaloe	46
Tijjedajvh	47
Veartenebielieh jîh mearoeh	50
Atlase	51
Historvrije	
Bronse-aaltere	53
Pryove	58
Ruevtie-aaltere	61
Pryove	73
Diplome	75

Teekstegærja: <https://www.e-skuvla.no/ya/product/gaejsie3-2/>

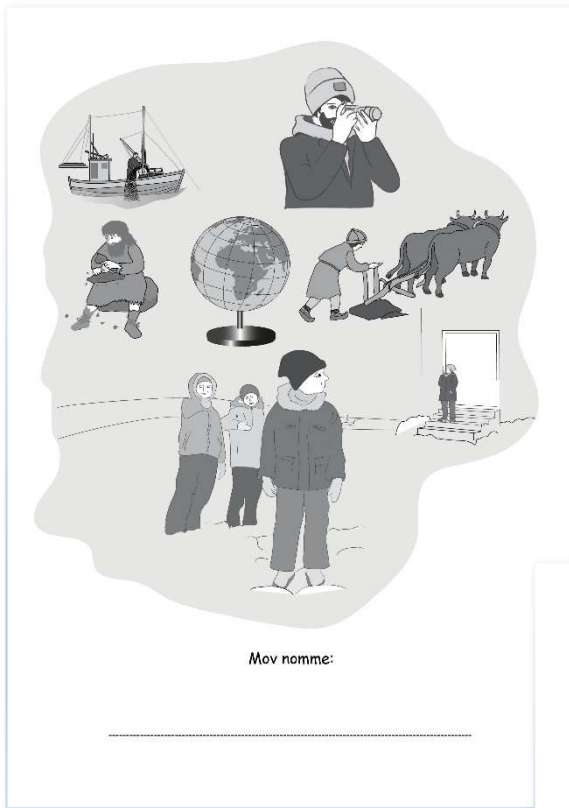
Barkoegærja: <https://www.e-skuvla.no/ya/product/gaejsie-1-4/>

METODIHKELES BIELIE

Metodihkeles bielesne raeriestimmieh gaavnh guktie mahtah tæjmojde tjrrehtidh.

SKUVLESNE VÏHTH

Mij siebriedahkefaage?, barkoegærjan s. 4–6

◆◆◆ Mij siebriedahkefaage? ◆◆◆

Vuartesjh guvviem gârnoehbielesne. Tjælieh maam datne tuhtjh vihkeles lieredh siebriedahkefaagesne.

.....

.....

.....

.....

.....

1. Man åvteste edtjebe histovrijen bijre lieredh?

.....

.....

2. Guktie sån siebriedahke orreme jis ibie skuvlem åtneme?

.....

.....

3. Maam vienhtth datne sijhtth siebriedahkefaagesne lieredh daan jaepien?

.....

.....

.....

Soptsestallemeteemah:

- man åvteste vihkele siebriedahkefaagem lieredh
- man åvteste vihkele histovrijen bijre lieredh
- guktie sån siebriedahke orreme jis ibie skuvlem åtneme
- maam vienhtth siebriedahkefaagesne lierh daan jaepien

Buerie bãeteme skuvlese vihth, s. 6, barkoegærjan s. 7

Ulmieh

- Lïeredh mij baakojde diëdte sæjhta jiehtedh
- Lïeredh mij viehkehte guktie skuvlesne tråjjede

Kapitelen teemah:

- Man åvteste vihkele gaajhkesh dovnesch hijven utnieh skuvlesne?
- Gïen diëdte lea mijjeh skuvlesne tråjjadibie?
- Gaajkh maanah veartenisnie åadtjoeh skuvlesne vaedtsedh?
- Gie nænnoestamme datne tjoerh skuvlesne vaedtsedh
- Ööhpehtimmielaaken § 9A soptsese gaajhkesh edtjeh jearsoe jih hijven skuvlebyjresem utnedh
- Mij tjïelten diëdte jih mij eejhtegi diëdte jih mij learohki diëdte?
- Mij dov diëdte?

Buerie bãeteme skuvlese vihth

Daelie datne 4. klaassesne aalkeme. Daate mingemes jaepie smaaveskuvledaltesisnie. Sãemies skuvline vaenie learohk. Jeat jah skuvline gellie learohk. .

Sijje gusnie barka gohtjesãvva barkoesijje.

Skuvle lea learohki barkoesijje.

★ Doernie kapitelsisnie fierebe:

- * man åvteste skuvlesne vaedtsebe
- * guktie gaajhkesh edtjeh skuvlesne tråjjadidh jih hijven utnedh
- * diëdte jih reaktaj bijre

6

Skuvlesne

 Guktie dov skuvlen nomme?

 Guktie rektovren nomme?

 Gieh dov lohkehtæjjah?

 Soptsesth dov klaassen bijre jih dov skuvlen bijre

7

Skuvle mijen barkoesijjie, s. 7, barkoegærjan s. 8

Soptsestallemeteemah:

- Magkerh meatanbarkijh mijen skuvlesne?
- Magkeres barkoesijjie hijven maanide? Magkeres barkoesijjie hijven geerve almetjidie?

Skuvle mijen barkoesijjie

Skuvlesne gellie geerve almetjh berkieh, goh rektovre, lohkeh-tæjjah jih klakhk. Skuvlesne aaj bissijh jih vaeptie-ålmah berkieh. Sijjie gusnie barka gohtjesåvva barkoesijjie.

Skuvle aaj learohki barkoesijjie. Vihkeles skuvle lea hijven barkoesijjie gaajhkesidie. Doh jeanatjommes almetjh skuvlesne vaedtsieh goske 19 jaepieh illieh.

7

Guvvedh sievem dej bijre mah skuvlesne berkieh.

Vaesteah gyhtjellasside.

Mannasinie edtja skuvlesne vaedtsedh?

Mannasinie gaajhkh maanah veartenisnie eah skuvlesne vaedtsieh?

Jis edtjh maam joem åesteah, man åvteste tjoerh moehtedh lohkedh, tjaeledh jih ryöknedh?

8

Gaajhkesh skuvlesne vaedtsieh, s. 8-9 (barkoegærjan s. 8-9)

Soptsestallemeteemah:

- Gie nænnoestamme mijjeh tjoerebe skuvlesne vaedtedh?
- Gaajhkh maanah veartenisnie åadtjoeh skuvlesne vaedtsedh?

Gaajhkesh skuvlesne vaedtsieh
 Gaajhkesh Nöörjesne, Sveerjesne jih Sævmesne tjuerieh skuvlesne vaedtsedh. Daate lea nænnoestamme laakesne. Gaajhkesh mah daejnie laantine årroeh tjuerieh laanten laakh fulkedh. Ih maehtieh nænnoestidh datne sijjth barkedh jallh gætesne årroeh sijjeste skuvlesne vaedtsedh.

Maana j lea rekta skuvlesne vaedtsedh. Sæmies bielne veartenisnie maanah eah åadtjoeh skuvlesne vaedtsedh.

Dah tjuerieh barkedh dan åvteste giefesvoete desnie.

8

Maam lierh gosse dov leah daejtie faagide?
 - siebriedahkefaage - duedtie
 - saemien - eengelsken giele - eatnemefaage
 - matematiinke - vitnedimmie - musinke

Laake aaj nænnoste maam edtja skuvlesne lieredh.

Rektovre lea skuvlen åvtehe jih edtja vuartasjidh skuvle lea hijven barkoesijjje lohkehtæjje, learoehkide jih gaajhkesidie mah skuvlesne berkieh, jih gaajhkesigujmie hijven skuvlesne.

9

Guvvedh sievem dej bijre mah skuvlesne berkieh.

Vaestedh gyhtjelaside.

Mannasinie edtja skuvlesne vaedtsedh?

Mannasinie gaajhkh maanah veartenisnie eah skuvlesne vaedtsieh?

Jis edtjh maam joem æstedh, man åvteste tjoerh maehtedh lohkedh, tjaetedh jih ryoknedh?

8

Mah reaktoe jallh bågjtode? Mierhkh kroessine (X).

Reaktoe	Bågjtode
Gaajhkh maanah Nöörjesne tjuerieh skuvlesne vaedtsedh.	
Rektovre lea skuvlen æjvie.	
Lohkehtæjja muana maam edtja skuvlesne lieredh.	
Gaajhkh maanah veartenisnie eah åadtjoeh skuvlesne vaedtsedh.	
Barkoesijjesne tjuara aaj eejehtimmieh årroeh.	

Mah faagh dijjeih daan biejjien utnede?

.....

.....

.....

Maam faagide bööremes lyjhkh?

.....

9

Gaajhkesh edtijeh eejehtimmieh utnedh, s.10-11 (barkoegærjan s. 10)

Gaajhkesh edtijeh eejehtimmieh utnedh

Laakh gââvnesieh mah soptsestiehk guktie mijjeh edtjebe sin-sitnien vööste årroth skuvlesne.

Laakh gââvnesieh mah soptsestiehk guktie klaassetjiehtjel edtijeh årroth guktie lea hijven desnie barkedh. Hijven tjoevkesh, stovlh jih buertiehk edtijeh desnie årroth. Laake aaj soptseste edtja eejehtimmieh årroth.

Gaajhkine barkoestijine edtja eejehtimmieh årroth.

Laake soptseste gaajhkesh edtijeh skuvlesne tråjjadidh.
§ 9 A-2. Reakta akten jearsoes jih hijven skuvlebyjresasse
 Gaajhkh learohkh reaktam akten jearsoes jih hijven skuvlebyjresasse utnieh mij healsoem, murriedimmiem jih lieremem eevtjie. (Lovdatano)

Njoelkedassh ihke datne edtijeh hijven utnedh

Fierhten skuvlen leah jÿjtsh skuvlenjoeelkedassh. Njoelkedassh soptsestiehk guktie edtja dov skuvlesne årroth. Njoelkedassh leah daerpies ihke gaajhkesh edtijeh tråjjadidh jih jearsoes domtedh.

Njoelkedassh eah dan jÿjnjem jiehtiehk maam ih edtijeh darjodh, men buerebh guktie edtijeh dæmiedidh guktie gaajhkesh skuvlesne tråjjadidh.

- Pryövöh dæriesmoerh loetedh dan hijven maatoh.
- Goltelh maam mubpiehk soptsestiehk. Aellieh dov voelpem tjöödtjesth.
- Viehkiehtidie sinstniem gosse lohkehtæjja ij asth.
- Årroeh hijven voelpe eejehtimmine.
- Laake soptseste gaajhkesh edtijeh skuvlesne tråjjadidh

Soptsestallemeteemah:

- Man åvteste vihkele mijjen leah liegkedimmieh, man åvteste daarpesjibie liegkedidh?
- § 9A:n bijre soptsestidh:
<https://www.fug.no/opplaeringsloven-s-9a.462840.no.html>
- Misse edtijeh ussjedidh gosse dæriesmoerem loeth?

◆ ◆ ◆ Laakh jih njoelkedassh ◆ ◆ ◆

Guvvedh s'ievem reaktoe baakose.

Gaajhkh maanah Nöörjesne tjuerieh skuvlesne vaedtshed.	☐	
Våaroem vuertedh	☐	☐ ... irhkemem.
Skuvlesne tjuara ...	☐	☐ njoelkedasse
Skuvlesne tjuara tjöödtjestidh ...	☐	☐ ...eejehtimmieh årroth.
Goltelidh maam mubpiehk jiehtiehk	☐	☐ laake
Viehkiehtidh jih hijven voelpine årroth	☐	
Barkoeraeffiem vedtedh	☐	

Tjæliehk göökte njoelkedassh mah dov mielen mietie leah vihkeles dov skuvlesne.

Tjïelten dïedte jïh hïejmen dïedte, s. 12-13 (barkoeg. s. 11)

Tjïelten dïedte
 Skuvlelaake dutnjien reaktah vadt. Dov lea reakta ööhpehtimmiem, skuvlegærjah jïh tjaelemebuertiem äadtjodh klaas-tjïehtjïelisinie.

Tjïelten dïedte dam öörnedh jïh hoksedh gaajhkesigumjie hijven skuvlesne. Dov lea aaj reakta barkoeraeffiem äadtjodh jïh maethedh raeffesne bætedh skuvlese jïh skuvleste. Naakenh dïedtem utnieh datne dam äadtjodh. Naakenh dïedtem utnieh learohkh gaajhkem äadtjodh misse reaktam utnieh.

Gaajhkh learohkh skuvlesne seamma reaktah utnieh goh datne.

Hïejmen dïedte
 Geerve almetjh jïh hïejme reaktam utnieh dov lea nuekie beapmoe fierhten biejjien, akte sijjie äeredh, jïh vaarjoeh, jïh dah hoksem dov ävteste utnieh.

Mij eejhtegi dïedte hïejmesne?

Mij dov dïedte hïejmesne?

Soptsestallemeteemah:

- Mij dïedte?
- Gïeh dïedtem utnieh maanah hijven utnieh skuvlesne jïh gäetesne?
- Gaajhkesh dïedtem utnieh joekehtslaakan

Vielie bëvnesh – Ööhpehtimmielaake:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Gien dïedte daah aath? Guvvedh sïevem reaktöe almetjasse.

	Maanaj leah beapmoej jïh vaarjoeh.		learohke
	Skuvle-aatide gorredidh.		rektovre
	Viehkiehtidh öörnegem utnedh skuvlen tjïehtjïelinie.		lohkehtæjja
	Skuvle akte hijven barkoesijjie learoehkide jïh lohkehtæjjide.		eejhtegh/äelieh
	Skuvlebarkoem soejkesjidh guktie learoesoekesjem ääeredede.		

Learohken diædte, s. 14–15

Learohken diædte

Skuvlelaake aaj soptsese dov leah diædth. Dov lea diædte reaktæe tñjjesæ bætedh skuvletæjmojde, jis ih leah skiem-tjes.

Dov lea reakta dov skuvlegærjah vaarjelidh jñh viehkietidh öörnegem utnedh klaassetjiehtjelisnie jñh skuvlesne guktie dñjjieh tråjjadidie.

Byögkeles sijjeh jñh gæetieh edtjeh aavone jñh nåhtöjne årroah gaajhkesidie. Dan åvteste dov lea diædte dejtie sjeakoldh hööltedh.

Datne måjhtelamme dov leah diædth jñh reaktah aaj dov voengesne?

Vuesiehtimmien gaavhtan dov lea reakta nuhtjedh byögkeles säåfoeh, gaarsjelimiesavkah, bussem, trigkem jñh tåågem, gærjagætiem jñh kinovem.

14

15

Soptsestallemetemah:

- Gien diædte dov skuvlegærjah leah öörnegisnie jñh dov hællæe lea sjeakoes?
- Magkerh diædth dov?

Siemesvoete, s. 16–17 (barkoegærjan s. 13)

Siemesvoete

Lohkehtæjja tuhtjie ovvaantoe jñh ovsiemesvoete sjædta gel-
liej aati bijre.

Lohkehtæjja buerebe sæjhta dæjredh guktie lea siemes år-
rodh. Dihte akten vihkeles njoelkedassen bijre mäjhtajahta:
naemhtie guktie datne sijnth mubpieh edtjiej dov vööste år-
rodh, datne edtjij mubpiej vööste årrodh.

•••

Vuertesjh dov skuvlegærjide veelelaakan, guktie datne dejtie gorredamme? Ussjedh mejtie mubpie learohke sæjhta aavone sijnth dæjtie gærjide ådtjodh mubpien jaepien?

•••

Vuertesjh guktie lea dov buertien bijre, guktie dov hælløe lea jñh desnie gusnie ålkoevaarjode gævrjoe. Mejtie sjeakoldh desnie? Gæjñke öörnegisnie klaassetjiejtjiesnie?

•••

Naaken vaarjode tjuvtjiedieh jñh jiehtieh dah eah leah tjaebpie.

•••

Stååkedimmien njoelkedassh eah leah riektes.

•••

Naaken eah sijnen aath mubpide löönh.

•••

Naaken eah tjengerem mubpide tñjektjeh jallh hajkh gosse juelkie-tjengerem jallh basket-tjengerem spielieh.

•••

Naaken garmerdieh jñh jiehtieh sijnieh lea væjkalåbpoe mubpijste skuviesne, jallh juelkie-tjengerem tñjektjedh.

•••

Maam mahtah darjodh guktie lea hijven gærjagåatan bætedh?
Maam mahtah darjodh ihke dov voenge edtja sjeakoldh årrodh?

16
17

Soptestallometeemah:

- Mij ovvaantoe jñh mij ovsiemesvoete? Mij joekehtse?

Guverdh jñh soptesth guktie hijven voelpe edtja årrodh.

13

Irhkeme, s. 18-21 (barkoegærjan s. 12, 14-15)

Irhkeme

Irhkeme lea gosse naaken gellien æjkien irhesávvá jallh gosse ij áadtjoeh meatan árrोध. Ij leah luhpie naakenem irhkedh. Numhtie laakesne tjàádtje. Skuvlenjoelkedassine tjàádtje fierhte learohke edtja hijven voelpine árrोध eejehtimmine.

Ih áadtjoeh mijjine árrोध!

- Abpe eejehtimmien manne oktegh. Ij guhte gihtjeh mejtie sijhtem meatan árrोध stáákedidh. Ovgoh ij guhte mannem vuejnieh. Ij guhte mannine soptsesth. Iktegisth oktegh tjàádtjoem.

- Doh jeatjah learohkh mov tjoepem jih tráajjam veeltin jih dejtie vóorhkin. Ikth mov tráajjam sleabposne gaavnim.

Man ávtteste naaken irhkeme

Mijjen sisnie daejrebe mijjieh ibie edtjeh naakenem irhkedh. Læjghan jeenjesh irhkemem dáájroeh. Guktie datne vienht irhkije ussjede?

18 19

Soptsestallemeteemah:

- Man ávtteste naakenh mubpide irhkieh?
- Lohkede irhkemesoptsesem (s. 20-21) jih soptsestallede dan bijre

Irhkemesoptese

- Sjeakoeh jih vöörhkh gærjidel lohkehtæjja jeahta. Daelie eejehtimmie! Jijnje stujmie sjædta gosse learohkh gærjide hælløjde biejjeh. Learohkh joe soejkesjamme maam edtjeh eejehtimmesne darjodh. Manne tjæejjeste sjidtem gosse vuajnam guktie Pelle mov vööste vuajna, ävtelen Lenese mojjeh. Aajhpehts väälese vuajnam jih pryövem jijtjemem ovvåjnoes darjodh. Sæmies niejth joe gaervies jih ektesne olkese vaedtsieh.

- Sjeakoeh gærjide datne aaj, lohkehtæjja munjnien jeahta.
- Jaavoe, simmem jih soejmetje aalkam klaerieplæjjohkiedie buertesne sjeakodh.

Doh jeanatjommesh Leah joe olkese vaadtseme jih lohkehtæjja gellien æejkien munjnien vuartesje. Vååjnoe goh dihte aaj sæjhta eejehtidh.

- Datne tjoerh aaj olkese stååkedidh eejehtimmien. Mov lea ohtje barkoe maam tjoerem darjodh, lohkehtæjja jeahta jih tjoevtenjigujmie skarra.

Manne olkese vaadtsam jih damtem guktie tjæejjie tjååbre. Man ävteste ij guhte mannem viehkehth? Lohkehtæjja guhkien munjnien vuartesje jih gihtjie:
- Guktie datnine? Ih datnine hijven?

Manne mahte soptsestem, men ussjedem, dihte ij sån mannem guarkah.

- Jovven, mannine hijven, jeahtam jih bæjngoldsvaarjoeh tsaakam. Lohkehtæjja oksem leesie jih manne govlem altese sillh gaarvenieh.

Ålkkone manne dejtie jeatjah maanide vuartesjem mah stååkedieh. Vååjnoe goh lustem utnieh gosse föörhkedieh jih ektes-

ne stååkedieh. Ij guhte mannem vuejnien, jih eah mov vööste vuejnien. Soejmetje traahpen väälese vaadtsam, gosse faahketji naaken lopmetjengerem mov vööste hajka, mov åajjan.

- Haha, govlem naakenh mah föörhkedieh.
- Bæetieh, mijjeh dam vaeltebe. Ajve lopmetjengerem åæredæjjan vööste hajkh. Vestiehkodtjel Dihte galme lopme sjalkoe jih galka gosse naaken lopmem deadta mov åæredæjjan vööste. Manne pryövem loevenidh, men dah Leah gallesh. Gosse skuvletsåahka skarra jih dah mannem luejtieh, Læjsam vuajnam. Dihte munjnien vuartesje. Dihte sån gaajhkem vuajname. Vååjnoe goh sæjhta mannem bæjjese viehkiehtidh, men jarkoe jih gåatan vaarra, klaassetjiehtjelen sijse.

- Maam learohke mahta darjodh?
- Maam lohkehtæjja mahta darjodh?
- Maam Læjsa mahta darjodh?

Lohkh irhkemesoptesem teekstegærjesne. Vaestedh gyhtjelasside.

Mij heannadi?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Maam Læjsa lij byöreme darjodh?

.....

.....

.....

.....

.....

Tjælieh baakoeh mah fååstesieh:

Irhkeme gohtjesåvva gosse naaken gellien æejkien

jallh ij åadtjoeh årrodh. Ij Leah luhpie

naakenem irhkedh. Numhtie næannoestamme.

Man ävteste vienhtth naaken irhkie? Tjælieh jih soptsesth.

.....

.....

.....

.....

Maam sijthth jiehtedh disse mij irhkie?

.....

.....

Learohkh eah leah iktesth siemes skuvlen eejehtimmine? s. 22–23

Learohkh eah leah iktesth siemes skuvlen eejehtimmine. Akte learohke tÿyöre gosse skuvletæjmoë aalka. Lohkehtæjja gih-tÿje mij lea sjugniehtovveme, mannasinie learohke tÿyöre?

Dan mænngan dan biÿjre klaassesne soptsestibie. Mannasinie eah maehsieh siemes ärrodh?

Klaaterdimmieh maehsieh sjïdtedh gelliej fãantoej gaavhtan:

- Gie edtja maam akt voestegh darjodh.
- Gie edtja moenedh ÿih maam.
- Naaken ij vuertieh goske sov vãarooë sjædta.
- Naakenh edtÿieh iktesth soptsestidh ÿih gæljodh. Dah eah goltelh maam mubpieh darjoeh.
- Naakenh eah orreÿh nehkiehtidh ÿih nalhkelidh jalhts naaken dan biÿjre bieljele ÿih dah birresuv-vieh dejnie orrijidh.
- Naaken voestes sijjiem raajrosne vaalta ÿih raajrosne hearaldahta.

22

23

Soptsestallemeteemah:

- Man ävteste ovvaantoeh jijhtieh?

Darjomh:

- Vuartasjidh filmem ÿih filmen biÿjre soptsestalledh
- Darjoeh guvvieraajroem guktie lea jis naaken datnem irhkie

Skuvlesne – iktedimmie, s. 24–25 (barkoegærjan s. 16)

Skuvlesne – iktedimmie

Doh jeanatjommes skuvlesne vaedtsieh goske 19 jaepieh ilieh. Gaajhkesch Nöörjesne, Sveerjesne jih Säevmesne tjuerieh skuvlesne vaedtsedh. Numhtie laakesne tjàadtje jih akte njoelkedasse mij lea faamosne gaajhkesidie. Ih maehtieh moenedh datne buerebh barkh jallh leah gäetesne sijjeste skuvlesne vaedtsedh.

Rektovre lea skuvlen ävteheke jih giehtjede skuvle akte hijven barkoesijjije learoehkidie, lohkehtæjjide jih gaajhkesidie mah skuvlesne berkieh.

Daah faagh tjoerh skuvlesne lie-redh: siebriedahkefaage, saemien, nöörjen, matematihke, duedtie, eengelsken giele, vitnedimmie, eatnemeaage jih musihke.

Gellie geerve almetjh skuvlesne berkieh:

- lohkehtæjjah
- klahkh
- skuvlen ävteheke (rektovre)
- vaeptie-ålma
- bissije
- healsoesäjhtere

24

Laake muana guktie edtjh skuvlesne däemiedidh jih guktie dov skuvlebyjrese edtja årroth. Tjielten lea diedte dam hoksedh.

Hiejmesne geerve almetjh tjuerieh diedtem vaeltedh maanajgumie hijven.

Fierhtene skuvlesne njoelkedassh mejtie tjuara fulkedh.

25

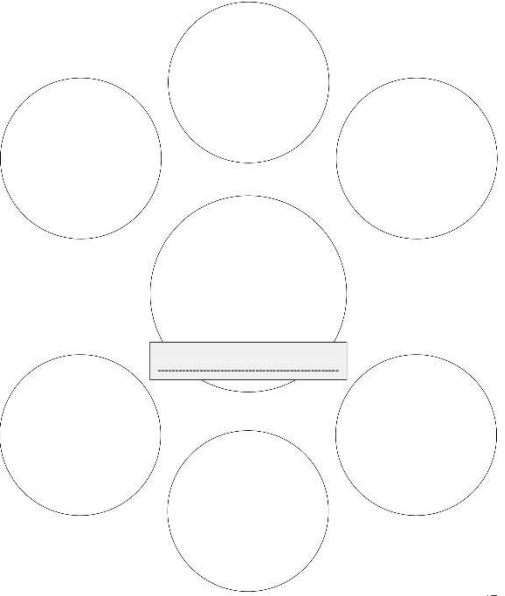
Guvvedh jih soptesth guktie hijven voelpe edtja årroth.

13

MANNE, barkoegærjan s. 17-19, 22-23

Manne

 Tjælelh jÿjtjedh nommem gaskoeh, guvvedh gievlieh bijre jih tjælelh jih guvvedh giehl Leah joekoen vihkeles dov jieliedisnie, v.g. aahka, aajja, ðabpa jnv.

17

MANNE

Mov nomme

Manne reakadamne

Manne årroem

Manne lyjhkem

Manne aavodem

Manne væjkele

Manne sijthem lieredh

Bääremes gaerja maam manne lohkeme:

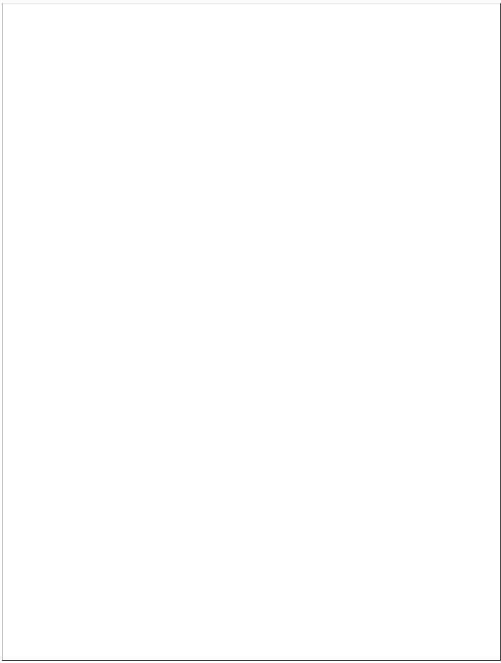
Musihke maam lyjhkem:

.....

.....

18

 Guvvedh maam akt mij dutnjien aavoem vadta.

19

FUELKIEH JÏH BEETNEG, s. 26-42 (barkoegærja s. 18-29)

Kapitelen ulmieh:

- Lïeredh misse mijjeh beetnegh nuhtjebe
- Mij åtnoe jÏh guktie dÏhte siebridahkem baajnehte
- Magkerh veanhtadimmie leah niejtide jÏh baernide

Kapitelen teemah:

- Joekehts fuelhkïeh: Guktie akte fuelhkie maahta årrodh
- Soptsestalledh guktie maanah aarkebiejjiem fuelhkesne dååjroeh
- Guktie lij tjuetie jaepiej juassah fuelhkine jÏh siebriedahkesne
- Guktie lea daelie, jis viertiestibie dejpelinie
- Maam darjobe gosse mijjen vaarjoeh fer smaave sjidtieh jÏh maam båeries stååkegaevniejgumie darjobe
- Mij reklaame? Digkiedidh guktie reklaame jÏh sosijaale vierhkïevierhtieh mijjem baajnehtieh
- Mij åestemedeadtove
- Magkerh veanhtadimmie leah niejtide jÏh baernide. Giëh muenieh magkerh veanhtadimmieh edtja årrodh
- Mij mijjen lihke siebriedahke / voenge
- Maam politihkere dorje siebriedahkesne? Damth naan politihkerem? Maam politihkere muana siebriedahkesne? Mij tjïelteståvroeh?

Fuelhkieh jih beetnegh s. 26–27 (barkoegærjan s. 20)

Fuelhkieh jih beetnegh

Fuelhkieh maehtieh joekhts årroeh

Muvhth maanah tjidtjien jih aehtjien luvnie årroeh. Muvhth maanah ajeve tjidtjine jallh aehtjine årroeh. Muvhth maanah göökte tjidtjeh jallh göökte aehtjeh utnieh. Muvhth maanah lissie eejhategh jih orre åbpah jih viellh åadtjoeh.

Gellide maanide maadtoeladtjh jih sliekte joekoen vihkeles jih stoerre aarvoem utnieh, goh aahkah jih aajjah, gæskieh, muahrah, seasah, jijmieh, jiekieh, tjietsieh, jyõnh, maakh jih krist-eejhategh.

★ Daennie kapihtelisnie lierebe:

- * guktie beetnegh nuhtjebe
- * guktie mijjen åtnoe siebriedahkem jih byjresem tsavtsa
- * niejti jih baerniej veanhtadimmiej bijre lieredh, jih guktie dah beetnegh nuhtjeh jih misse

”

- Tjidtjie bussine vualka Saemiedægkan fierhten biejjien, dihte naa guhkiem ryõhkoeh, jih ij iktesth gæetide hinnh gosse edtjebe byõpmedidh. Dihte orre geellebe gæetesne barka daatovrigujmie, göökte biejjieh vâhkoen. Dihte tuhtjie dovne hijven jih nåake gæetesne barkedh. Dihte beetnegh jih tjiijem spååroe gosse ij daarpesjh barkose vuelkedh. Dej biejjiej gosse gæetesne barka dellie aaj pryõvoeh hinnehd jih sjeakodh. Sâemies aejkien tjuara sov barkoem geervehtidh gosse mijjieh maanah libie åarajamme.

- Aehtjie bovtsigujmie barka jih lea jijnjem bovtsi luvnie. Gosse gæetesne dellie daamtaj vuajastahkh dovne jih beapmoem jurjehte. Tjidtjie skuvlesne vaadtsa. Luste aehtjiem viehkietidh gosse im leah skuvlesne. Gosse tjidtjie lea skuvlem geervehtamme åådtje aelkedh skientjesåjhterinie barkedh. Sâemies aejkien tjidtjie universiteetesne mænna. Dellie aahka gon aajjah pruvhkieh mijjen luvnie årroeh, jis aehtjie lea bovtsi luvnie.

26

27

♦ ♦ ♦ Mah barkoeh damth? ♦ ♦ ♦

Gie maam dorje? Guvvedh sievem barkoeh jih tjielkestimmien gaskem.

Persovneles klahke krievviem ryõjnesje jih bovtsigujmie giehte.
Lohkehtæjja reeknehlånkojne barka aktene siehtesne
Ekonomve beapmoem jurjehte restauraantesne.
Pollise gaahkoeh jih læjpieh bådåhkesje mejtie bovresne duaka.
Skientjesåjhtere giehtjede almetjh laakide siebriedahkesne fulkieh.
Arkitekter soejkesje jih dâeriesmoerh luata gosse v.g. edtja geajnoeh jih pruvvieh bigkedh.
Insjenõore learohkh lierehte.
Båatsoeburrie vaaroeh duaka jih giehtjede vaaroeh bovresne gådåvnesieh.
Bovrebarkije skientje almetjh sujhtie.
Bådåhkesjæjja gæetieh guvvede.
Jurjiehtæjja funksjovneheaptoes almetjem viehkehete mij meatan orreme bijle-ovlahkosne.

20

Tjuetie jaepiej juassah, s. 28–29 (barkoegærjan s. 24–25)

Tjuetie jaepiej juassah

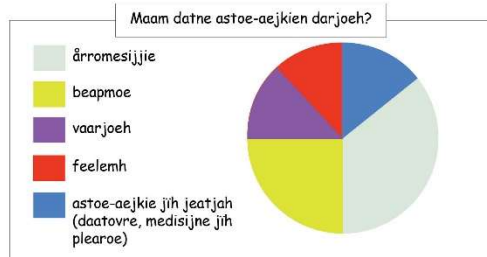
Tjuetie jaepiej juassah doh jeanatjommes almetjh voenine jìh krievvien lihke ärrøejin. Dah eatnemen lihke barkin. Dellie lij daerpies gelliej almetjigujmie, gosse ij lij maasjinah jìh vuaja-stahkh. Maanah aaj barkin.

Gellie maanah

Doh jeanatjommes fuelhkìeh gellie maanah utnin. Doh stöörè-mes maanah dejtie unnebe maanide geehtin. Gellie maanah tjoer-in gâeteste juhtedh juktie sjovnine jallh triengkine barkedh mubpiej luvnie jallh sijtesne.

Astoe stââkedidh

Daan baalien fuelhkìeh eah leah dan stoerre goh dejpeli. Daelie maanah skuvlesne biejjèje. Doh nõöremes leah maanagiertesne. Gellie maanah darjomh utnieh astoe-aejkien, skuvlen mænngan.

Gosse geerve almetjh berkìeh dellie beetnegh dienesjìeh. Beetnegh edtjìeh maaksoeh maeksedh goh gâetie, beapmoe, astoe-aejkien darjomh, bijlem jìh jeatjah.

Muvhten aejkien geerve sjædta beetnegidie tsibpeldidh gaajhkide maaksojde. Jis tsagkesh fer stoerre sjidtieh mahta viehkiem äadtjodh tjìelten luvnie.

Dan vielie beetnegh mijjen leah, dan vielie äestebe

Sâemies laantine almetjh maehtìeh gellie aath äestedh. Dah maehtìeh äestedh jìh reebledh stuerebe jìh dovrebe gâetìeh. Dejtie stoerre gâetide lea daerpies jienebi mööbeligujmie. Dejtie jeanatjommes gâetine elektrihkeles dalhketjh jìh vieh-kievierhtìeh. Mijjìeh gellie orre aath äestebe gosse dejtie bovrine gaavnebe. Jeenjesh restauraantesne byöpmedìeh. Gellie fuelhkìeh bijlh utnieh. Sâemies fuelhkìeh göökte bijlh utnieh jìh göökte skovterh. Maanaj leah gellie stââkegaev-nìeh jìh mobijletellefovnh.

Daelie almetjh maehtìeh jienebh aath goh aarebi.

Datne ussjedamme mejtie mijjìeh raaktan daarpesjìbie gaajhkem maam äestebe?

Soptsestallemeteemah:

Fuelhkien beetnegh

Dievhtìeh goerese.

	Jaave	Ijje
Vâhkoebetnegh äadtjoeh?		
Askebetnegh äadtjoeh?		
Beetnegh äadtjoeh gosse daarpesjìh?		
Provkh beetnegh löönedh?		
Provkh beetnegh aarjoehtidh?		
Beetnegh äadtjoeh gosse gâetesne viehkehth?		
Provkh jìjtje äestedh/maeksedh?		

Misse fuelhkien beetnegh edtjìeh ryöhkedh jìh magkerh maaksoeh edtjìeh maeksedh? Tjælìeh galme aath.

1.
2.
3.

Guktie mahta maeksedh? Mierhkesjìh gievline. Tjælìeh dan mænngan guktie provkh maeksedh.

Manne daej vukiejgujmie maaksom:

- Guktie jielede lij tjuetie jaepiej juassah, jìh misse almetjh beetnegh nuhtjin?
- Maam maanah ööstin tjuetie jaepiej juassah?
- Misse mijjìeh beetnegh nuhtjebe?

Mijjeh âestebe, nuhtjebe jîh sleengkebe, s. 30–31 (barkoegærjan s.

Mijjeh âestebe, nuhtjebe jîh dan mærngan sleengkebe

Iktesth orre aath bætieh jîh mijjeh vienhetebe doh bâeries eah leah nåhtose vielie. Gellie aath varke slahtjegieh. Naakede maam âestebe ij gâaredh dâvvodh gænnah, dan âvteste naaken ij mæhtieh, jallh ibie mijjen naan daeverh mejjugmie mæhtebe davvodh. Dellie dejtie bâeries aatide sleengkebe mejtie aarebi âasteme.

Maam datne darjoeh gosse stââkegævnieh slahtjegieh?

30

Doh minngemes vîjhteluhkie jaepieh almetje lea vielie raatem sov minngesne laahpeme goh gâessie akt aarebi. Ânnetji ânetji vielie raate jîh raate-hâajjh stuerebe stuerebe sjidtieh. Raate-hâajjh stoerre sijjiem vaeltieh eatnamisnie, jîh daalh-kesh-aamhth dejstie leakadieh eatnemen sijje.

Eatnemen aaj dearjoedahta gosse aath dorje. Dellie tjoerebe navradahki mietie kroehkedh eatnamisnie. Raath dorje-masseste aaj eatnemen dearjoedhtieh.

31

26)

Soptsestallemeteemah:

- Maam bâeries aatigujmie darjobe
- Maam aatigujmie darjobe mah arhkenieh
- Maam davvode jîh maam sleengkebe

◆◆◆ Byjrese, eatneme jîh beetnegh ◆◆◆

Daan baalien almetjeh mahtieh jienabh aath âesteh goh aarebi. Men gellie aath, aaj stââkegævnieh, lebnijste dorjesuvviah mah eatnemen dearjoedhtieh.

Tjællieh jîh guvvedh maam jîh gultie mijjeh mahtebe namhtah stââkedih, jîh bieielen eatnemen goerpedehteh.

26

Misse beetnegh nuhtjebe?, s. 32-33 (barkoegærjan s. 27)

Misse beetnegh nuhtjebe?

Daan baalien eejhtegh doh jeenjemes daeverh âestieh mejtie maanah vaajtelieh, juktie maanah edtjeh hijven utnedh gâe-tesne jih astoe-aejkien.

Aaj astoe-aejkien darjomh maehtieh dovres årrodh.

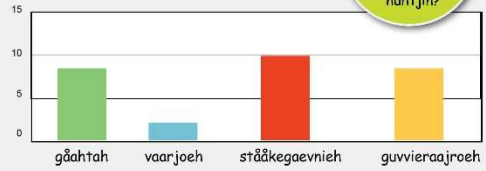
Misse datne dov beetnegh nuhtjih?

32

Diagrammesne vajnah misse maanah beetnegh nuhtjeme:

- 8 learohkh gâahtah âasteme
- 2 learohkh vaarjoeh âasteme
- 10 learohkh stââkegaevnieh âasteme
- 8 learohkh guvieraajroeh âasteme

Misse jeenjemes beetnegh nuhtjin?

33

Soptsestallemeteemah:

- Mij raath, slaavvoeh jih raatesijjeh
- Mij eatnemem dearjoedahta
- Astoe-aejkien darjomh dovres?

Gihtjih dov vaelph misse dah jeenjemes beetnegh nuhtjih. Mierhkh kroessine jih tjaelieh misse beetnegh nuhtjih.

Mov voelpen nomme:

Aarjoehtich	
Njaalkadahkh âestedh	
Stââkegaevnieh âestedh	

Jeatjah (mij?)

27

Reklaame gaajhkene lehkesne, s. 34–35 (barkoegærjan s. 28)

Reklaame gaajhkene lehkesne

Gellie aath mijjem tsevtsieh man âvteste maam âestebe: gaskeviermie, TV, plaerieh. Gaajhkene lehkesne reklaame.

Dah mah reklaamem darjoeh sijhtieh datne edtjh orre aath âestedh. Niejth jih baernieh daamtaj âestemedeadtovem dââj-roeh.

Gosse reklaamefilmh vuejnebe jih reklaamem lohkebe jih vuejnebe, dellie dâejrebe dihte lea reklaame. Daamtaj reklaame ij leah dan vâajnoes. Muvhth sielth âehpies almetjh maeksieh ihke dah edtjeh dej vaarjoeh jallh jeatjah dorjesh nuhtjedh. Dah sijhtieh mijjeh edtjebe dagkerh aath âestedh gosse vuejnebe âehpies almetjh dejtie nuhtjeh.

34

35

Soptsestallemetemah:

- Mij reklaame?
- Mij âestemedeadtove?

Reklaame jih âestemedeadtove

Veeljh aktem dejstie aatjste raedtesne jallh guvvedh jijtse guvviem. Darjoeh jijtjedh reklaamem. Tjælieh teekstem reklaamese.

28

Veanhtadimmie baernide jñh njejtide, s. 36–37

Veanhtadimmie baernide jñh njejtide

Daamta j ássjaldahk ávrelbadi utnebe guktie baernie h jñh njejt edtjeh dáemiedidh. Guktie mubpieh ussjedie h mije h tjoerebe dáemiedidh, gohtjesáva veanhtadimmie. Muvhten áekien joekehts veanhtadimmie h njejtide jñh baernide. Mah numhtie baernie leavadie h jñh njejt skuvlebar-koem darjoe h?

Njejt h baernie joekehts kráahp utnie h, men maehtie h aaj joekehtslaakan ussjedidh jñh dáemiedidh.

Jeejhesh veanhtadimmie h jese utnie h:

Eejhtegh	Saavrehæjja	Lohkehtæjja	Voelph
datne dov stáð-kegavmie h sjeakoe h	datne reaktie fije h báat h saavremasse	datne gietem bæj-ese lutrh gesse edtj h moam jiehted	datne gienphes voelpe
datne leaksoeh darjoe h	dov leah saavremevaarjoe h meatan	dov leah plæ jje h ke jñh skubpe hke meatan	datne voelpe m jááhkes h guktie lea
dov lea almetj- skihke skuvlesne	datne darjoe h guktie saav- tæjja jeahta	datne skuvlen h jñh kloassen njoelke- dash fulkh	datne leah eer- lege jñh riektes voelpe
datne radtjehke skuvlebarjoe h	datne mubpie- gje h laaven- jost h	datne dov minn- gesne sjeakoe h	datne hjeven- laakan govl- sadh

Man ávteste mije h ussjedie naake lea baernie aath jñh naake lea njejt aath?

Guktie daate joekehtse tsavta guktie mije h hbe, jallh guktie mije h dáemiedidh?

Guktie datne veanhted h njejt h baernie edtjeh árradh?

Guktie datne jjejtje veanhtadimmie dááj- h?

Joekehtse njejt h baernie gasken, jallh jjejtje lea seamma.

Soptsestallemeteemah:

- Magkerh veanhtadimmie dov dan ávteste datne njejt jallh baernie
- Mij akt baernie-aate jallh njejt-aate
- Datne jjejtje dáájreme naakenh veanhtadimmie dutnjien utnie h

Siebriedahke s. 38–39

Soptsestallemeteemah:

- Mij siebriedahke, vuartesj h : <https://www.elevkanalen.no/Ebok/10021/1>
- Gieh muenie h tjehtesne?
- Guktie mahta aktem aamhtesem buektedh tjehtesne?

Siebriedahke

Siebriedahke akte sije gusnie almetj árradh h jñh ektesne jiele h. Siebriedahkesne gáhtie, gusnie mije h árrabe. Maam almetj daarpesjeh mah siebriedahkesne árradh?

Polithkerh narneostie h skuvl, maanogierth, jamhkelaj h jñh jjejtje jeatjeh gáávnesh. Beetnegh gerve almetjje h bástie h mah skahtiem maeksie h.

Naemhtie mahta aktem aamhtesem buektedh

Polithkerh leah narneostie aktem árrabe stáðkesjje m bigked h

Dah mah tjehten kontovresne berkie h stille m áð- tje h stáðkesjje m soekesjeh.

Alkoleone tje- nien narneostie h gusnie edtje árradh.

Sáemies maan áð- tje h soptsestidh guktie sje h tje h stáðkesjje bysroe árradh.

Arktekte gusnie guvede guktie stáðkesjje edtje árradh.

Naakenh tje h hkededh stáðkesjje h goetsme- stotje h lea jeanses.

Tjuro aaj hokededh jeanses goajne stáðkesjje h gáávnese.

Dalle mahta aalkeh dom darjodh. Vestegh tjuro dorgidh dom maam daarpesjeh. Mahta árradh stáðkesjje m ávrelbadi h angjeh, narne- bakte, grusse, moar mejtje edtje demie utnie h jñh gajjeh jeatjeh.

Tjuro aaj hokededh naakenh raatem veedtje h.

skuvl skiemtjegáetie geajnoeh h gaatoeh tjaetsie græjagáetie bovrh raatebjñh

Taavlesne vuajne h maam learokk ussjedidh. Datne maam akt jeatjeh májhteh?

Gieh muenie h jñh giehtjedie h mije h gajjeh utnebe maam daarpesjeh mije h siebriedahkesne?

Mij sje h njehtáva mije h raatje h?

Guktie raatem gâetesne veesmebe, s. 40–41

Guktie raatem gâetesne veesmebe

Tjöövkesne
Tjoeerebe mielhkieburhtjñ jñ juvseburhtjñ rñpestidh, skuvleth jñ gajhkesjæmnan biejedh. Dan nænngan dejtje mårhtjoebe (vuartesjñ guvviem) jñ gellie pliehtje mielhkieburhtjñ akten næhpas mielhkie- jallh juvseburhtjñen sñjse biejebe. Dan paehpereraatpeðassenen sñjse rñjjebe.

1. Skuvlh

2. Mårhtjoehe

3. Säärhkh

4. Seedth bäästede

Datne provhkh mielhkieburhtjñ mårhtjodh?

Gellie dajvine edtja raath rñjtedh jñjstñ kontajneri sñjse, jallh pðasse-ri leah ovmesse klaerieh beapmoeraatese, paehpierasse, klaasese, metallesse, plastikhese jñ badertjiedie.

40
41

Soptsestallemeteemah:

- Datne provhkh raath veesmedh gâetesne jñh skuvlesne?
- Datne mårhtelth gåabph raath haajpanieh?
- Maam maakta orresistie nuhtjedh?

Fuelhkieh jñh beetnegh – iktedimmie, s. 42–43

Fuelhkieh jñh beetnegh – iktedimmie

Fuelhkieh maehtieh joehts årrodh mubpijste. Gellie maanah tñjdtjebnie jñ aehtjebnie ektine årroeh. Gellide maanide maadroelactjñ jñ fuelhkie viñkles jñ stoerre avvoom utnieh. Dah geerve almetjñ berkieh jñ beetnegh dñesjiejñ jukhte gâetien, beapmoej jñ vaarjoej årveste maeksedh. 100 jaepiej juussah maanah barkojne viehkietin gosse almetjñ voneine jñh krievvien lihke årroejin.

Daan baalien almetjñ gellie beetnegh nuhtjiej aath åstedh mejtie bovri faaletieh. Mijjiej orre aath jñh vaarjoeh åsteebe jukhte vienhtebe bærnes aath eah leah vielie gaagnine. Dan årveste jñjñje raate sjædta, mij mijjen veartenem dearjoedahta.

Reklaame mijjem fryjstoe åstedh. Reklaame gaajhkene lehkesne, vuessiehtimien gaavhtan gaskevimesne, tv-sne, plaerine, reklaametsieglie ålkone jnv. Niejtide jñh baernide joehts

veanhtadimmieh. Maakta årrodh mijjiej veanhtadibie dah joehtslaakan dæmiedidh. Lohkehtæjja, eejhtegh, saavrehtæjja jñ voelph aaj veanhtadimmieh utnieh guktie edtjebe dæmiedidh.

Siebridahke akte sljije gusnie almetjñ ektesne årroeh. Politikerh siebridahkesne nænnoestieh. Vuessiehtimien gaavhtan tñjtelten politikerh skuvlen bijre nænnoestieh.

42
43

DIGIGAEJSIE KAP 2. GASKEVIERMIE JÏH MEDIJA

Svaalhtese: <https://www.mauthor.com/present/6286035146899456>

Digigaejsie kap. 2, s. 1: Ulmieh

ULMIEH < 1 2 3 4 5 6 7 >

Ulmieh
Daesnie lierh
-gaskeviermien bijre
-nedtevihten bijre
-guktie plaerietjaalegem tjaeledh

Almetjh eelkin gaskeviermiem nuhtjedh 1990-lâhkoen aalkoelisnie. Gaskeviermesne maethebe feelemh dongkedh, âstedh, filmem jîh guvvieh vuartasjidh jîh biëvnesh ohtsedh. Maethebe plaerieh lohkedh, voelpigujmie soptsestidh jîh musihkem gaavnedh jîh vöörhkedh.

@ .no ?

🔑 ↻

Tjoeje:
Veeljh laavenjassem.

Digigaejsie kap. 2, s. 2: Gaskeviermiebaakoe

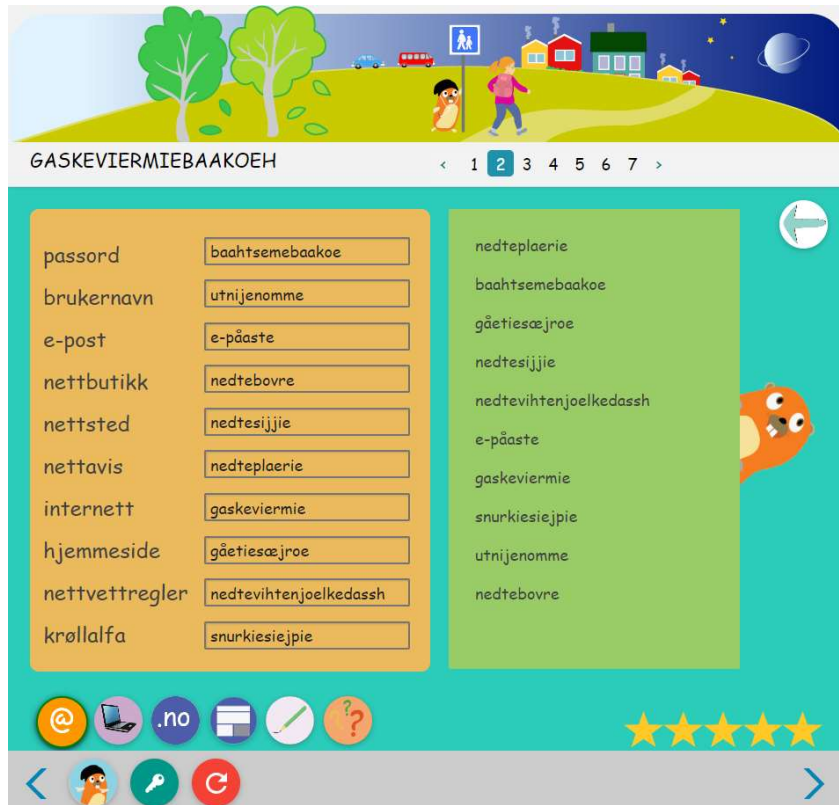

GASKEVIERMIEBAAKOE < 1 2 3 4 5 6 7 >

passord	<input type="text"/>	nedteplaerie
brukernavn	<input type="text"/>	bahtsemebaakoe
e-post	<input type="text"/>	utnijenomme
nettbutikk	<input type="text"/>	e-påaste
nettsted	<input type="text"/>	gâetiesæjroe
nettavis	<input type="text"/>	nedtesijjie
internett	<input type="text"/>	nedtevihtenjoelkedassh
hjemmeside	<input type="text"/>	smarfe-a / spiidneseabi
nettvettregler	<input type="text"/>	gaskeviermie
krøllalfa	<input type="text"/>	snurkiesiejpïe
		nedtebovre

Tjoeye:
Tjælieh baakojde
saemiengïelesne.

Vaestiedassh:

GASKEVIERMIEBAAKOE < 1 2 3 4 5 6 7 >

passord	bahtsemebaakoe	nedteplaerie
brukernavn	utnijenomme	bahtsemebaakoe
e-post	e-påaste	gâetiesæjroe
nettbutikk	nedtebovre	nedtesijjie
nettsted	nedtesijjie	nedtevihtenjoelkedassh
nettavis	nedteplaerie	e-påaste
internett	gaskeviermie	gaskeviermie
hjemmeside	gâetiesæjroe	snurkiesiejpïe
nettvettregler	nedtevihtenjoelkedassh	utnijenomme
krøllalfa	snurkiesiejpïe	nedtebovre

Digigaejsie kap. 2, s. 3 Nedtevihtenjoelkedassh

Tjoeje:
Bija dávvalii rievttis neahttanjuolggadusaid. Muite fal daid njuolggadusaid.

Vaestiedassh:

Naestieteekste:

Redd Barna

NEDTEVIHTE-NJOELKEDASSH

Ååktede sinsitniem nedtesne. Irlkeme nedtesne lea unnemes seamma itjmies goh jeatjah irhkeme.

Ussjedh veelelaakan åvtelen persovneles bienvesh jïjtjedh jih mubpiej bijre juakah ræhpas nedtesijjine.

Darjoeh bahtsemebaakoem mij lea geerve moenedidh. Dov bahtsemebaakoe lea privaate.

Måjhtelh nedtesne lea aelhkie slognestidh, aellieh gaajhkese jaehkieh maam mubpieh tjaelieh.

Vaeltieh naakenem meatan misse leajhtedh jis edtjh naakenh råkædih mejgumie åahpenamme nedtesne, jih gaavnedh dejtie byögkeles sijjesne.

Tjöödtjesth gaskesem jis billh jallh maam akt dealoes dääjrh. Geeresth gaskesem jih bieljelh dejtie mah diedtem nedtesijjien åvteste utnieh.

Soptsest geerve almetjasse jallh giesie akt jeatjebh maam leajhtedh jis maam akt dealoes dääjrh. Ij leah dov skåltoe jis naaken maam akt dealoes dov vööste dorje nedtesne.

reddbarna.no/skole

Digigaejsie kap. 2, s. 4 Nuhteligs nedtesæjroeh

Tjoeje:
Biejh nuhteligs nedtesæjroeh gaerien sijse.

Fasite-raeristimmie:

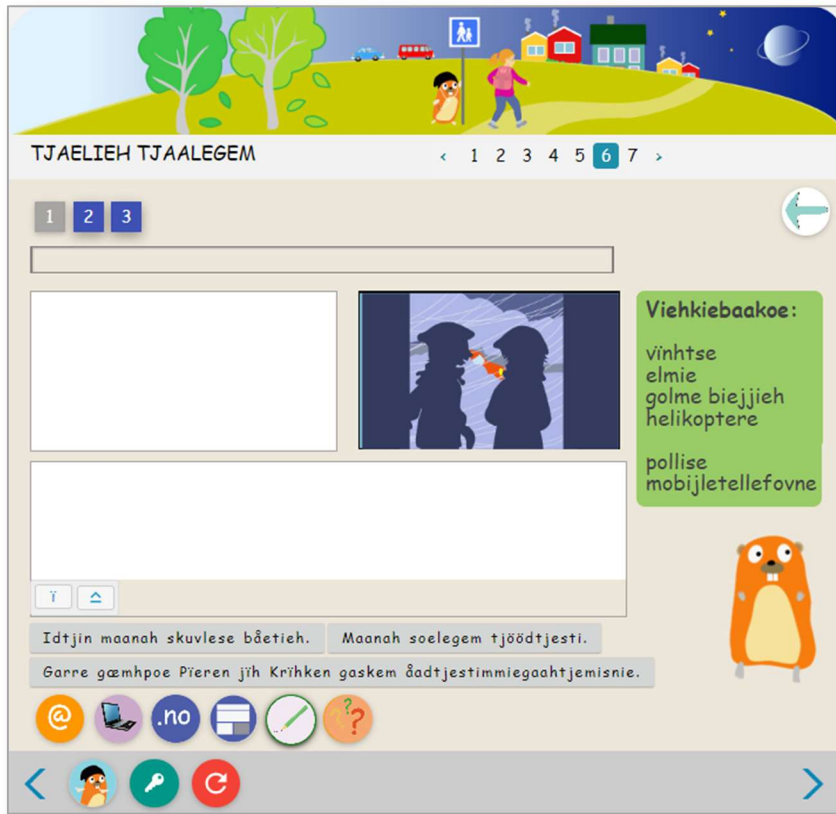

Digigaejsie kap. 1, s. 5 Plaerietjaalege

Tjoeje:
Bïejh teekstide reaktoe sæjjan.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 1, s. 6 Tjælieh tjaalegem

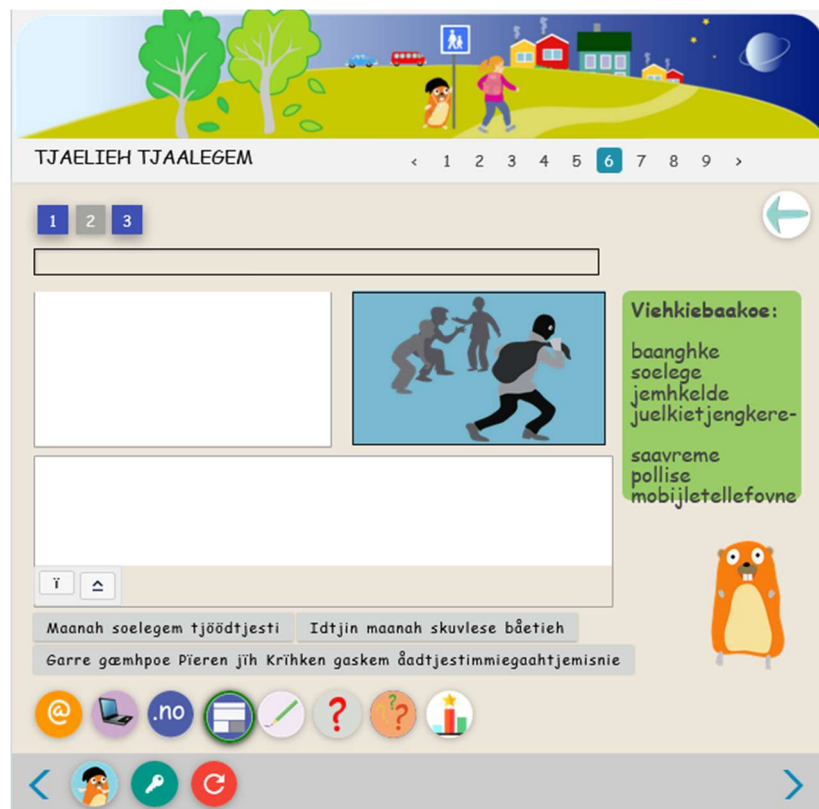

Tjoeje:
 Veeljh guvviem jïh tjælieh sjehteles bijjiebaakoem. Tjælieh dan mænngan tjaalegem. Nuhtjh viehkiebaakojde

<- Guvvie 1 Bijjiebaakoe:
 Idtjin maanah skuvlese bæetieh.

Guvvie 2

Bijjiebaakoe:
 Maanah soelegem tjöödtjesti.

Guvvie 3:

Bijjebaakoe:

Garre gæmhpoë Pïeren jîh Krihken gaskem åadtjestimmiegahtjemisnie

TJAELIEH TJAALEGEM

< 1 2 3 4 5 6 7 8 9 >

1 2 3

Viehkiebaakoeh

tsoepkeni
tjærvie
tsoepkeni
soehpenjereagka
soehpenjistie
loeveni
vuartasjæjjide
gieltege

Idtjin maanah skuvlese bætieh Maanah soelegem tjöödtjesti

Garre gæmhpoë Pïeren jîh Krihken gaskem åadtjestimmiegahtjemisnie

Digigaejsie kap. 1, s. 7 Pryöve

PRYÖVE < 1 2 3 4 5 6 7 >

1. Almetjh eelkin gaskeviermiem nuhtjedh --- -lâhkoen.

2. Darjoeh --- , maam lea geerve moenedh. Edtja ajve dov årrodh.

3. Mujhtieh, aelhkïe --- . Ij gaajhke jeatjebh tjaelieh lea --- .

4. --- gaskesem jis billh jallh maam akt dealoes dââjrh. Tsööpkh gaskesem jih bieljelh dejtïe mah diedtem utnieh nedtesijjien âvteste.

5. @-symbolve gohtjesâvva --- .

Tjoje:
Maahtah? Veeljh reaktöe alternatïjem.

Vaestiedassh:

PRYÖVE < 1 2 3 4 5 6 7 >

1. Almetjh eelkin gaskeviermiem nuhtjedh 1990 -lâhkoen.

2. Darjoeh bahtsemebaakoem , maam lea geerve moenedh. Edtja ajve dov årrodh.

3. Mujhtieh, aelhkïe slognestidh . Ij gaajhke jeatjebh tjaelieh lea saatanan .

4. Orrejh gaskesem jis billh jallh maam akt dealoes dââjrh. Tsööpkh gaskesem jih bieljelh dejtïe mah diedtem utnieh nedtesijjien âvteste.

5. @-symbolve gohtjesâvva snurkesiejpie .

Digigaejsie kap. 1, s. 8 Refleksjovne

Digigaejsie kap. 1, s. 9 Illedahkh

ILLEDAHKH		REAKTOE VAESTIEDASSH	BÄAJHTODE
GASKEVIERMIE	0%	0	0/0
GASKEVIERMIEBAAKOEH	0%	0	0/0
NEDTEVIHTENJOELKEDASSH	0%	0	0/0
NUHTELIGS NEDTESÆJTROEH	0%	0	0/0
PLAERIETJAALIGE	0%	0	0/0
TJÆLIEH TJÆALEGEM	0%	0	0/0
PRYÖVE	0%	0	0/0
REFLEKSJOVNE	0%	0	0/0
ÄLLESTH	0%	0	0/0

MEEDIJA JÏH KOMMUNIKASJOVNE, s. 44– 55 (barkoegærjan s. 30-42)

Meedija jÏh kommunikasjovne

★ **Daernie kapihtelisnie lierebe:**

- mij saernie lea
- mah sårhts meedijah mah gådåvnesieh
- guktie plaerieh jÏh gaskeviermie juhtieh

Guktie plaeriem dorje?
 Dihte guhte tjaalegh plaaran tjaala lea journaliste. Muvhten aekien journalisten lea jÏjnje barkoe jÏh tjuara skodtedh. Gaajhkesårhts saernieh edtjeh plaeresne årroodh. Guvvievaeltije guvvieh vaalta. Naakenh annonsigujmie berkieh mah edtjeh plaerien sijse. Naakenh plaerien nedtesæjroejgumie berkieh mejtie edtja dievhtedh abpe dygnem. Naakenh guvvieh jÏh teeksth plaerien sijse biejjeh guktie leah gaervies plaeresne. Gosse gaajhke lea gaervies plaerie trygkesåvva. Trygkerijesne maasjinah mah mahte abpe jÏjgem berkieh guktie almetjÏh plaeriem åadtjoeh mubpien aereden/biejjien.

Kapihtelen ulmieh:

- Mij saernie?
- Mah medijh mijjen?
- Guktie plaeriem dorje?
- Guktie gaskeviermie jåhta?

Soptsestallemetemah:

- Mij redaktöore jÏh maam dihte dorje?
- Mij journaliste jÏh maam dihte dorje?
- Mah jeatjah barkoeh leah gosse plaerieh jÏh medijh dorje? <https://no.wikipedia.org/wiki/Avis>

Meedija

Mij saernie?

Mij dov mielen mietie ahte hÏjven saernie? _____

Gusnie saernieh gaavna? _____

Mah plaerieh domth? _____

Mah meedijah provvikh nuhtjedh? _____

30

Maam plaeriej bijre daajroh? Tjaaleh reaktæe baakoem.

guvvievaeltije grafinkere journaliste reklaameste

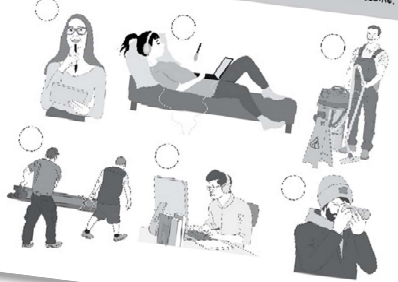
Dihte guhte guvvieh plaeride vaalta lea _____

Dihte guhte teeksth jÏh guvvieh sijse baaja jÏh plaerien sæjroeh hammode lea _____

Dihte guhte saernieh gaavna jÏh tjaala lea _____

Plaerie beetnegh d'onesje _____

Guhte daejtie almetjÏstie plaeriem dorje. Mierhikh kroessine.

31

Saernie, plaerie-artihkele jñh lohkiætjaalege, s. 46–48 (barkoegærjan s. 32-35)

Soptsestallemetemah:

- gaavnebe?
- Guktie saernieredaksjovne jorkesamme?
- Mij plaerietjaalege jñh mij edtja meatan årrodh – bijjiebaakoe, ingresse jñh laejpietjaalege

Mij saernie?

Leaohke sov nedtepreejine tjohekse. Dihte edtja saerniem veeljedh jñh dam reekesgieleline lohkedh muhpide klaassesne. Mingemosth oktem saerniem veelje. Saernie okten stääkesijien bijre soptseste mij edtja bigkesovvedh. Gosse leaohke lea saerniem sov tjoelmegeærjiesne tjoaleme, dihte dam oahkese vuesehte. Aahka tuhtje daate lea hijven saernie. Gosse dihte lij maana deliie ij lij dagkerh tjoebpies stääkesijieh.

Aahka soptseste guktie lij dejpeli: Dah plaerieh ajve poehprie-riemie lohki. Plaeriane wöjrin moekeres veartide ajñht jñh mah tv-programmh mah lin tvsne. Aarabi lij ajve okte tv-konsole. Tj lij klaerie-tv, oalkaelenie lij ajve tjoehpes jñh veelkes. Ávtesne lij aaj luste jñh gieltege gosse daadtjoelj roadijovem gaitelidh.

Plaerie-artihkele

Gellie saernieh plaeriane gaavnh. Saernieh soptsestieh mij aadtjen hearnadamme, jñh mij lea tedtje dejtje jeantjomsedie.

Bijjiebielesne bijjietjaalege. Dihte daamtj tjoalasovveme stoerre jñh gisse bokstoavugijme. Dihte edtja lohkiem skrejrehtidh teekstem lohkedh.

Saernien gætie-aerpie jærhka jjeledh

Dan mænnan vihkielommes bievsene båtta: ingresse. Dihte ðenehkslaakan soptseste man bijre teekste.

Orreæjien ikhodon 2019 Saemiedigkisa gætieregistradimmioprojekte orrji. Utsie jærpien Saemiedigkie maht 900 jjeisite vaarjædihkie saemien gætieh gærehitlene jñh registradanne. jñh ðælie bartoie aalka dam saemien gætie-serpiem reerelh eovlodon.

Mingemosth æjvieteekste båtta, gusnie veelaakaan tjielkes-te mij æjviehtovveme. Æjvieteekste vielie camhtesen bijre soptseste.

Projekten vðarome lij bijjeguvvie. Ii mij ævete Saemiedigkie rakhten ðæren vaarjædanne sarnuun gieliej ðieletn sñta. Givkie jærpien uatrabijeli, maakete misse Kihkesevjoen- ja Saemiedigkie dam saemien gætiehon reereneeresejovne gion vaarjælan- jjeisite Nöörjane 2009 (uuvjied). Iakse ðæren ðieketn resultadon vadidh lij ma-jñh bijjiesedjæntæntænie.

Tjoelieh bijjiebaakoen mij gævon sjeohta. Tjoelieh teekstem gusnie vielie soptsesteh dan bijre mij hearnadamme.

artiste lij Orre mestan saemien maeth.begæstjæntænie

båtta Gaajeværtøe mearoegaadtan

vitni OL:em Nöörjen tjoekjije verkemes

Darjomh:

- Plaeriem darjodh

Fasite:

Darjoeh jijtjedh saerniem. Tjoelieh teeksth jñh guvveah guvviem. Aaj maathah guvvieh plaerijste bietskedh jñh dejtje daesnie ljmæsjidh.

Bijjiebaakoe:

Aalkoe:

Guvvie:

Æjvieteekste:

Guvvieteekste:

Guvvie:

Orre musihkegæthjemisnie saemien artiste meatan.
 Gaajeværtøe mearoegaadtan båtta.
 Nöörjen verkemes tjoekjije OL:em vitni.

Lohkijetjaalege plaeresne

Gaajhkesch dovnesh maehtieh lohkiyetjaalegem tjaeledh plaeresne. Desnie dov vuajnoem jallh maam akt jeatjah soptsesth maam vienhth mubpieh maehtieh tuhtjedh iedtjije lohkedh. Lohkiyetjaalegen aaj bijjietjaalege. Dan mænngan tjoerh tsiehkien jallh dâeriesmoerem buerkiestidh misse iedtjem âtnah. Minngemosth raeriestimmiem buaktah guktie mahta dâeriesmoerem loetedh, jîh tjîelkesth guktie illedahke sjædta jis dov raeriestimmien mietie dorje.

Naemhtie lohkiyetjaalegem tjaalah:

Sijhth aamhtesen bijre tjaeledh maam tuhtjh vihkeles? Daesnie sâemies raerieh âadtjoeh guktie lohkiyetjaalegem tjaalah jîh mestie almetjh aelkieh aamhtesem digkiedidh.

Bijjietjaalege: Jienebh sovkedahkh skuvlesjaljose

Tjîelkesth tsiehkien: Fer vaenie sovkedahkh skuvlesjaljosne. Muvhten aejkien âadtje abpe eejehtimmiem tjâadtjodh vuertedh, jîh læjhkan ij âadtjodh sovkedidh.

Tjîelkesth dâeriesmoerem: Mahta vâhkoem vaesedh âvtelen âadtje sovkedidh jîh dellie ovrovne sjædta eejehtimmine gosse ij Leah maam akt darjodh.

Tjælieh raeriestimmiem: Mov mielen mietie tjîelke tîvann tienebh sovkedahkh âestedh skuvlesjaljose.

Buerkesth illedahkide dov raereste:

Lustebe sjædta eejehtimmiej jîh jienebh âadtjoeh sovkedidh.

Aktivitet:

- Tjælieh lohkiyetjaalegem

Tjælieh lohkiyetjaalegem akten plaaran.

Bijjiebaakoe:

Maam sijhth jarkelidh?

.....

.....

Guktie tsiehkie daelie?

.....

.....

Guktie mahta dam loetedh?

.....

.....

Guktie sjædta mænngan mijjeh dâeriesmoerem loeteme?

.....

.....

Dov nomme / vueliyetjaalege:

Gaskeviermien histovrije, guktie gaskeviermesne gaavnedh jîh jiermiem nedtesne nuhtjedh, s. 49–51 (barkoegærjan s. 36–37)

Gaskeviermien histovrije

Gaskeviermie akte naa orre aate. 1990-lâhkoen sie,jhme almet jîh âadtjoejin aelkedh gaskeviermiem nuhtjedh. Daan baelien maehetebe feelemh dongkedh, aath âestredh, filmh jîh guvveh vuartasjîdh jîh nuhteligs jîh vihkeles bievnesh gaavnedh gaskeviermesne. Maehetebe plaerieh lohkedh, voelpigujmie soptsestidh jîh musihkem veedtjedh.

• • •

Mij akt aelhkebe sjîdteme gaskeviermine? Mij akt geervebe jîh dealoes sjîdteme gaskeviermine?

Soptsestalledel!

49

nettvettregler/

Soptsestalletemeemah:

- Mij aelhkebe sjîdteme gaskeviermine?
- Mij geervebe sjîdteme gaskeviermine?
- Gaskeviermie hijven?
- Mij nåake gaskeviermine?
- Maam mahtah leajhtadidh gaskeviermesne?

Vielie bievnesh:

- <https://www.reddbarna.no/vaart-arbeid/barn-i-norge/nettvett/materiell-og-aktiviteter/aktiviteter/nettvettregler>
- <https://nettvett.no/nettvettreglene/>
- <https://nettvett.no/redd-barnas->

Guktie gaskeviermesne gaavnedh
Gaskeviermesne jînjem gaavna jîh aelhkie âejjie jârrelostoe.

Nuht jîh âehpiet bievneshesajroeh / lekstikovnem gaskeviermesne.

MAENIDE

Nigka maanide meaten vuorta eldter vuartesen gâajjoe guemie taallh, hammoeh jîh stoveredâkkh.

Nigka aajj maanide vihkehte gaavnedh mij sturabe jîh unnebe, seamma jîh jõekehnt.

Drihte aajj bak-staavide maanide vuessâite, vuajjesh soptseste, jøj-keste jîh lãavie.

• • •

Gusnie jearnes bievnesh gaavna?

Skulen leah vuahntesh nedtesajroeh mah leah jearnes jîh gusnie mahta sivegasse leajhtadidh.

Jiermiem nedtesne nuhtjedh
Gaskeviermesne jînjîh nuhteligs bievnesh gaavnebe, men maehetebe aajj bievnesh gaavnedh mah eah leah saatnan. Naaken maehetieh slognestidh jîh aath hashtadidh.

Gaajjkesh maehetieh bievnesh nedtesne biejedh. Tjoerh lîeredh datne lh maehetieh gaajjkide bievneshie leajhtadidh mejtie nedtesne gaavn, jõekeen gosse skulvarkoem tjoahh.

• • •

Saatnan jollh slogne?

• • •

Tjuana jiermiem nuhtjedh ollas goerpenhoallan vuulkeh.

• • •

Gie bievnesh nedtesne beajje?

• • •

Maehetebe gaajjkese leajhtadidh maam nedtesne gaavnebe?

• • •

Vuarterejh gelle nedtesajroeh, noemhite gieht jîh datne reaktive bievnesh gaavnebe.

Tjælieh reaktoe baakoeh.

Almet'jh eelkin gaskeviermiem nuht'jedhlâhkoen.

Dar'joeh maam lea geerve moenedidh.

Mujht'ieh aelhkie nedtesne.

I'j goajhke daarpes'jh ârrodh maam mubpieh tjælieh.

..... ektiedimmien jis bill'ijh jallh maam okt dââjrh datne ih lyjkh.

J'is maam okte isveligke dââjrh, j'ih soptsesth dam akten geerve almet'jasse.

Symbolie @ goht'jesâvva

slognestidh	saotnan	baahtsemebaakoem
Orri'jh	1990	nâhkeht'h
snurkesie'jpie		

Dievht'ieh kroessebaakose.
Man bij're vihkeles dae'jredh gosse leah nedtesne?

1. Nomme @-væhtese.
2. Viermie daatov'ijstie man t'jirrh gâarde gavesadtedh, ohtsedh j'ih bæ'jkhoehtidh.
3. P'rievie mij daatovrine seedtesâvva.
4. T'jesakoeh baakoe mij âtnasâvva juktie programmen jallh dienas'j s'jise baahtsedh gaskeviermesne.

5. Akten almet'jen jallh sielten bievnesesæ'jroeh gaskeviermesne.
6. Seamma goh gâetiasæ'jroeh.
7. Vihkeles dae'jredh gosse gaskeviermiem nuht'jie.6. Det samme som h'jemmeside

7.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

38
39

Meedija jih kommunikasjonve – iktedimmie, s. 54–55 (barkoegærjan s. 40)

Meedija jih kommunikasjonve – iktedimmie

Dihte guhte tjaalegh plaaran tjaala lea journaliste. Plaerien leah guvviéh fierhten biejjien. Guvvievaeltije guvviéh vaalta. Naakenh annonsigumie berkieh. Naakenh nedtesæjroej-gumie berkieh. Naakenh guvviéh jih teeksth plaerien sijse biejjieh naemhtie dah leah aktene gaervies plaeresne. Trygkerisne maasjinah mah mahte abpe ijijem berkieh guktie almetjh plaerien åadtjoeh mubpien aereden/biejjien.

Saarnien bijjebielesne bijjietjaalege. Dihte daamtaj tjaalasovveme stoerre jih gisse bokstaavigumie. Dan mænngan vihkielommes bievnese båata: ingresse. Minngemosth veele teekste båata dan bijre mij sjugnietovveme: åejvieteekste. Gaajhkesh maeh-tieh lohkijetjaalegem plaeride tjaaledh. Dellie dov vuajnoeh tjaalah jih plaerie dam trygkede goh lohkijetjaalege.

Årroeh väärege nedtesne!

Aellieh soptsesth dov nommem jallh gusnie årroeh ammes almetjidie. Aellieh guvviéh jijtsistie olkese biejh nedte-

journaliste

guvvievaeltije

54

se. Mujhtieh dihte mejnie datne tjaalah mahta aath tjaaledh jih jiehtedh mah eah leah saatnan. Soptsesth jih bieljelh akten geerve almetjasse jis maam akt dåajrh mij datnem balta. Jis edtjh naakenem gaavnesjidh mejnie lea tjaaleme, tjoerh aktem geerve almetjem meatan vaeltedh. Gaskeviermie akte naa orre aate. 1990-lånkoen aalkoelisinie gaajhkh almetjh nuepiem åadtjoedin gaskeviermiem nuhtjedh.

Gaskeviermesne ijijnh nuhteligs bievnesh gaavna, men aaj bievnesh gaavna mah eah leah saatnan. Naaken mahta slognes-tidh jih aath hæhtadidh. Tjoerh lieredh datne ih maeh-tieh gaajhkide bievneshidie leajhtadidh mejtie gaskeviermesne gaavnh, joekoen gosse skuvlelaavenjassh tjaalah. Vuartesjh jieniebinie nedtesæjrojne, naemhtie giehtjh mejtie reaktoe bievnesh gaavneme.

Åahpenh nedtenjoelkedassigumie!

web-hammoedæjja

55

Maam leam liereme? Guvvedh jih tjaelieh.

29

Almetjh veartenisnie, s. 56–57 (barkoegærjan s. 41)

Almetjh veartenisnie

Gellie joekehts almetjh veartenisnie

Daennie kaphtelisnie lierebe:

- * mijen leah gellie joekehts kultuvrh jih man ävteste almetjh jeatjah laantide juhtieh
- * maanakonvensjovnem damtedh

Maanaj reaktah
Mahte gaajhkh laanth veartenisnie leah lihtsegh Ektiedamme Nasjovnine, mij lea änieadamme EN, EN-laanth raefien jih riektesvoeten ävteste veartenisnie ektesne berkieh. EN:n stööreres kontovre lea New Yorkesne, USA.

Ij leah aelhkke njoelkedassh tjaeledh mah veartenen gaajhkide maanide sjiehtieh. Mijjeh joekehts aath lyjhkebe jih joekehtslaakan ussjedibie dejnie ovvessie veartenebieline. Dov jeantjovnes laanth leah vuolietjaalame, sijieh edtjeh njoelkedasside maanakonvensjovnesne fulkedh.

Maanaj bööreres
Gaajhkh njoelkedassh maanakonvensjovnesne leah aath mejtie geerve almetjh tjuerieh ussjedidh ävtelen maan akt muenieh mah leah maanaj bijre. Almetjh mah dov tjieltesne muenieh tjuerieh aaj dam darjodh.

Maanakonvensjovne
Daesnie naan aath mah leah meatan maanakonvensjovnesne:

- Maana lea almetje mij lea vuelelen 18 jaepieh
- Maanan lea reakta stääkedidh, liegkedidh jih astoe-aejkiem utnedh
- Gaajhkh maanah reaktam utnieh vaarjelimmie äadtjodh sierredimmien vöoste
- Geerve almetjh edtjeh darjodh dam mij lea bööreres maanese
- Eejhtegi lea reakta maanah bihkedidh maan vuejnied daerpies
- Gaajhkh maanah reaktam utnieh akten jieliedasse jih bærtijen aajkan
- Gaajhkh maanah reaktam utnieh jijst identiteetese

Ulmieh:

- Lieredh gellie sårhts kultuvrh gäävnesieh
- Lieredh man ävteste almetjh jeatjah laantide juhtieh

Vielie biävnesh:

- <https://www.reddbarna.no/skole>
- <http://folk.uio.no/hadil/Samiske-barn-nor.pdf>
- <https://barneombudet.no/dine-rettigheter/barnekonvensjonen/>

Maanakonvensjovne

Daesnie säemies reaktah gaajhkh maanah utnieh. Guvvedh guvviem naakenidie daejstie reaktijste.

Maanaj lea reakta nommem äadtjodh.

Maanaj lea reakta skuvlesne vaedtsedh.

Maanaj lea reakta liegkedidh, stääkedidh jih astoe-aejkiem utnedh.

Maanaj lea reakta jiehtedh maan vienhtieh.

Maanaj lea reakta vaarjelimmie äadtjodh sierredimmien vöoste.

41

Baataræjjah, s. 58–59 (barkoegærjan s. 42)

Baataræjjah

Gosse lij dāaroe Nöörjesne 1940-1945 gellie daaroeh tjoerin Sveerjese jih jeatjah laantide baataridh. Doh jeanatjommesh böästede Nöörjese böötin gosse dāaroe lij nähkeme.

Gellene lehkesne veartenisnie dāaroe, jih jeenjesh tjuerieh baataridh dehtie laanteste gusnie ārroeh. Naakenh dejstie Nöörjese bāetieh juktie asyjen bijre syökedh. Mearan vuertieminie luhpiem āadtjodh Nöörjesne ārroeh, dah asyjedāastovesijjesne ārroeh jeatjah baataræjjajugimie ektine. Daamtaj aktem guhkies jih geerve feelemem ātne āvtelen Nöörjese böötin.

Almetjevaanterdimmieh

1800-lāhkoen minngiegietjesne jeenjesh Noerhtelaantijste jih Europeste vöölkin Amerikese. Jeenjesh dohkoe vöölkin giefesvoeteste. Dah lin govleme Amerikesne lij namtah jāarta, jih desnie hijven baalhkam barkoen āvteste āadtjoeji.

Jeenjesh vöölkin dan āvteste dah eah lin siemes guktie Nöörje stuvrelgi jih dan āvteste dej ij lij luhpie jaehkedh disse misse sijhtin. Almetjh mah akten jeatjah laantese vöölkin, emigraanth gohtjesovvin.

Soptsestallemeteemah:

- Mannasinie naakenh tjuerieh baataridh
- Gåabph almetjh baatarieh

Gaavnh baakojde daabloeviermesne.

sijsevaanterdæjja	kultuvre	hijab
juhtedh	laante	tjeahpoe
giele	beapmoeslaajh	vuekieh

h	u	l	p	j	n	ī	s	k	l	h	i	j	a	b	n	æ
k	u	l	t	u	v	r	e	m	a	ī	s	s	v	d	s	d
h	e	b	v	h	i	t	j	e	a	h	p	o	e	ö	t	o
e	g	r	h	t	k	t	u	p	n	i	i	n	g	i	æ	h
s	ī	j	s	e	v	a	a	n	t	e	r	d	æ	j	j	a
p	e	i	k	d	i	e	v	u	e	k	i	e	h	d	n	j
m	l	k	s	h	v	h	e	r	s	h	l	k	f	a	s	n
t	e	a	m	n	v	u	t	r	r	p	a	h	ö	d	e	n
e	i	r	ö	b	e	a	p	m	o	e	s	l	a	a	j	h

Vielie biēvnesh:

<https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/flyktninger-i-norge>

Kultuvre s. 60–61 (barkoegærjan s. 43)

Kultuvre

Kultuvre lea guktie mijjeh ektesne jielebe. Kultuvre maaha tjeahpoe, giele, musihke, njoelkedassh siebriedahkesne jñ jeatjah årroth. Seamma kultuvresne daamtaj seamma vuajnoe disse mij lea reaktoe jñ bñajhtode, jñ guktie edtja aath loetedh. Fierhte kultuvre aaj jorkese.

Gosse ibie almetjigumie ektine jeatjah kulturvijste dellie lierebe dej kultvuren bijre. Dellie mijjen usjedimsvuekieh jorkese. Luste jeatjah vuekieh lieredh, vuesiehtimien gaavhtan beapmoevuekieh, vaarjoevuekieh jñ jeatjah gielh lieredh.

Muvhtine maachtebe sinsitniem miste guarkedh jñ ovsiemes sjidredh gosse ibie sinsitniem guarkoeh. Dan åvteste vihkeles mijjeh mubpiej kultuvh jñhkesjbie jñ guktie dah jielieh.

Asijen beapmo

European beapmo

Latinamerikanen beapmo

Amerikanen beapmo

Vaanesovmh

Hedtieh jñ joekhtsh

Jeenjesh tuhtjeh rovnege jis ...

... naakenh lijniem ðejjien nelnie utnieh (hijab).

... naakenh krðahpem jñ ðñmedæjjam mñaladieh.

... naakenh tjñstjigumie byðpmedieh.

... naan bñeries almetjñ voeresegåtesne årroeh jñ eah gåtesne fuelhkine.

Datne maam joem darjoeh maam mubpieh tuhtjeh rovnege?

Mijjeh joekhtsh

Soptsestallemetemah:

- Mij kultuvre
- Man åvteste mijjen vaanesovmh/åvtelh-aarvoeh

Kultuvre

Guvvedh jñ tjaelieh: 1. Maam tuhtjñ hijven Saepmesne?
 2. Datne jeatjah laantine minneme? 3. Maam tuhtjñ hijven desnie?
 4. Gusnie sijhñ minnedh jñ mannasinie?

43

Almetjh veartenisnie - iktedimmie, s. 62–63 (barkoegærjan s. 44)

Almetjh veartenisnie - iktedimmie

Maanaaj reaktah

Veartenisnie gusnie riektesvoete desnie gaajhki maanaajgumie hijven. Dan ävteste EN njoelkedassh nænnoestamme mah edtjeh faamosne ärradh gaajhkiide maanide abpe veartenisnie. Njoelkedassh gohtjesuvvieh EN:n maanakonvensjovne.

Baataræjjah

Gellene lehkesne veartenisnie dâana jih jeenjesh tjuerieh dehtie laanteste baataridh gusnie ärraoh. Naakenh dejsjie Nöörjese bätieh jih asyjen biÿre syökoeh.

1800-lâhkoen mingiegietjesne jeenjesh Nöörjeste jih Europes-te juhtin Amerikese. Jeejesh gieftesvoeteste voolkin, dan ävteste lin govleme dah meehtin namhtah jâartan jih hijven baalhkam barkoen ävteste äadtjodh desnie.

62

Kultuvre

Kultuvre lea guktie mijjeh ektesne jieebe. Kultuvre maadta tjeahpoe, giele, musihke, njoelkedassh siebriedahkesne jih jeatjah ärradh. Almetjh seamma kultuvreste daamtaj seamma mielem utnieh disse mij lea reakta jih mij lea bääjhtode, jih guktie edtja aath loetedh. Fierhte kultuvre aaj jorkese.

Vaanesovmh

Mijjeh libie joekehts. Jeejesh maehtieh tuhtjedh rovnege jis naakenh hijabem nuhtjeh, kräähpem jih ääredæjjam maaladieh, naan böeries almetjh voeresegäetesne ärraoh jih eah gäetesne fuehkien luvnie, jih jis naakenh pænnajgumie byöpmedieh.

63

Maam leah liere-me? Guvvedh jih tjaelieh.

44

DIGIGAEJSIE KAP. 2 MIJEN VEARTENE

Digigaejsie kap. 2, s. 1 Mijjen veartene

MIJEN VEARTENE < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Ulmie

Daesnie eatnemebâalan, kaarhten,
fijjejoekhtsen jih
veartenemearoej bijre tierh.

Ulmie is a cartoon orange squirrel character.

The interface includes a globe, a map of the world, a tree with a house, and a row of icons: a globe, a grid, a globe, a globe, a globe, a globe, a globe, a globe, a question mark, a question mark, and a star.

Navigation icons at the bottom: a character icon, a key icon, a refresh icon, and a right arrow icon.

Tjoeje:
Veeljh laavenjassem.

Digigaejsie kap. 2, s. 2 Gâhkoe- jîh gamtoegraadh

6ÂHKOE- JÎH GAMTOEGRAADH < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Gâhkoegraadh leah sïevh mah noerhtepovleste âarjelpovlese juhtieh.

Noerhtepovle

Doh gohtjesuvvieh meridijaanh.

Âarjelpovle

Mennie gamtoegraadesne Oslo?

Man laanten tjîrrh 0-meridijaane jâhta (gamtoegraade)?

★☆☆☆☆

Navigation icons: back, search, refresh, home, question marks, and a candle icon.

Tjoeje:
Gâhkoegraadh leah sïevh mah noerhtepovleste âarjelpovlese juhtieh. Doh gohtjesuvvieh meridijaanh.

6ÂHKOE- JÎH GAMTOEGRAADH < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Meridijaanh aelkieh 0-meridijanine mij Greenwichen bijjelen jâhta, 180 graadh lãvlese

90° NUORTI →

60° NUORTI →

30° NUORTI →

0° GREENWICH →

← 90° OARJI

← 60° OARJI

← 30° OARJI

jîh 180 graadh jallese.

Âarjelpovle

Mennie gamtoegraadesne Oslo?

Man laanten tjîrrh 0-meridijaane jâhta (gamtoegraade)?

★☆☆☆☆

Navigation icons: back, search, refresh, home, question marks, and a candle icon.

Tjoeje: Meridijaanh aelkieh 0-meridijanine mij Greenwichen bijjelen jâhta, 180 graadh lãvlese jîh 180 graadh jallese.

6ÅHKOE- JÏH GAMTOEGRAADH < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Sieve gaskoeh eatnemebåalam lea ekvatovre. Ekvatovre lea gamtoegraade.

Åarjelpovle

Mennie gamtoegraadesne Oslo?

Man laanten tjïrrh 0-meridijaane jåhta (gamtoegraade)?

Tjoeje:
Sieve gaskoeh eatnemebåalam lea ekvatovre. Ekvatovre lea gamtoegraade.

6ÅHKOE- JÏH GAMTOEGRAADH < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Gamtoegraadh ekvatovren noerhtene gohtjesuvvieh noerhtege gamtoegraadh

Åarjelpovle

jïh gamtoegraadh ekvatovren åarjelbielesne gohtjebe åarjebe gamtoegraadh.

Mennie gamtoegraadesne Oslo?

Man laanten tjïrrh 0-meridijaane jåhta (gamtoegraade)?

Tjoeje: Gamtoegraadh ekvatovren noerhtene gohtjesuvvieh noerhtege gamtoegraadh jïh gamtoegraadh ekvatovren åarjelbielesne gohtjebe åarjebe gamtoegraadh

Vaestiedassh:

GÅHKOE- JÏH GAMTOEGRAADH < 1 **2** 3 4 5 6 7 8 ... >

Gamtoegraadh ekvatovren
noerhtene gohtjesuvvieh noerhtege
gamtoegraadh

60° →

30° →

← 30°

Åarjelpovle

jÏh gamtoegraadh
ekvatovren
åarjelbielesne
gohtjebe åarjebe
gamtoegraadh.

Mennie
gamtoegraadesne Oslo?

Man laanten tÿjrrh O-
meridijaane jåhta
(gamtoegraade)?

★★★★★★

<
>

Digigaejsie kap. 2, s. 3 Tíjjedajvh

TÍJJEDAJVH

Tíjjedajvide
utnieh
juakasovveme
seamma
biejjie
gamtoegraadi
Nöörjen

Veartene tíjjedajvide. joekedamme mietie (meridijaanh). Eatnemebåala járra jih dan åvteste såemies lehkesne jih jeatjah lehkesne jíjje. Almetjh mah seamma laantesne årroeminie siejhmemes seamma tíjjem . Geografijen mietie Leah golme tíjjedajvh, men mijjen lea tíjje abpe laantesne.

Tjoeje:
Bíejh reaktõe baakoem raajesi sijse.

Vaestiedassh:

TÍJJEDAJVH

Tíjjedajvide
utnieh
juakasovveme
seamma
biejjie
gamtoegraadi
Nöörjen

Veartene juakasovveme tíjjedajvide. Tíjjedajvide joekedamme gamtoegraadi mietie (meridijaanh). Eatnemebåala járra jih dan åvteste biejjie såemies lehkesne jih jeatjah lehkesne jíjje. Almetjh mah seamma laantesne årroeminie siejhmemes seamma tíjjem utnieh. Geografijen mietie Nöörjen Leah golme tíjjedajvh, men mijjen lea seamma tíjje abpe laantesne.

Digigaejsie kap. 2, s. 4 Tijje

Tjoeje:
 Maam maana New Yorkesne dorje gosse nöörjen maanah skuvlese vaedtsieh? Enn Kinan maanah? Giesieh guvvide reaktoe sæjjan.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 2, s. 5 Ekvatovre

Tjoeje:
 Giesieh laanti nommh reaktioe sæjjan kaarthesne. Mierhkh dan mænngan mejtie laante lea ekvatovren noerhtebielesne jallh åarjelen.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 2, s. 6 Globuse, kaarhte jîh atlase

Tjoeje:
Biejh reaktøe guvviem teeksti nualan.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 2, s. 7 Teemakaarhte

Tjoeje:
Vaestedh gyhtjelasside viehkine kaarhtijste.

TEEMAKAARHTE < 1 2 3 4 5 6 **7** 8 ... >

Veareldekaarhte
Jirreden Nordlaante Trööndelage

Eatnemekaarhte

Ärrojstaaaine
925000 265 000 5000

Magkeres vearelde Nordlaantesne/ Trööndelagesne sjædta jirreden?

Mennie staaesne Nöörjesne jeenjemes almetjh ärroeh?

Ovrehte man gellie almetjh Bergenisnie ärroeh? ---

Vaestiedassh:

TEEMAKAARHTE < 1 2 3 4 5 6 **7** 8 ... >

Veareldekaarhte
Jirreden Nordlaante Trööndelage

Eatnemekaarhte

Ärrojstaaaine
925000 265 000 5000

Magkeres vearelde Nordlaantesne/ Trööndelagesne sjædta jirreden?
ebrie

Mennie staaesne Nöörjesne jeenjemes almetjh ärroeh?
Oslosne

Ovrehte man gellie almetjh Bergenisnie ärroeh? ovrehte 256 000

Digigaejsie kap. 2, s. 8 Veartenemearoeh

VEARTENEMEAROEH < 1 2 3 4 5 6 7 **8** ... >

Suajsmearoe lea Amerikan, Oseanijen jîh Asijen gaskesne. Suajsmearoe lea stööreres dejstie vijhte veartenemearojste.

Atlanteremearoe lea Amerikan, Eurasijen jîh Afrikan gaskesne. Atlanteremearoe lea veartenen mubpie vijriesåbpoe veartenemearoe.

Indijemearoe Afrikam, Eurasijem jîh Osianijem juaka. Indijemearoe lea gåalmede stööreres veartenemearoe.

Åarjeljiengemearoe lea Antarktisen bijre. Dihte mubpie unnemes mearoe.

Noerhtejiengemearoe lea unnemes veartenemearoe. Dihte lea Noerhtepovlen bijre.

NOERHTE-AMERIKA EUROPA ASIJE ÅARTEL-AMERIKA OSEANIJE

Noerhtejiengemearoe
Åarjeljiengemearoe
Atlanteremearoe
Suajsmearoe
Indijemearoe

Tjoeje:
Lohkh veartenemearoeh bije. Sertieh dan mænngan reaktioe nommem mearoehje.

Vaestiedassh:

Noerhtejiengemearoe

NOERHTE-AMERIKA EUROPA ASIJE Atlanteremearoe Suajsmearoe ÅARTEL-AMERIKA Indijemearoe OSEANIJE

Åarjeljiengemearoe

Digigaejsie kap. 2, s. 9 Kroessebaakoeh

Tjoeje:
Loeth kroessebaakoem.

Vaestiedassh:

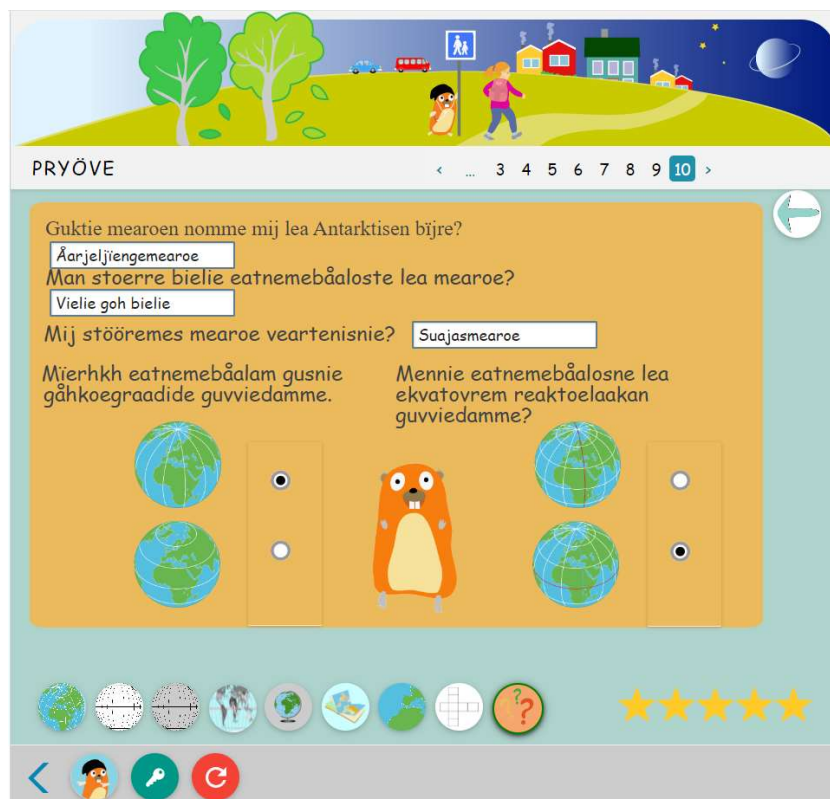

Digigaejsie kap. 2, s. 10 Pryöve

Tjoeje:
Maahtah? Veeljh reaktoe alternatijvem.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 2, s. 11 Refleksjovne

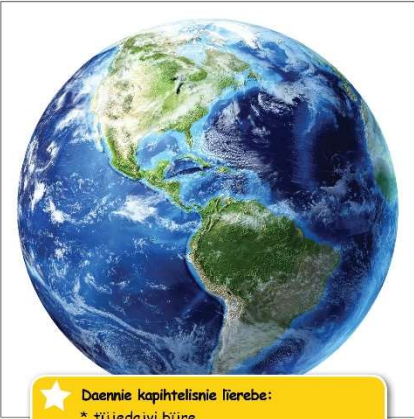
Digigaejsie kap. 2, s. 12 Illedahkh

ILLEDAHKH	100%	0	0/0
MIJZEN VEARTENE	100%	0	0/0
ĠÄHKOE- JIĦ ĠAMTOEGRAADH	0%	0	0/0
TIJJEDAJVH	0%	0	0/0
TIJJE	0%	0	0/0
EKVATOVRE	0%	0	0/0
GLOBUSE, KAARHTE JIĦ ATLASE	0%	0	0/0
TEEMAKAARHTE	100%	0	0/0
VEARTENEMEAROEH	100%	0	0/0
KROESSEBAAKOE	0%	0	0/0
PRYÖVE	100%	0	0/0
REFLEKSJOVNE	100%	0	0/0
ÄLLESTH	45%	0	0/0

MIJGEN VEARTENE s. 64–65 (barkoegærjan s. 45)

Mijgen veartene

Geografije
Geografijesne bievniesigumjie barkebe mejtje åådtjeme dotkemen tjiirrh guktie jih man åvteste mijgen veartene vååjnoe goh dorje. Almetjh iktesth veartenen geografijem tsavtseme, v.g. geajnoebigkemen tjiirrh, jallh jarkelidh jeanoe edtja akten jeat jah haaran galkedh goh aalkoelisnie dorjeme. Sâemies æjkien mahta eatnemem biejestedh jih sâemies æjkien bueriedidh.

★ **Daernie kapihtelisnie lierebe:**

- * tjiijedajvi bijre
- * elmie-otnjegi bijre
- * ekvatovren jih meridijaani bijre
- * veartenemearoej bijre

Elmie-otnjegh

Gosse kaarhtem vuartesje jih edtja geajnoem gaavnedh dellie hijven elmie-otnjegidie daejredh. Viehkine elmie-otnjegijstie mahta soptsestidh gusnie mij akt lea. Njieljie elmie-otnjegh.

Soptsestallemetemah:

- Mij geografije?
- Elmie-otnjegidie mahtah?

Veartene

Elmie-otnjegh

Tjaelich elmie-otnjegidie.

Kompasse jïh GPS, s. 66–67 (barkoegærjan s. 46)

Kompasse jïh GPS

Kompasse vuesehte gusnie doh ovnessie elmie-otnjegh leah. Daate hijven miehtjesne, gosse edtjebe akten sæjjan gaavnedh. Maahta gievlïem jarkedh kompassesne, guktie dihte elmie-otnjegidie reaktoe sijjesne vuesehte. Kompassen njoele lea magneete mij járra. Dihte rööpses bielie njoeleste iktegïsth noerhtese vuesehte, saacht guktie datne kompassem jarkoeh.

Hijven kompassem utnedh miehtjedajvesne, gosse edtja akten sæjjan gaavnedh.

Datne kompassem nuhtjeme?

GPS lea nuhtligs staarine jïh gosse edtja sijjeste sæjjan vuejedh.

Provkhk GPS:m nuhtjedh?

Veartenen dabloeviermie

Ekvatore lea gamtegraade
Maehtebe ussjedidh aktem gievlïem veartenen biyre, mij noerhtepovlen jïh åarjelpovlen gaskem jáhta. Daate gievlïe gohtjesávva ekvatore. Ekvatovren baalte, ekvatovren noerhte- jïh åarjelbielesne, jeatjah linjah juhtieh veartenebáaloen biyre. Dah gohtjesuvvïeh gamtegraadh.

Meridijaanh leah gâhkoegraadh
Linjah aaj noerhtepovlen jïh åarjelpovlen gaskem juhtieh. Dah gohtjesuvvïeh meridijaanh jallh gâhkoegraadh. Nullegraaden meridijaane Greenwichen tjiirrh jáhta mij lea Stoerre-Britan-nijen åejviestaaresne, London.

Soptsestallemeteemah:

- Mij kompasser, jïh maam kompassine dorje
- Mij GPS jïh gæssie hijven dam nuhtjedh
- Mij ekvatore jïh gamtegraade
- Gusnie noerhtepovle jïh åarjelpovle
- Datne baakojde meridijaane eller gâhkoegraade govleme

Darjome:

- haarjanidh kompassem nuhtjedh: gusnie noerhte, åarjel, jillie jïh luvlie desnie gusnie datne leah
- man elmie-otnjegen vöoste daah sijjïeh gosse aalkoesijjïe lea dijen skuvle: (lihkemes) bovre, bensijnestasjovne, gærkhoe

Eatnemebáaloe

Mierhkh ekvatovrem, 0-meridijaanem, gamtegraaden, Greenwich jïh polaregievlïem guvvesne.

Vaestedh gyhtjellaside:

1. Tjælieh aktem laantem man tjiirrh ekvatore jáhta.
2. Tjælieh aktem laantem man tjiirrh 0-meridijaane jáhta.
3. Tjælieh aktem laantem man tjiirrh polaregievlïe jáhta.

46

Eatneme jïh biejjie s. 68–69 (barkoegærjan s. 49)

Eatneme jïh biejjie

Eatnemebááloe aktem jaepiem biejjien biïre nuhtjie. Eatnemebááloe laajtode gælliesje gosse sov baanan biïre jáhta, guktie guvvesne vuajnah. Dan gaavhtan mijjen Leah Joekehts jaepieboelhkh eatnemebáálosne dejnie göökte bieliebáálojne.

Maam bööremes lyjkh, daelvie jalh giesie?

Jávle Saepmesne jïh Australijesne

Ekvatovre eatnemebááloem gööktine bielie juaka, noerhtege jïh áarjege bieliebááloe. Saepmie lea guhkene noerhtene jïh gosse eatnemebááloen noerhtege bieliebááloe lea biejjien luvhtie jarkeme, dellie jemhkelde jïh tjáetskeme daesnie. Jávli, goeven, Saepmie lea guhkemes biejjeste. Dellie baahkemes Australijesne, mij lea ekvatovren áarjelbielesne. Goeven Australije biejjien ihkemes.

Jávle Saepmesne

Saepmie

Jávle Australijesne

Australije

68
69

Soptsestallemeteemah:

- Man guhkiem eatneme daarpesje biejjien biïre vaedtsedh?
- Man ávtete sáemies aejkien giesie jïh sáemies aejkien daelvie?
- Man ávteste ij gáessie gih biejjie luajhtedh Saepmien noerhtelisnie?

Guvvedh sievem reaktie sijjesne guvvesne.

Afrika

Amerika

Asije

Europa

Atlante

Indijemearoe

Noerhtepovle

Mennie gamtegraadesne Romsa/Tromsa?

Mej laanti tjirrh 70 gamtegraade jáhta?

Dáereah aktem gamtegraadem jïh vuartesjh mej laanti tjirrh dïhte jáhta.

49

Biejjie iktesth eatnamasse tjuavka, s. 70–71 (barkoegærjan s. 47-48)

Biejjie iktesth eatnamasse tjuavka

Eatneme iktesth járra. Dennie bielesne gâabph biejjie guaka, lea biejjie. Dennie bielesne gâabph biejjie ij tjoevkh, lea jîjje.

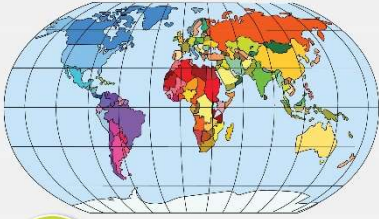
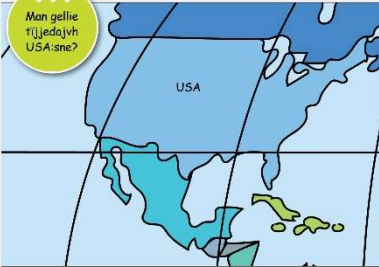
Dan âvteste ij leah aerede, biejjie, iehkede jîh jîjje seamma tîjjen abpe veartenisnie.

● ● ● ●
 Pryvîh lâamme-
 laampine jemhkielisnie
 globusen vooste tjoevkedh.
 Dellie vuajnah ditte okte bie-
 lie globusisnie sæjhta
 jemhkielisnie ârvodh
 jîh mubpie bielie
 tjoevkesisnie.

Tîjjedajvh

Eatneme lea juakasovvene 24 tîjjedajvine. Eatneme 24 tæjmoeh nuhtjie jîjtse bîjre jârredh. Daan tîjjen aerede, biejjie, iehkede jîh jîjje eatnamisnie.

● ● ● ●
 Man gellie
 tîjjedajvh
 USA:sne?

Soptsestallemeteemah:

- Man âvteste muvhten aejkien jîjje jîh muvhten aejkien biejjie?
- Man gellie tîjjedajvh?

Darjome:

- Vaeltieh globusem meatan klaassetjiehtjelasse, guktie learohkh maetieh dam rîektesisnie vuejnedh.
- Darojde haarjanimmie sæjrosne 70.

Kontinente jîh veartenebielieh, s. 72–73 (barkoegærjan s. 50–51)

Kontinente jîh veartenebielieh

Kontinente akte stoerre iktemierien eatnemedajve, jîh maam veartenebaroe sierrede: Eurasije, Noerhte-Amerika, Åarjel-Amerika, Australije jîh Antarktise.

Eatneme aaj veartenebieline juakasåvva. Naan veartenebielieh lea seamma goh kontinent, vusiehtimmien gaavhtan Afrika jîh Antarktise.

Man gellie kontinenth veartensnie?

Kontinente:
Noerhte-Amerika
Åarjel-Amerika
Europa
Afrika
Asije
Australije
Antarktise

Eurasijen kontinente vuestelen juakasåvva göökte veartenebieline: Europa jîh Asije.

Australije badth kontinente, men ij akte veartenebielie. Dîhte lea veartenebielesne mij gohtjesåvva Osianije.

Man gellie veartenebielieh veartensnie?

Veartenebielieh:
Afrika
Noerhte-Amerika
Åarjel-Amerika
Eurasije
Osianije

Eurasije (Europa jîh Asije)

72
73

Soptsestallemetemah:

- Man gellie kontinenth
- Man gellie veartenebielieh

Eatneme jñh veartenemearoeh s. 74–75

Eatneme

Eatneme jorkese
 Dovne eatneme faamoeh jñh almetje eatnemem jarkelieh. Naan jarkelimmieh soejmetje jñh mubpieh varke sjugniehtuvieh. Eatneme faamoeh goh biegeke jñh ebrie, gierkieh jñh vaeriem nipkieh. Jeanoeh deavah jñh jeanoeraedtieh byöpmedieh. Jienge mearosne, mearoestraejmieh jñh baaroeh gruvsem jñh soedtiem foeresjeh. Jarkelimmieh eatnamisnie mahta dan soejmetje sjugniehtovvedh guktie ij gäaredh dam vuejnedh dan guhkem akte almetje jeala.

Mah sáarhts jarkelimmieh eatnamisnie dov dajvesne orreme?

Almetje jñjtje aaj jarkelimmieh eatnamisnie dorje.

Gruvagiehtelimmie dov dajvesne?

Jeanoeh jñh tjaetsie daamtaj jeanoebealide napkoeh.

74

Soptsestallemeteemah:

- Mah sáarhts jarkelimmieh eatnamisnie dov dajvesne orreme

- Mij stööremes veartenemearoeh jñh gusnie dihte

Veartenemearoeh

Suajasmearoe
 Suajasmearoe lea Amerikan, Oseanien jñh Asijen gaskesne. Suajasmearoe lea stööremes dejstie vñjhte veartenemearojste. Dihte vijriesábpoe goh Atlantere jñh Indijemearoe tjaanghan.

Portugalen mearoentiere Fernão de Magalhães mearose nommem "Suajasmearoe" vedti gosse mearoen bijjelen sigli golme vñhkajne gáikoen 1520.

Suajasmearosne veartenen giengesábpoe krogke, Marianer-krogke. Dihte vielie goh 11000 meeterh giengele.

8,848 m
Maunt Everest

10,911 m
Marianer-krogke

75

Atlanteregearoe jih Indijemearoe, s. 76–77

Atlanteregearoe

Atlanteregearoe lea Amerikan, Eurasijen jih Afrikan gaskesne. Atlanteregearoe lea veartenen mubpie vijriesåbpo veartenemearoe. Doerske Atlanteregearosne jeala.

Mej veartenebiellej gaskesne Atlanteregearoe?

Doerske jielienassem vadta almetjidie mah Atlanteren bîjre årroeh.

76

Indijemearoe

Indijemearoe Afrikan, Eurasijen jih Osianijem juaka. Indijemearoe lea gålmede stööreres veartenemearoe dejstie vijhte veartenemearojste.

Indijemearoe baahkemes veartenenisie.

Almetjih damth mah dajveste bæfieh Indijemearoen bîjre?

Mauritius-såðih leah Indijemearosne.

77

Åarjeljiengemearoe jih Noerhtejiengemearoe s. 78–79

Åarjeljiengemearoe

Åarjeljiengemearoe lea Antarktisen bîjre. Dihte mubpie unnemes mearoe dejstie vijhte veartenemearojste. Åarjeljiengemearoe lea nommem åådtjeme dan gaavhtan dennie mearoe-dajvesne dan jîjnie jienge jih jiengevaerieh. Daelvege stoerre bielle mearoste jiengen nulesne.

Jienge Åarjeljiengemearosne maahtha 3 meeterh jassijs årroeh daelvege.

Sviertiefoala Åarjeljiengemearosne tråjjede.

78

Noerhtejiengemearoe

Noerhtejiengemearoe lea unnemes veartenemearoe. Dihte lea Noerhtepvlen bîjre. Stoerre bielleh Noerhtejiengemearoste lea jiengen nulesne. Ij leah eatneme jiengen nulesne, ajve tjaetsie. Maahtha tjaetsiennulesne vihhtsine jiengen nulesne vuejedh.

Jiengebierne Noerhtejiengemearoen lihke tråjjede.

Polarjienge ij gæssie jih orreh stroejmine jih biejkine svihtjedh. Dan åvteste iktesth jiengem gaavna mij mearosne gabpeld.

79

Mijjen veartene – iktedimmie s. 80–81 (barkoegærjan s. 52)

Mijjen veartene – iktedimmie

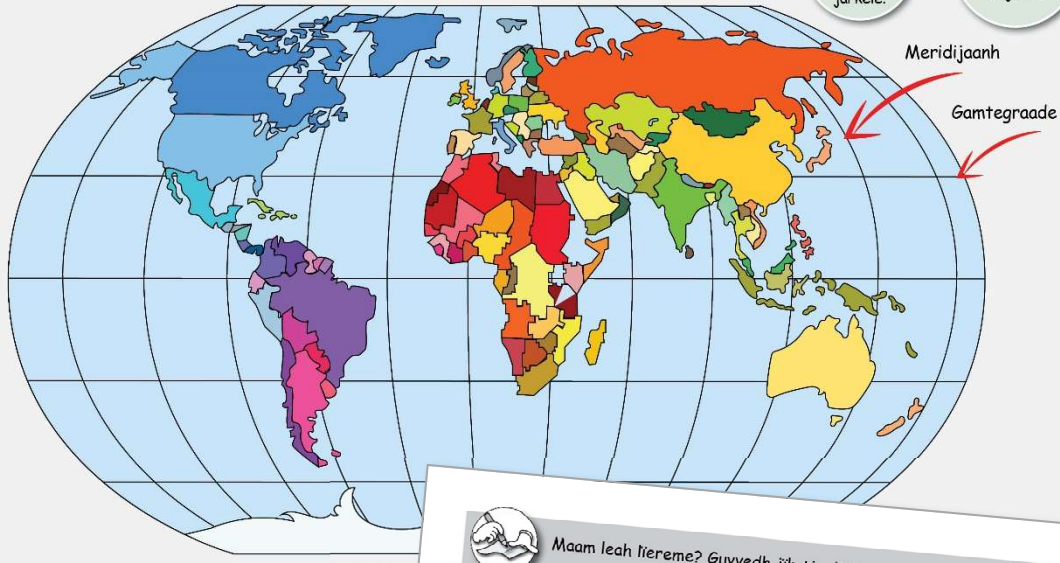
Elmie-otrjeh

Kaarhte lea siejhmemes guvviedamme guktie noerhte lea bijjene, åarjel lea vuelnie, luvlie lea åelkiesbielesne jîh jillie lea gârroehbielesne kaarthesne.

Gâhkoegraadh (meridijaanh) jîh gamtegraadh daabloeviermiem darjoeh abpe veartenen bijjelen. Gaskoeh eatnemebâalosne ekvatovre. Dihte aaj gamtegraade (meridijaane).

Veartenemearoeh kontinentide juekieh. Veartenemearoeh leah Suajasmearoe, Atlantere, Indijemearoe, Åarjeljiengemearoe jîh Noerhtejiengemearoe.

- Eatneme-faamoeh eatnemem jarkele.
- Eatneme lea juakasovveme 24 tîjje-dajvine.

80

Maam leah liereme? Guvvedh jîh tjaelieh.

Four sets of horizontal lines for writing, each consisting of a solid top line, a dashed middle line, and a solid bottom line.

52

DIGIGAEJSIEN KAP. 3 AALKOEÅÅLMEGH

Svaalhtese: <https://www.mauthor.com/present/5937384197324800>

Ulmieh:

- identiteeten, gellievoeten jîh ektievoeten bîjre soptsestalledh jîh ussjedadtedh guktie maahta domtedh ij bieline årrodh ektievoeteste
- ussjedadtedh giêh faamoem utnieh, jîh mij demokratije lea, jîh raeriestimmieh evtiedidh guktie maahta meatan årrodh sjæjsjalimmieh baajnehtidh
- seabradahkefaageles gyhtjelassh goerehtidh jîh âehpiedehtedh, bïevnesh ovmesseie gaaltijinie ohtsedidh jîh vuarjasjidh man nuhteligs bïevnesh Leah gyhtjelasside tjïelkestidh

Digigaejsie kap. 3 s. 1 – Ulmieh

Tjoeje: Daennie bielesne âahpenibie jeatjah aalkoeåålmegigujmie.

ULMIEH

Ulmie
Ånnetji lieredh jeatjah
aalkoeåålmegi bîjre.

Almetjh, gielh jîh kultuvrh
jeatjah laantine.

Digigaejsie kap. 3 s. 2 Aboriginerh

ABORIGINERH

Guktie laanten nomme gusnie aboriginerh årroeminie?

1 2 3 4 5 6 7 8 ...

Tjoeje: Diedtîeh kaarthese jih lohkh teekstem. Tjælieh don laanten nommem gusnie aboriginerh årroeh.

Teekste jih vaestiedasse:

ABORIGINERH

Guktie laanten nomme gusnie aboriginerh årroeminie?

Australije

Aboriginerh leah daan laanten aalkoeålmegeh. Aerpievuekien mietie dah leah vijremistie jîh sjædtoetjööngkemistie jealeme. Aerpievuekien mietie dah leah bumerangen vijremisnie nuhtjeme. Aborigineri musihkeinstrumeente gohtjesåvva didjeridu. Daennie laantesne ovrehte 400 000 aboriginerh årroeminie. Laanten nomme lea Australije.

1 2 3 4 5 6 7 8 ...

Digigaejsie kap. 3 s. 3 Gaavnh baakojde

GAAVNH BAAKOJDE < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

S	R	A	V	E	I	A	S	G	A	T	R	B	O
K	S	B	D	I	D	U	A	R	I	D	A	O	B
I	D	O	B	I	G	S	I	A	I	V	N	O	T
Ï	S	R	I	O	S	T	R	Ö	L	I	S	M	D
A	D	I	D	J	E	R	I	D	U	V	S	E	S
V	H	G	T	I	G	A	N	Ï	G	I	K	R	D
M	O	I	F	S	H	L	R	I	A	D	O	A	A
E	S	N	B	E	R	I	H	S	A	M	D	N	O
V	R	E	V	I	N	J	I	G	A	T	R	G	I
U	D	R	B	O	R	E	G	I	I	N	N	E	S
A	D	E	V	A	L	E	S	A	N	G	N	I	B
I	R	U	U	I	Y	S	I	G	A	T	R	E	L

1. Guktie aalkoeäälmegeen nomme Australijsnie?
2. Mejnne laantine aboriginerh ärroeh?
3. Guktie aborigineri aerpievuekien vijremedirregen nomme?
4. Guktie aborigineri instrumeenten nomme?

Tjoje: Gaavnh baakojde mah Leah daej gyhtjelassi vaestiedassh.

Vaestiedassh:

GAAVNH BAAKOJDE < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

S	R	A	V	E	A	S	G	A	T	R	B	O	
K	S	B	D	I	D	U	A	R	I	D	A	O	B
I	D	O	B	I	G	S	I	A	I	V	N	O	T
Ï	S	R	I	O	S	T	R	Ö	L	I	S	M	D
A	D	I	D	J	E	R	I	D	U	V	S	E	S
V	H	G	T	I	G	A	N	Ï	G	I	K	R	D
M	O	I	F	S	H	L	R	I	A	D	O	A	A
E	S	N	B	E	R	I	H	S	A	M	D	N	O
V	R	E	V	I	N	J	I	G	A	T	R	G	I
U	D	R	B	O	R	E	G	I	I	N	N	E	S
A	D	E	V	A	L	E	S	A	N	G	N	I	B
I	R	U	U	I	Y	S	I	G	A	T	R	E	L

1. Guktie aalkoeäälmegeen nomme Australijsnie?
2. Mejnne laantine aboriginerh ärroeh?
3. Guktie aborigineri aerpievuekien vijremedirregen nomme?
4. Guktie aborigineri instrumeenten nomme?

Digigaejsie kap. 3 s. 4 Maori-åålmege

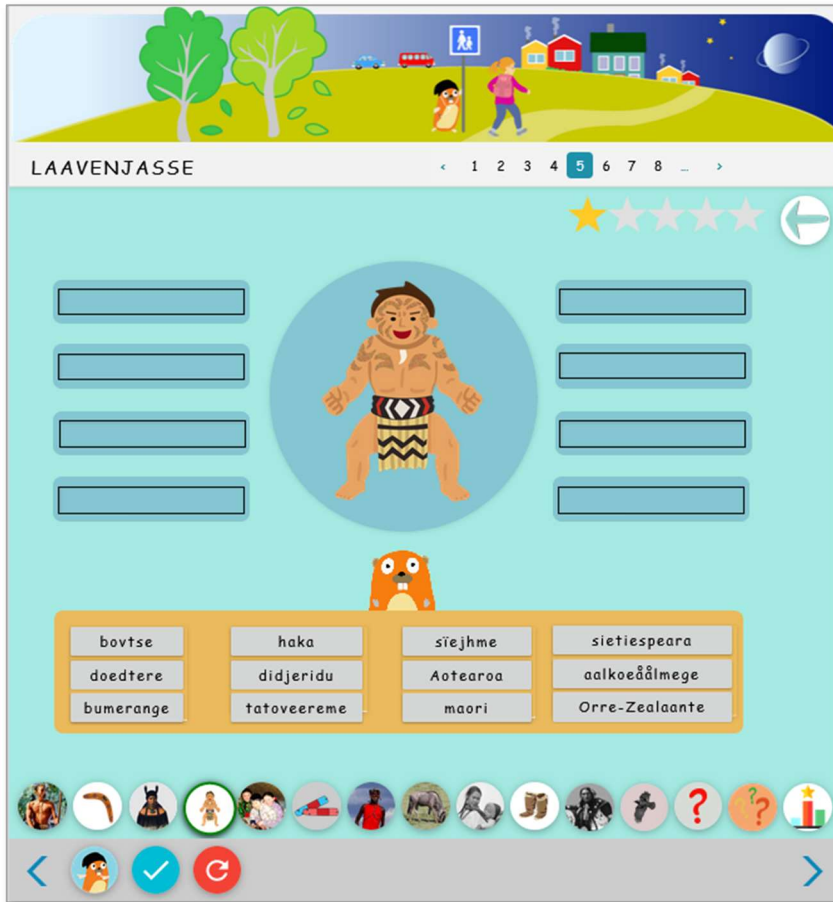

Tjoeje: Diedtieh kaarthese jih lohkh teekstem. Tjaelieh rovhtesne don laanten nommem gusnie maori-åålmege årroeminie.

Teekste jih vaestiedasse:

Digigaejsie kap. 3 s. 5 Laavenjasse

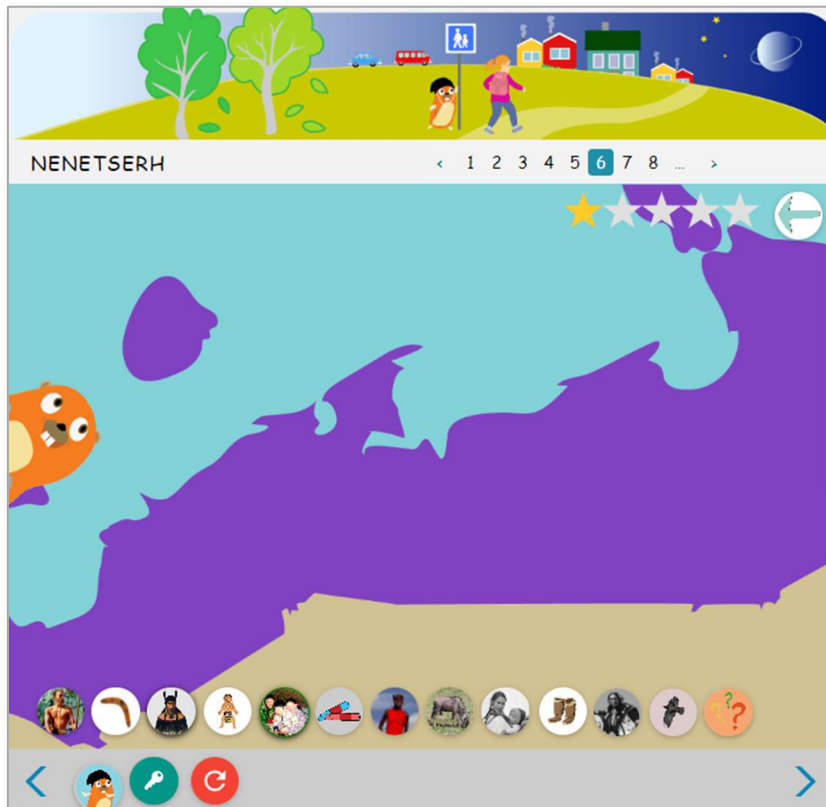

Tjoeye: Giesieh baakoeh mah Leah maori-ââlmege bîjre daantsoehtæjjesse.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 3 s. 6 Nenetsersh

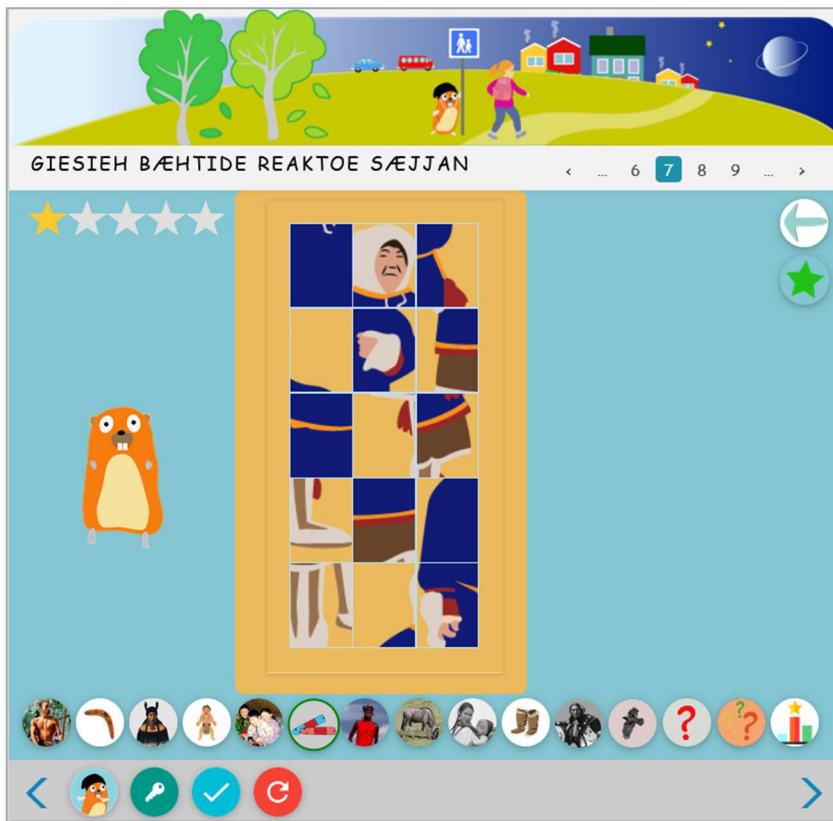
Tjoeje: Diedtieh kaarthese jih lohkh teekstem. Tjaelieh laanten nommem gusnie nenetsersh årroeminie.

Teekste jih vaestiedasse:

Digigaejsie kap. 3 s. 7 Giesieh bæhtide reaktœ sæjjan

Tjoeje: Giesieh bæhtide reaktœ sæjjan.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 3 s. 8 Masai-åålmege

MASAI-ÅÅLMEGE < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

AFRIKA

Tjælieh laanti nommh gusnie masai-åålmege årroeminie.

Masai-åålmege lea aalkoeåålmege daejnie göökte laantine. Medtie akte millijovne masai-almetjh. Dah maagielem soptsestieh. Dah buvvine giehtelieh mij lea dej æjviejieleme. Dej vaarjoeh gohtjesuvvieh shúkàn. Dah rööpses vaarjoeh jijnjem nuhtjeh.

Guldal masai-musihkal

Tjoeje: Lohkh teektem. Tjælieh laanti nommh gusnie masai-åålmege årroeminie.

Vaestiedasse:

MASAI-ÅÅLMEGE < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

AFRIKA

Tjælieh laanti nommh gusnie masai-åålmege årroeminie.

Kenia

Tansania

Masai-åålmege lea aalkoeåålmege daejnie göökte laantine. Medtie akte millijovne masai-almetjh. Dah maagielem soptsestieh. Dah buvvine giehtelieh mij lea dej æjviejieleme. Dej vaarjoeh gohtjesuvvieh shúkàn. Dah rööpses vaarjoeh jijnjem nuhtjeh.

Guldal masai-musihkal

Digigaejsie kap. 3 s. 9 Laavenjasse

Tjoeje: Sertieh baakojde reaktöe raajesidie.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 3 s. 10 Inukh

Tjoeje: Tjælieh sâålen nommem gusnie inukh årroeminie.

Vaestiedasse:

Naestieteekste:

Digigaejsie kap. 3 s. 11 Inuk / saemie

Tjoeje: Bovtse jïh nåervie leah seamma vihkele saemide jïh inukide. Tsaekieh aerpievuekien vaarjoeh baernide jïh biëjh reaktoe dïrregh dejtie.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 3 s. 12 Indijanerh

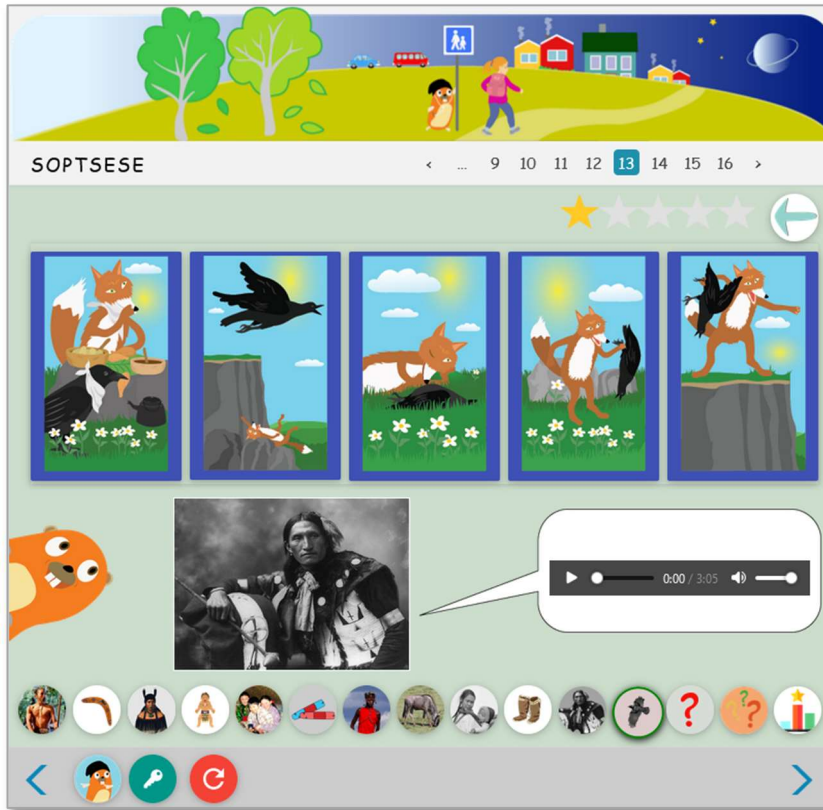

Tjoeje: Tjælieh veartenebielien nommem gusnie indijanerh årroeminie.

Vaestiedasse:

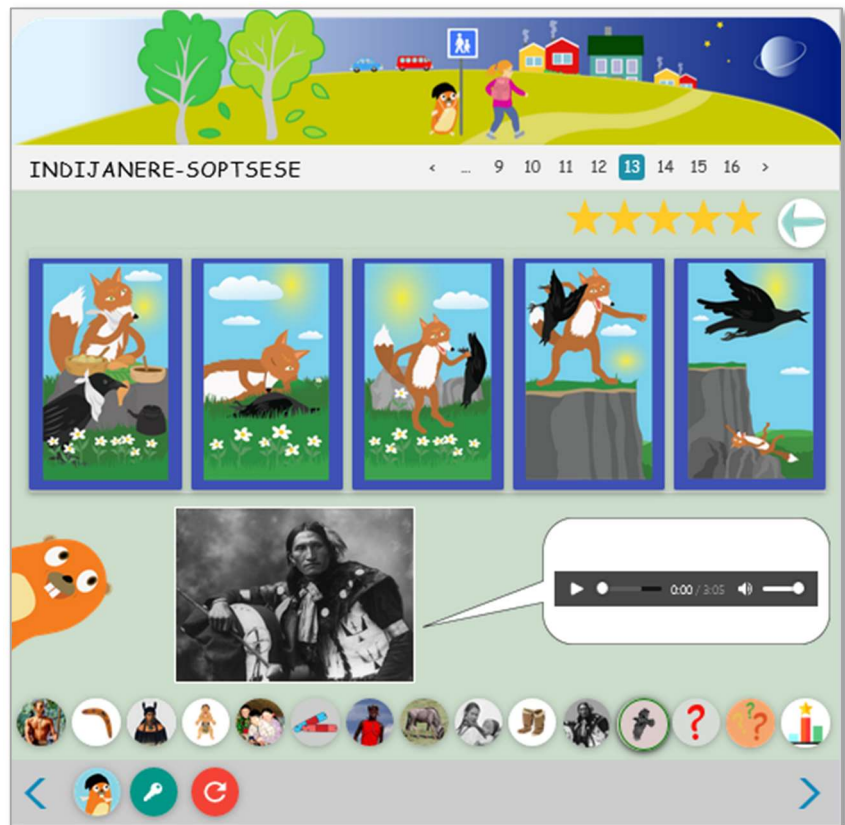

Digigaejsie kap. 3 s. 13 Indijanere-soptse

Tjoeje: Goltelh indijanere-soptsesem jih guvvedh reaktoe guvviem dov tjaelemegærjesne.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 3 s. 14 Pryöve

Tjoje: Pryövih dov daajroeh.

Vaestiedassh:

Digigaejsie kap. 3 s. 15 Refleksjovne

REFLEKSJOVNE

Tjaelieh jallh baantedh golme aath mejtie leah daennie kapiheteliesnie liereme.

Digigaejsie kap. 3 s. 16 Illedahkh

ILLEDAHKH

ILLEDAHKH	REAKTOE VAESTIEDASSH	BÅAJHTODE
ULMIEH	100%	0 / 0
ABORIGINERH	0%	0 / 0
GAAVNH BAAKOJDE	0%	0 / 0
MAORI-ÅÅLMEGE	0%	0 / 0
LAAVENJASSE	0%	0 / 0
NENETSERH	0%	0 / 0
GIESIEH BÆHTIDE REAKTOE SÆJJAN	100%	0 / 0
MASAI-ÅÅLMEGE	0%	0 / 0
LAAVENJASSE	0%	0 / 0
INUKH	0%	0 / 0
INUK / SAEMIE	100%	1 / 0
INDIJANERH	0%	0 / 0
SOPTSESE	100%	0 / 0
PRYÖVE	0%	0 / 0
REFLEKSJOVNE	100%	0 / 0
ÅLLESTH	33%	1 / 0

DIGIGAEJSIEN KAP. 4 PLAASTE

Svaalhtese: <https://www.mauthor.com/present/5801152075923456>

Ulmieh:

- goerehtidh jîh vuesiehtimmieh vedtedh såemies bielide monnehke evtiedimmeste, aaj saemien aerpievuekien daajroe
- seabradahkefaageles gyhtjelassh goerehtidh jîh âehpiedehtedh, biëvnesh ovmesse gaaltjinie ohtsedidh jîh vuarjasjidh man nuhteligs biëvnesh leah gyhtjelasstide tjîelkestidh

Kapihtelen bîjre

Daennie kapihtelisnie learohkh edtjeh raatine jîh raategïetedimmie âahpenidh, jîh dam kraanskodh goh seabradahkefaageles dâeriesmoerh. Daate dâaresthfaageles teemah eatnemefaagesne jîh seabradahkefaagesne. Learohkh edtjeh lieredh guktie maehtieh hypotesch darjodh jîh vaestiedassh dâeriesmoeride jîh gyhtjelasstide gaavnedh.

Raate jîh deerjehtimmie lea stoerre veartenevijries dâeriesmoere dovne eatnamisnie jîh mearosne. Nöörjesne vielie raatem sleengkebe goh gaskemedtien Europesne. Maahta ârrodh dan âvteste mijjen ekonomije lea hijven jîh mijjen lea stoerre âtnoe. Dellie vielie raate sjædta. 71 % raateste Nöörjesne orresistie âtnasovvin 2019. Lissine sijhtebe dah edtjeh voerkes sjîdtedh raati, raategïetedimmien jîh deerjehtimmien bîjre.

Teema aaj nænnoes evtiedimmien bîjre. Teema vuesehte guktie mijjeh almetjh libie eevre jearohke eatnemevierhtijste, jîh guktie mijjeh dejtie nuhtjebe. Learohkh edtjeh daajroem orrestimmeles jîh ij-orrestimmeles vierhtiej bîjre âadtjoeh, jîh mij daerpies ihke edtja maehtedh vierhtide orrestidh.

Dâaresthfaageles teemah: Nænnoes evtiedimmie

Daennie teemesne learohkh edtjeh âadtjodh dotkijnie barkedh. Dah edtjeh jîjtsh jîh mubpiej âtnoem jîh raategïetedimmien kraanskodh. Gosse vitenskapeleslaakan berkieh sijhtieh goerkesem âadtjodh guktie dotkijh berkieh vuekieh gaavnedh, juktie veartenevijries haestemh loetedh mah leah raati jîh deerjehtimmien bîjre. Dah sijhtieh goerkesem âadtjodh vuekiej bîjre goh resirkuleereme jîh orresistie âtnoe.

Daate teema aaj ektiedimmien bîjre dej sosijaale, ekonomeles jîh byjreseligke bieliej gaskem nænnoesvoetine. Learohkh edtjeh daajroem âadtjodh muvhti vihkeles ektiedimmiej bîjre eatnemen jîh seabradahken gaskem, jîh guktie almetjh eatnemem, klijmam jîh byjresem baajnehtieh. Teema joekoen jarngesne âtna almetji âtnoem eatnemevierhtijste, guktie vierhtieh leah vihkele mijjese, jîh guktie maehete vierhtieh nænnoeslaakan nuhtjedh. Guktie vierhtieâtnoe, jieledehtsiehkie jîh jieledevuekie leah tjâanghkan viedteldihkie. Mijjeh libie jearohke eatnemen vierhtijste, men aaj jearohke vierhtide nænnoeslaakan nuhtjedh. Daate digkiedimmien jîh ussjedadtemem sjugnede vihkeles bieliej bîjre dehtie dâaresthfaageles teemeste.

Demokratije jîh meatanârrojevoete

Daan teeman tjîrrh learohkh lîerich guktie maehtieh aath kraanskodh mej bijjelen onterdidie, jîh jîjtsh gaavnoeh nuhtjedh veeljedh, guktie nænnoes seabradahkeevtiedimmiem sjugnede. Daate vuekie vuesiehtidh mijjeh libie eadtjohke meatanârrojh, guktie seabradahkefaagen learoesejkesjisnie tjâadtje.

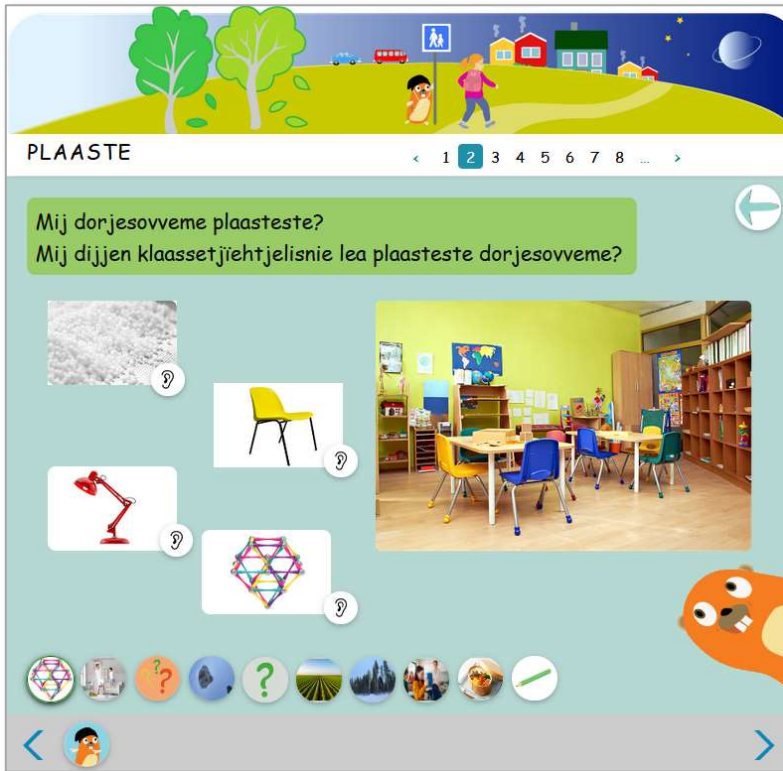
Digigaejsie kap. 4 s. 1 Ulmieh

The screenshot shows a digital learning interface for the word "Ulmie". At the top, there is a colorful illustration of a landscape with trees, a path, a bus, and houses. Below the illustration, the word "ULMIE" is displayed in a white box. To the right of the word is a navigation bar with numbers 1 through 8, with '1' highlighted in blue. Below the word, there is a yellow speech bubble containing the text: "Ulmie: soptsestalledh mij plaasteste dorjesovveme hiejmide jîh seabradahkide." To the right of the speech bubble is a photograph of a man and a child in a living room. Below the speech bubble is a photograph of a woman and children in a classroom. To the right of the classroom photo is a photograph of a snowy forest. At the bottom of the interface, there is a row of circular icons representing different subjects: a geometric shape, a building, a question mark, a globe, a question mark, a field, a forest, a group of people, a dog, and a pencil. A small orange cartoon animal is visible in the bottom right corner.

Tjoeje: Veeljh laavenjassem.

Digigaejsie kap. 4 s. 2 Plaaste

Tjoeje: Soptsestallede guvvien bijre. Mij dorjesovveme plaasteste? Mij diijen klaassetjiehtjelisnie lea plaasteste dorjesovveme?

Teekstigujmie:

Digigaejsie kap. 4 s. 3 Daarpesjibie plaastem?

DAARPESJIBIE PLAASTEM?

< 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Lohkh jallh goltelh teekstem.

Gåstan hiejmesne gellie aath mah leah dorjesovveme plaasteste: stovlh, laampa jih gellie stâakegaevnieh. Aahka gon aajjan luvnie moerestovlh jih akte klaaselaampa. Gåsta iktesth bæella satne dam murhkie. Mah aath leah plaasteste dorjesovveme dov luvnie? Maam mahta plaastedaeverigujmie darjodh gosse leah mårhkanamme jih datne ih vielie dejtie daarpesjh?

Digigaejsie kap. 4 s. 4 Laavenjassh

LAAVENJASSH < 1 2 3 **4** 5 6 7 8 ... >

Tjaelieh jallh baantedh dov vaestiedassem.

- ▶ Mestie aahkan stovlh dorjesovveme?

- ▶ Guktie lea hijven Gåstan laampa lea plaasteste dorjesovveme?

- ▶ Daarpesjibie gaajhkem mij plaasteste dorjesovveme?

Vaestiedassh:

1. Aahkan stovlh leah plaasteste dorjesovveme.
2. Gåsta ij dam murkhk.
3. Ijje. Maehtebe jeatjah "ïebnh" nuhtjedh.

Digigaejsie kap. 4 s. 5 – Mij sjugniehtåvva plastihkine?

MIJ SJUGNIEHTÅVVA PLASTIHKINE? < ... 4 5 ... >

Soptsestallede guvviej bijre.

Navigation icons: a grid, a person, a red question mark, a blue question mark, a green question mark, a field, a forest, a group of people, a trash bin, a pencil, an orange question mark, a bar chart, and a cartoon animal.

Digigaejsie kap. 4 s. 6 Laavenjasse

LAAVENJASSE < 1 2 3 4 5 **6** 7 8 _ >

Tjælieh jallh baantedh gâabph plaaste haajpene.

	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>

Digigaejsie kap. 4 s. 7 – Vierhtieåtnoe

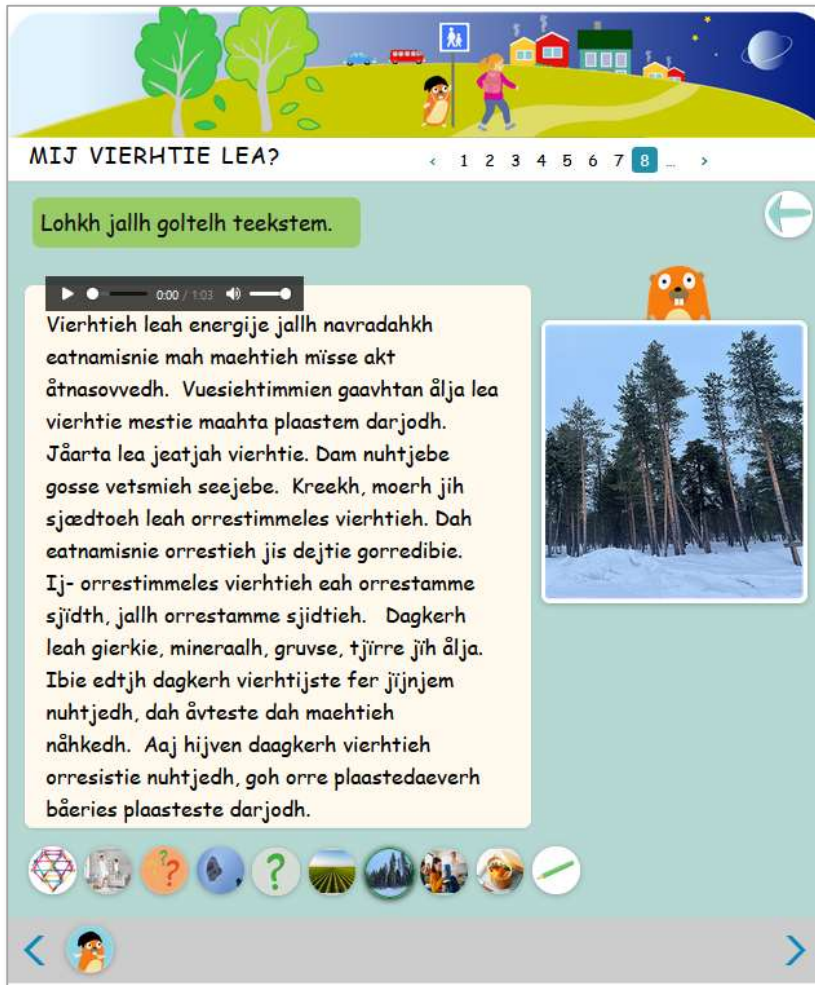
Soptsestallede guvvej bijre:

- mah Leah orrestimmeles vierhtieh?
- mah Leah ij-orrestimmeles vierhtieh?
- orrestimmeles vierhtieh maehtieh gaarvanidh? guktie? mij daerpies darjodh olles dah gaarvenh?
- mejstie vierhtijste mijjen veasomegætieh dorjesovveme? Dah orrestimmeles?

Teeksth:

Digigaejsie kap. 4 s. 8 Mij vierhtie lea?

MIJ VIERHTIE LEA?

Lohkh jallh goltel teekstem.

Vierhtieh leah energiije jallh navradahkh eatnamisnie mah maehtieh misse akt åtnasovvedh. Vuesiehtimmien gaavhtan ålja lea vierhtie mestie mahta plaastem darjodh. Jåarta lea jeatjah vierhtie. Dam nuhtjebe gosse vetsmieh seejebe. Kreekh, moerh jih sjædtoeh leah orrestimmeles vierhtieh. Dah eatnamisnie orrestieh jis dejtie gorredibie. Ij- orrestimmeles vierhtieh eah orrestamme sjïdth, jallh orrestamme sjïdtieh. Dagkerh leah gierkie, mineraalh, gruvse, tjørre jih ålja. Ibie edtjh dagkerh vierhtijste fer jïjnjem nuhtjedh, dah åvteste dah maehtieh nåhkedh. Aaj hijven daagkerh vierhtieh orresistie nuhtjedh, goh orre plaastedaeverh båeries plaasteste darjodh.

Tjoeje: Lohkh jallh goltel teekstem.

Duekieaamhtesh

Vierhtie lea mij akt mij maahta åtnasovvedh ryökteth jallh mij maahta vijriesåbpoe evtiesovvedh. Maahta dam ekonomeles nuhtedh jallh nåhtojne jeatjahlaakan årrodh. Eatnemevierhtieh eatnamistie veedtjebe, vuesiehtimmien gaavhtan sjædtoeh jih kreekh mahtebe beapmose jallh goh jeatjah navradahkh nuhtjedh; goh elmie, tjaetsie, sjïdtedehtije jåarta, ålja, mineraalh jih metallh.

Siejhme orrestimmeles jih ij-orrestimmeles

vierhtiej gaskem joekehtidh. Orrestimmeles vierhtieh leah vierhtieh mejtie eatneme jïjtje orreste, guktie gåarede dejtie ikth vielie nuhtjedh. Elmie, tjaetsie jih biejjietjoevkese sijhtieh gååvnesidh jallhts dejtie nuhtjebe, vuesiehtimmien gaavhtan biegejårrehtsinie jallh tjaetsiefaamoevierhkine.

Gåarede tjaetsiem jih elmiem deerjehtidh, jih klijmajarkelimmiej jih jeatjah byjreseaajnehtimmiej gavhtan maahta geerve årrodh daejtie vierhtide nuhtjedh. Gåarede aaj orrestimmeles vierhtieh eerjedh, dah vaenebe nåhtoem åadtjoeh jallh gaarvanieh jis dejtie nåakelaakan reerebe jallh eatnemen dej bijre eerjebe.

Guelieh maehtieh gaarvanidh jis fer jïjnjem göölebe jallh mearoem deerjehtibie. Skåajje maahta gaarvanidh jallh eerjesovvedh. Vierhtieh leah orrestimmeles jis dejtie nænnoeslaakan reerebe.

Ij-orrestimmeles vierhtieh leah vierhtieh mejstie ajve akte vihties veahka, goh ålja jih metallh. Dah eah orrestamme sjïdth varke, jih gaarvanieh jis dejtie læptebe.

Digigaejsie kap. 4 s. 9 Mijjeh vierhtieh nuhtjebe

MIJJIEH VIERHTIEH NUHTJEBE

Soptsestallede guviej bijre.

0:00 / 0:49

Darjome: Ålkoeskuvle

Learohkh juakasuvviah dâehkide jîh skuvlem kraanskoeh:

- Mejstie eatnemevierhtijste giejh skuvlesne jîh skuvlen bijre vuejnebe?
- Guhte daejstie orrestimmeles?
- Guhte dejstie ij leah orrestimmeles?

- Mij lea dorjesovveme metalleste, moereste, plaasteste jallh jeatjah iebnijste?

- Guktie daah vierhtieh jorkesamme disse maam

Digigaejsie kap. 4 s. 10 – Mijjeh vierhtieh nuhtjebe - teekste

MIJJIEH VIERHTIEH NUHTJEBE - TEEKSTE

Lohkh jallh goltelh teekstem.

Fierhten biejjien maam joem nuhtjebe maam eatneme mijjese vadteme. Datne beapmoem byöpmedh. Dov leah vaarjoeh. Datne sjîdth jîh vaarjoeh fer smaave sjîdth. Gellie aath maehtieh orresistie åtnasovvedh. Beapmoeslaavvoe jåartese sjædta. Plaaste mahta orre plaastese sjîdtedh. Jeatjebh maehtieh vaarjoeh nuhtjedh mah fer smaave sjîdteme mijjese. Ibie daarpesjh jienebh aath åstedh goh dejtie mestie nåhtoem utnebe. Byörebe aath sleengkedh reaktoe sæjjan guktie maehtieh orresistie åtnasovvedh. Bööremes hævvi jis mijjeh dan vaenie plaastem jîh jeatjah vierhtieh nuhtjebe goh gåarede.

Digigaejsie kap. 4 s. 11 – Magkerh vierhtieh datne nuhtjeme?

MAGKERH VIERHTIEH DATNE NUHTJEME? < ... 9 10 11 >

Tjælieh jallh baantedh dov vaestiedassem.

1. Maam maektebe vaarjoejgumie darjodh mah Leah fer smaave sijdteme mijjese?

1
2
3

Fasiteraeriestimmie:

Maektebe vaarjoeh vedtedh dejtie mah unnebe mijjeste, jallh dejtie doekedh. Maahta maam akt jeatjah dejstie gâarodh, goh veaskoe jallh jeatjah aath.

Maahta aaj vaarjoeh vaarjoekontejneri sîjse bîejedh. Dellie vaarjoeh giefies almetjidie jeatjah laantine seedtesuvvieh jallh duakasuvvieh. Kontejnerh aaj tekstijlide gâåvnesieh mejstie orre tekstijlh dorje.

Laavenjasse 2

MAGKERH VIERHTIEH DATNE NUHTJEME? < ... 9 10 11 >

Tjælieh jallh baantedh dov vaestiedassem.

2. Magkerh vierhtieh leah daan biejjien nuhtjeme? Gubpede dah bætieh jîh misse maehtieh orresistie âtnasovvedh?

1
2
3

Fasiteraeriestimmie

Manne stræjmiem nuhtjeme, jîh beapmoem byöpmedamme mejtie almetjh lea sjîdtedahteme. Manne aaj vaarjoeh nuhtjeme mah leah plaasteste jîh bomulleste dorjesovveme. Manne bussem vuajeme mij dieselem nuhtjie, jîh lea dorjesovveme metalleste mij gruvijste båata.

Vaarjoeh maehtieh orresistie âtnasovvedh jîh metallem maahta sîjse tjöonghedh jîh orre aatide âtnasovvedh. Naakede stræjmeste biegekejârrehtsijstie båata, jîh dihte lea orrestimmeles vierhtie.

Laavenjasse 3:

MAGKERH VIERHTIEH DATNE NUHTJEME? < ... 9 10 11 >

Tjaelieh jallh baantedh dov vaestiedassem.

▶ 3. Gåabph ovmesseie raath sleengkie dov luvnie?

1
2
3

Fasiteraeriestimmie:

Beapmoeraath kruana pãassenen sijse sleengkebe. Plaastem lijla pãassenen sijse. Paehperem rööpses pãassenen sijse. Metallem jïh klaasem tjöönghkebe jïh vuejebe kontejnierasse bovren lihke. Jeatjah raath tjöönghkebe jïh dejtie bijline foeresjibie raatesæjjan. Desnie tjoerebe fierhten laessien åvteste maeksedh mejnie bæetebe.

Teekstegærjan jeatjah teemah

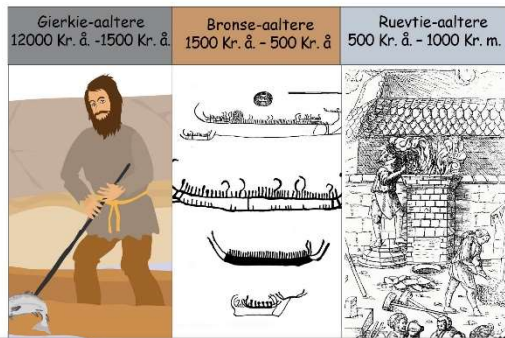
Bronse-aaltere, s. 82–83 (barkoegærjan s. 53)

Bronse-aaltere

★ Daennie kaphtelisnie lierebe:
* jieleden bijre bronse-aalteren

Bronse-aaltere eelki medtie 3800 jaepiej juassah Noerhtelaantine, jîh ryöhki medtie 1000 jaepieh (1800 Kr. å. - 500 Kr. å.) Bronse-aaltere eelki gosse almetjh gaavnehtin guktie meehiti bronsem darjodh. Bronse dorjesávva gosse ditniem jîh kâahperem pleentie. Ibie dan jîjnjem siebriedahken bijre daejrieh bronse-aalteren.

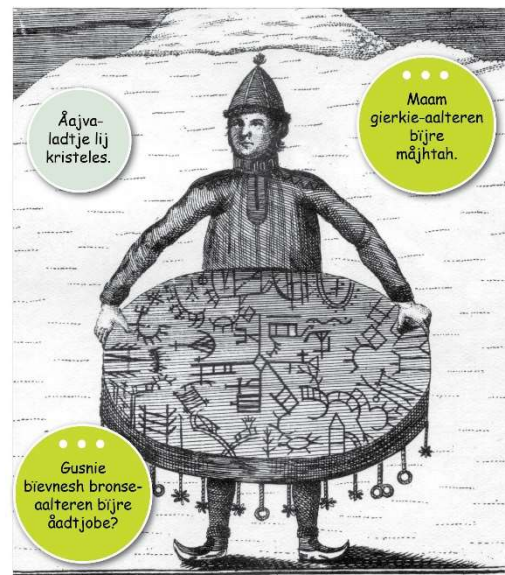
Bronse lij dihte voestes metalle maam almetje eelkin ahkedh daamtajâbpoe nuhtjedh. Destie dovne vaeknieh jîh barkoedirregh darjoejin. Bronse lij naa dovres. Dan âvteste jeenjesh annje vaeknieh jîh dirregh gierkeste jîh moereste darjoejin. Bronse-aaltere ryöhki stoerretjuetie jaepieh Noerhtelaantine.

Gellie stoerretjuetie jaepieh, gierkie-aalteren, almetjh Saepmesne jîh Nöörjesne jielimassem âtneme vijremistie jîh göölemistie.

Gierkie-aalteren mænngan almetjh eelkin bronsem nuhtjedh. Tijjeboelhke gohtjesávva bronse-aaltere.

Men mijjiejh vienhtebe akte âjvaladtje mij akten stuerebe dajven bijjelen reeri. Fierhte gâetie bearkoem, gerniem jîh gueliem âjvaladtjese vedti.

83

Bronse-aaltere

Vaestedh gyhtjelasside.

1. Man âvteste tijje gierkie-aalteren mænngan gohtjesávva bronse-aaltere?

2. Man guhkiem bronse-aaltere ryöhki Noerhtelaantine?

3. Guktie maehete daejredh maam daejrebe bronse-aalteren bijre?

4. Man âvteste almetjh vaeknieh jîh dirregh gierkeste darjoejin jalhts lin bronsem vуетiastamme?

5. Mestie bronse dorjesovveme?

53

Ulmie:

- jieleden bijre lieredh bronse-aalteren

Soptsestallemeteemah:

- Gâessie bronse-aaltere jîh man guhkiem ryöhki
- Mij bronse, kâahpere jîh ditnie
- Aalkoelisnie vaeknieh jîh dirregh moereste jîh gierkeste darjoeji. Mænngan eelki dejtie bronseste darjodh. Guktie bronse lij akte jeatjah iebne?

Guktie bronse-aalteren jielieji

6000 jaepiej juassah almetjh jáartaburrine eelkin Áarjel-Nöörjesne. Jeejesh eelkin gáetienkreekh utnedh jih áakerisnie seejedh. Bijjelen stoerretjuetie jaepieh veesi ávtelen jáartaburrie siejhme sjidti Nöörjesne. Jáartaburrieh sislaantesne árroejin, voenegaedtiej mietie. Jijnje barkoe jih stoerre teehpeme jis akte sirve sualalgi, jallh jis naaken gernien nille trööri.

Gosse almetjh jáartaburrine eelkin, tjoerin aktene vihties sijjesne árrodh. Dah eelkin plovmem nuhtjedh juktie jáartam mudtsehd. Vuaksam nuhtjin juktie plovmem giesedh.

Jáartaburrieh ektesne árroejin voenine, raaktan goh gierkie-aalteren. Gáetieh lin stuerebe jih dej lin jienebh tjehtjelh. Gáetieh lin aaj guhkebe. Dellie idtji fievsiem utnieh annje. Kreekh lin álko-ne abpe jaepiem jih almetjh tjoerin dejtie ryöjnesjidh.

Dan vielie akte almetje eeki, dan vielie tjoeri eekide geehtedh. Naenhtie stoerre joekehtse sjidti almetji gaskem mah jijnjem eekin jih dah mah idtjin dan jijnjem utnieh.

Bronse-aalteren almetjh guhkiesgáetine árroejin. Almetjh aktene gietjesne árroejin jih gáetienkreekh mubbene gietjesne.

Bronse-aalteren hierkieh meatan veelti Nöörjesne. Aalkoelisnie hierkine rijri, men ánnetji ánnetji eelki dejtie barkose nuhtjedh.

Vijrieh siejhmemes mearogaedtesne árroejin, gusnie meehin dovne vijredh jih gööledh.

Bronse-aalteren almetjh hierin læjkiem álloste gurredh jih vaaresem veevedh.

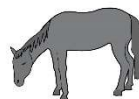
Guktie bronse-aalteren jieliji? s. 84–85 (barkoegærjan s. 54)

Soptsestallmeteemah:

- Gáessie jáartaburrine eelki Áarje-Nöörjesne jih guktie jieleda jorkesi dellie
- Guktie almetjh dellie jieliejn jih magkerh gáetieh utnin Áarjel-Nöörjesne
- Gáessie hierkieh Nöörjesne foeresji
- Gusnie bivtjih árroejin
- Guktie bronse-aaltere lij Saepmesne

Soptsesth guvvej bijre.

.....
.....
.....

.....
.....
.....

.....
.....
.....

.....
.....
.....

.....
.....
.....

Baektieguvvieh, s. 86–87 (barkoegærjan s. 55)

Baektieguvvieh

Bronse-aalteren almetjh idtjich maehtieh tjaeledh, men meehtin guvvieh darjodh. Besteles flæntoegierkiegumie guvvieh darjoejin baektine. Guvvieh kreekh jñh ätmoedaeverh vuesiehtin, vuesiehtimmien gaavhtan vinhtsh, aaksjoe jñh bovtse, jñh säemies æjkien aaj almetjh. Mijjieh guvvide gñhtjobe baektieguvvieh.

Baektieguvvieh maehtieh ektiedimmien utnedh tjeakoes dijride. Almetjh lin maachte hijven vijremelahkoem äadtjodh guvvieggumie.

Maam guvvieh soptsestieh?

Almetjh baektieguvvieh darjoejin gierkie-aalteren jñh aaj bronse-aalteren. Naan baektieguvvieh vuesiehtieh guktie bñatsojne jñh jñartaburrine barki.

86

87

Soptsestallemeteemah:

- Gusnie dov voengesne baektieguvvieh gñävnesieh

Laavenjostoe jeatjah faagigumie:

- Kopijeerh figuvrh baektieguvvijste jñh nuhtjh dejtie möönsterinie tyjjine.

Gaavrh baakojde.

- BRONSE
- KÅÅHPERE
- VUAKSA
- KROEPTTE
- ÅLLOE
- HIERKIE
- DITNIE
- RÆJHKOES
- GUHKIESGÆTIE
- PLOVJE

B	A	L	V	B	K	Å	A	H	P	E	R	E	Ö	U	M	S
R	U	B	M	İ	V	K	E	K	R	V	U	A	K	S	A	A
O	R	V	C	N	Å	D	Å	H	Å	M	S	N	R	I	E	R
N	T	K	S	D	L	N	N	G	M	H	M	P	K	Æ	R	Æ
S	Æ	R	Æ	Ö	L	E	E	O	P	H	O	K	K	E	N	J
E	A	O	T	F	O	T	T	F	D	I	T	N	I	E	S	H
B	T	E	E	Å	E	U	C	İ	G	E	U	V	S	J	H	K
Z	V	P	Å	K	T	A	Å	D	U	R	Ö	O	I	K	E	O
U	I	T	J	P	L	O	V	J	E	K	A	H	U	I	K	E
D	A	E	S	İ	Æ	B	D	E	F	I	N	P	M	I	S	S
A	G	U	H	K	I	E	S	G	Å	E	T	I	E	T	O	Æ

55

Kroepth bronse-aaltaristie, s. 88–90 (barkoegærjan s. 56)

Kroepth bronse-aaltaristie

Ålmah mehtin sviertiem, aaksjoem jallh plearoeih meatan åadtjoeh.

Nöörjesne säemies stoerne kroepth bronse-aaltaristie. Kroepthe lij akte stoerne gierkie- jîh jåartahåjje. Åjve akte almetje juvelgi akten kroepthen sijse.

Bronse-aalteren almetjîh jieliedasse jaameden mænngan jæhkin. Dan årtveste dejtie tjeobbemes vaarjoede gaarvoeh-tin dejtie jaames almetjiedie jîh dejtie moergastoej sijse bieji. Gastoej sijse døverh bieji meitie usjeddi dihte jaames sijhti daarpesjidh mubpene jieliedisnie. Gujnh bronseværhoeh meatan åadtjoejin, vuesiehtimmien gaavhtan gieteværhoeh jîh tjeapohkæværhoeh.

Stoerrehåjijh

Almetjîh seamma fuelkeste juvelgin seamma sæjjan voenen ålkolen. Gæstoeh nilla gierkieh jîh jåartam bieji, guktie råðjish jallh stoerne jåartahåjje sijdti. Dagkerh kroepth gohtjesuvieh stoerrehåjijh. Lea stoerrehåjijh gaavneme gellene lekkesne Åarjel-Nöörjesne jîh Åarjel-Sveerjesne.

Giefies almetjîh idtjin juvelgh gæstoeh sisnie, jîh idtjin naan døverh meatan åadtjoeh kroepthen sijse. Dæjtie almetjiedie aktem ælkkie kroepthem kroehki voenen ålkolen. Dan årtveste tje leah dan jîjnem gaavneme dej mingesne.

Soptestallemeteemah:

- Orre vuekie, orre heannadimmie, almetjîh juvledh, gæstoe moereste
- Mah aath kroepthen sijse bieji, mannasinie (vadtesh, dovres vaarjoeh, giete-jîh tjeapohkekleebjegh, mejtie dihte jaames sijhti daarpesjidh mubpene jieliedisnie)
- Maam bronse-aalteren almetje vienhti heannadi jaameden mænngan (jielede jaameden

mænngan)

- Gierkiehåajjem darjodh
- Giefies almetjîh gæstoem jallh kroeptevadtesh åadtjoejin (ijje)

Dîrregh bronseste s. 91 (barkoegærjan s. 57)

Dîrregh bronseste

Gosse dîrregh bronseste darjoejin, dellie dejtie foermine darjoejin. Dellie dam sjalkeme metallem foermen sîjse gurki jîh gosse dihte lij jââskeme dellie foermem destie veelti. Naemhtie aaksjoen-aavtjoem, njoelh jîh værjoech darjoejin.

Nöörjesne gaskem jeatjah bronse-aaksjoech gaavneme.

Bronse-aath

Nöörjesne ij leah dan gellie bronse-aath gaavneme. Nöörjesne gaskem jeatjah bronse-aaksjoech gaavneme. Bronse lij dovres jîh tjoeri dam jeatjah aati vööste lâtnodh, vuesiehtimmien gaavhtan dueljiej vööste.

Bronse-aath vuesiehtin man ræjnhkoes akte almetjh lin.

Aaj aktem sâarhts instrumeentem gaavneme bronseste. Dah leah dagke ôtnasovveme don baelien religijovnesne.

Arkeologh leah vaarjoeh, værjoech, vaeknieh jîh barkoe-dîrregh gaavneme.

Soptsestallemeteemah:

- Magkerh dîrregh darjoeji (vuesiehtimmien gaavhtan aaksjoe, njoelh jîh kleebjegh)
- Lij aelhkîe bronsem skââffedh (dovres)

Guvvedh jîh tjaeliech.

Misse sîrvenâlloem nuhtji bronse-aalteren?

Maam âlmah meatan âadtjoejin kroepten sîjse?

Mij baektieguvvie?

Maam nyjsenæjjah meatan âadtjoejin kroepten sîjse?

Man ôvteste tîjjeboel-hke gohtjesâvva bronse-aaltere?

Mah kreekh/gâetien-kreekh Nöörjese böötin bronse-aalteren?

Bronse-aaltere – iktedimmie jîh pryöve, s. 92–93 (barkoegærjan s. 58–59)

Bronse-aaltere – iktedimmie

Bronse-aaltere eelki medtie 3800 jaepiej juassah jîh ryöhki bijjelen 1000 jaepieh (1800 Kr. ä. – 500 Kr. ä.). Tîjjeboelhke gohtjesäva bronse-aaltere dan ävteste dellie siejhme sjîditi bronsemetallem darjodh. Bronse äädtje gosse ditniem jîh kâahperem pleentie.

Bronse lij voestes metalle maam almetjeh eelkin daamtajâb-poe nuhtjedh. Destie dovne vaeknieh jîh dirregh darjoejin, men bronse lij dovres.

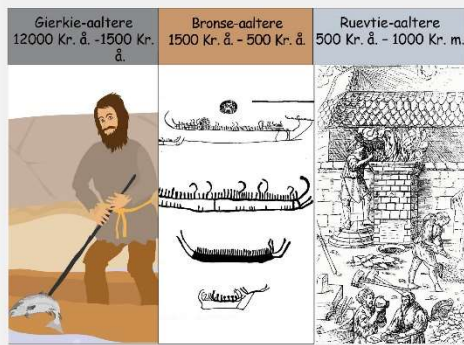
Bronse dorjesovvi gosse metallide sjalkaji jîh dam foermi sîjse gurki, jîh mij aaksjoe-aavtjoejh, njoelh jîh værjoejh sjîditi. Gosse metalle lij jööscheme foermem destie veelti.

Sâemies stoerre kroepth bronse-aaltaristie Nöörjesne. Dah Leah stoerre råäjsh jalh jâartahâjjh. Ajve akte almetje

juvleghi akten kroepth sîjse. Almetje dovres aath meatan äädtjoeji. Gujnh værjoejh jîh najpetjeh meatan äädtjoejin. Älmah vaeknieh meatan äädtjoejin. Ajve ræjhkoes almetjeh mah naemhtie juvleghin.

Bronse-aalteren hierkieh meatan veelti Nöörjesne. Aalkoelisnie hierkine rijri, men änneti änneti eelki dejtie barkose nuhtjedh. Bronse-aalteren lieri læjkie älloste gurredh jîh vaaresem veevadh. Bronse-aalteren almetjeh guhkiesgätine ärröejin. Almetjeh aktene bielesne ärröejin jîh gätienkreekh mubpene bielesne.

Bronse-aalteren almetjeh idtjin maehetie tjaeledh, men guvvieh darjoejin. Besteles flinhtegierkeste guvvieh darjoejin baektine. Guvvieh vuesiehtin kreekh jîh daeverh mejtie aarkebiejjien nuhtji, vuesiehtimmien gaavhtan vinhtsh, aaksjoejh jîh bovhtsh, jîh sâemies æjkien aaj almetjeh.

92

93

Mij lij voestegh? Tjaelieh ä (ävtelen) jalh m (mængan).

Pryöve

1. Mah metallh pleentesuvvieh juktie bronsem darjodh?

- ditnie jîh kâahpere
- ditnie jîh silpe
- ditnie jîh ruevtie

2. Gâessie bronse-aaltere lij?

- 1000 Kr.ä. – 100 Kr.ä.
- 500 Kr.ä. – 800 Kr.m.
- 1800 Kr.ä. – 500 Kr.ä.

3. Magkerh gätine almetjeh ärröejin bronse-aalteren?

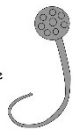
- guhkiegätine
- jollegätine
- moeregätine

4. Man ävteste tîjjeboelhke gohtjesäva bronse-aaltere?

- Giefies almetjeh eelkin bronsem nuhtjedh.
- Almetjeh bronsem eatnamisnie gaavnin.
- Almetjeh gaavnehtin guktie edtjin bronse-aath darjodh.

5. Mij daate?

- instrumeente bronse-aaltaristie
- feegremedaevere bronse-aaltaristie
- plovje bronse-aaltaristie

Maam Leah hiereme? Guvvedh jîh tjaelieh.

58

59

57

Ruevtie-aaltere, s. 94–95 (barkoegærjan s. 64–65)

Ruevtie-aaltere

★ Daennie kapihtelisnie lierebe:
* ruevtie-aalteren bijre

Almetjh gaavnehtin guktie ruevtiem darjoejin
Ruevtie-aaltere eelki medtie 500 jaepieh Kristusen ävtelen jih orriji medtie 1000 jaepieh Kristusen mænngan. Almetjh gaavnehtin guktie ruevtiem darjoejin jih lierin vaekniem jih dirreggh destie darjodh, dan ävteste nomme ruevtie-aaltere. Ruevtie-aaltere orriji gosse vikinge-aejkie eelki. Dellie almetjh lierin vîntsh darjodh maasterinie jih sigline. Daej vîntshsigujmie meehtin sigledh laantide miehtjielisnie juktie vaarooeh ästedh jih doekedh.

Man ävteste eelki ruevtiem sijjeste bronsem nuhtjedh?

Maam guvvesne vuojnah?

94

Guktie ruevtiem gaavni jih darjoeji

Bronse lij metalle orreme dejtie ræjhkoes almetjidie, jih numhtie lij aaj ruevtine aalkoelisnie. Nöörjesne lieri ruevtie-maalmem pluevijste darjodh. Lij jîjnje ruevtie pluevine jih lij aelhkke gaavnedh dan ävteste pluevietjaetsie lij rääpsehke. Varke gellie almetjh meehtin nåhtoem äadtjodh destie. Gaajhkine noerhtelaantine jîjnje ruevtiemaalme. Mijjen dajvide smirrh jeatjah laantijste böötin jih almetjh lierehtin maalmem gaavnedh jih gietedidh.

Tjuara ruevtiemaalmem tjarke baahkedidh juktie ruevtiem destie äadtjodh. Almetjh stoerre sjalkemuevbieh bigkin gusnie ruevtiemaalmem baahkedin goske nåakebe aamhth olkese galkin, jih ruevtietjomhpe beetsi.

Gosse nuekies ruevtiem utni dellie meehti dam akten smirrese buektedh mij dam baahkedi goske eelki tsîhkedh. Dellie meehti dam dirreggidie jih vaeknide hammoedidh.

Ruevtie lij liehtebe jih garrebe goh bronse. Ruevtiem meehti nuhtjedh juktie sviertiem, aaksjoem jih vietjerem darjodh. Ruevteste aaj spæjhkerem darjoeji, mij ätnasovvi gosse skaavtegh, stehkieh jih gætieh darjoeji.

95

Ulmie:

- Ruevtie-aalteren bijre lieredh

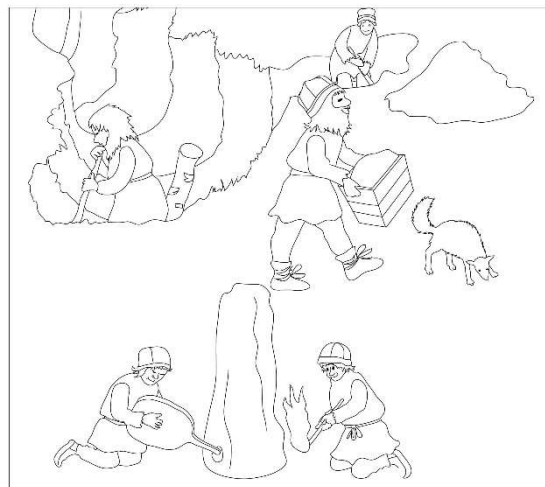
Soptsestallemeteemah:

- Gæssie ruevtie-aaltere eelki
- Gæssei ruevtie-aaltere orriji
- Vikinge-aejkie eelki ruevtie-aalteren mænngan
- Ruevtie lij sagke liehtebe jih garrebe bronseste

Ruevtie-aaltere

Klaeredh jih soptsesth guktie almetjh ruevtiemaalmem gaavnin jih ruevtiem darjoejin. Guktie ruevtie buerebe metalle goh bronse?

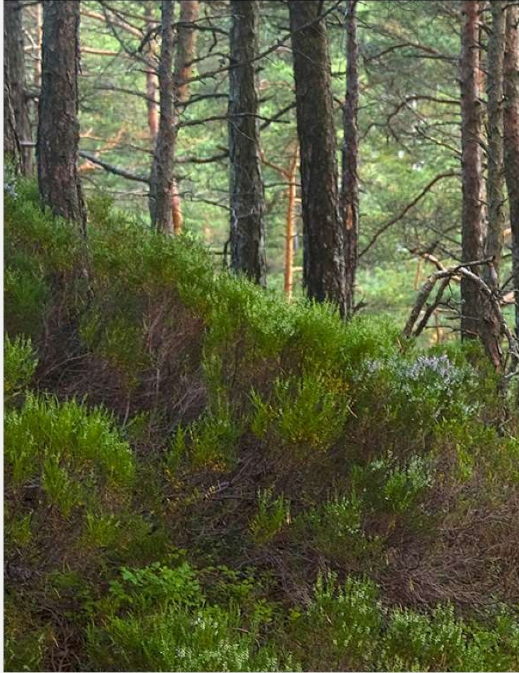

61

Klijmajarkelimmieh, s. 96–97 (barkoegærjan s. 60)

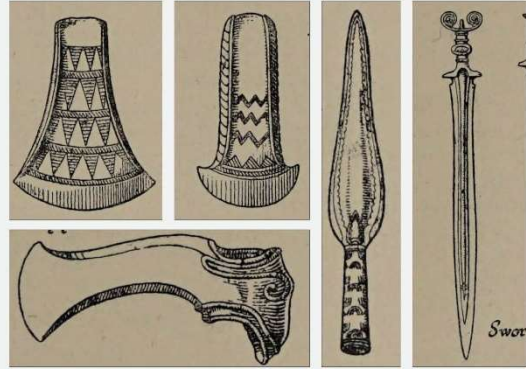
Klijmajarkelimmieh

Klijma jorkesi ruevtie-aalteren jñh galmebe sñjdti. Ij lij dan jñjnje boelte vielie jñh sijjeste jemhkeles jñh giengeles rñh-toeh böötin. Vegetasjovne giefigesäbpoes sñjdti. Dellie lij hijven almetjh meehtin nænnoes dirregh ruevteste darjodh mejtie

96

barkose äakerisnie nuhtjin, vuesiehtimmien gaavhtan plojve, ruevtietjearonne jñh leajoe juktie daelviebeapmoem sleejedh gäetiekreekide.

97

Soptsestallemeteemah:

- Guktie klijma jorkesi ruevtie-aalteren

Guvviah vuesiehtich jinge-aejkien, gierkie-aalterem, bronse-aalterem jñh ruevtie-aalterem. Biejh nommerem guvvide guktie dah reaktioe öörnegasse bäctieh. Ijaelieh nommen Tjijeboelhkade.

Ruevtie-aaltere eelki medtie Kr.ä. jñh nähki medtie Kr.m.

Mij mingemes bielie ruevtie-aalterisnie gohtjesävvä?

80

Saemieh ruevtie-aalteren s. 98–99 (barkoegærjan s. 62)

Saemieh ruevtie-aalteren

Saemieh lin seapan doh voestes almetjh Nöörjesne mah ruevtien bijre deejrîn. Joe ävtelen 700 Kr. ä. saemieh njoelh jih nejpieh utnin mah lin dorjesovveme ruevteste.

Saemieh ruevtiem äadtjoejin Russlaanteste. Naemhtie saemieh lin 200 jaepieh ävtelen ärrøejidie Åarjel-Nöörjesne.

Saemieh vjremistie mearoegaedtesne jielieji. Dah göölin jih ged-tiem bivtin. Baatsahtassh leah gäävnesovveme giedtjiste mejtie

nuhtjin gedtiem stuvredh vjremesvaalkide. Aaj stoerree gööle-mehäagkh jih vääjestahkh gaavneme mah vuesiehtieh almetjh gueliej mietie göölin mah giengelisnie jielieminie, goh doerske.

Saemieh sîjtine ärrøejin. Aktene sîjtesne jienebh fuelhkieh mah vjremen jih göölemen bijre laavenjostin. Dej lin 3-4 ov-messie ärrømesijjeh mej gaskem juhtin aktene jaepesne.

Akte almetje
Ij sîjten äjvaladtje.
Dajvh lin juakasovveme
fuelhkiej gaskem gosse Ij
unnebe vjri bijre, men
gedtiej bijre gaajhkh
sîjten äimah
laavenjostin.

98

99

Guvedh jih soptsesh saemien ruevtie-aalteren bijre.

62

Åesiestimmie, s. 102–103 (barkoegærjan s. 64–67)

Åesiestimmie

Ruevtie-aalteren vielie åesiestimmie sîditi jîh jeenjesh eelkin åesiestæjine minnedh. Åesiestæjjah jeatjah laantine minnin juktie sijjen dorjesh doekedh goh naekhie, hovre, ruevtie jîh harpikse. Dah dejtie vaarojde silpen, vaerjoej jîh ovnessie oamhti voošte lâtnoejin. Åesiestæjjah mearoenerigujmie jîh militæreskihpine vooikin mejtie leajhtadin.

102

Muvhten oejkien åesiestæjjah almetjh meatan veeltin mejtie lin åasteme jallh feengkeme, dah slaavine sîditiin dej gâetie, jallh duakasovvin guhkiebasse. Feeleme mehti vaarege årrodh åesiestæjjide jîh altese faarjine. Jeenjesh idtjin gâesie gih bäästede bæetieh, dah skiemtjes sîditiin jallh gæmhposne sealadin.

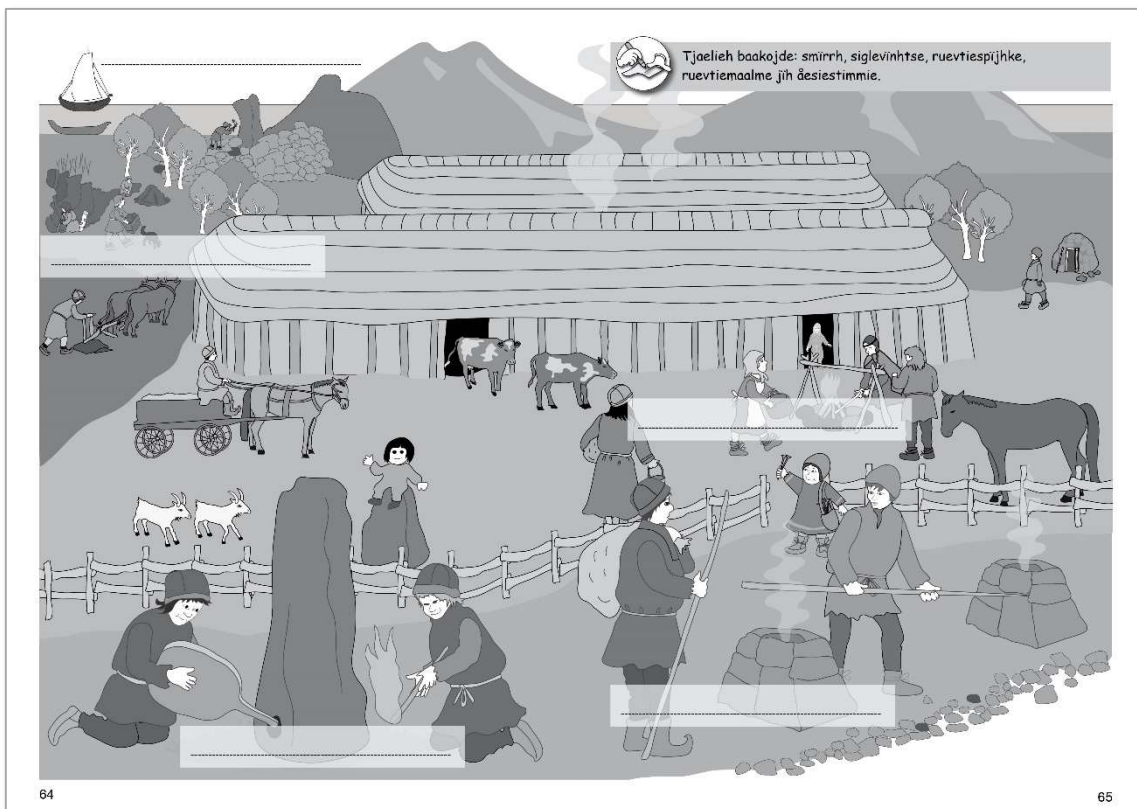
Naakenh sijhtin orre dajvine årrodh. Dellie maadtoeladtjh aktem runagierkiem tseegkin dej majhtesen bijjelen hiejmevoenesne. Dagkerh gierkieh siejhme sîditiin ruevtie-aalteren minngiegietjesne.

103

Soptsestallemeteemah:

- Åesiestæjjah jeatjah laantide siglin juktie vaaroeh doekedh
- Magkerh vaaroeh doekin
- Naakenh aaj almetjh doekin mah slaavine sîditiin
- Mij slaave

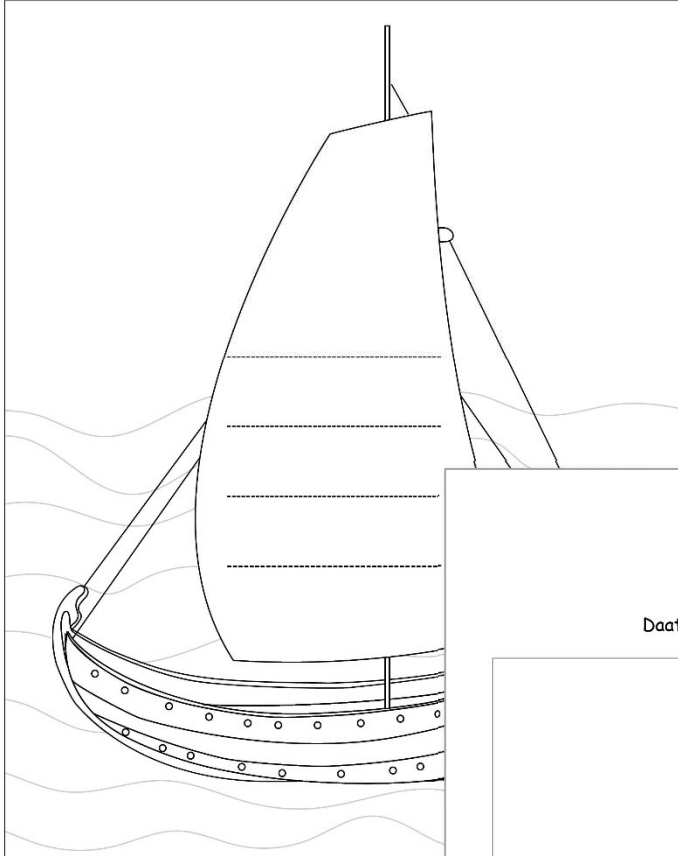
64

65

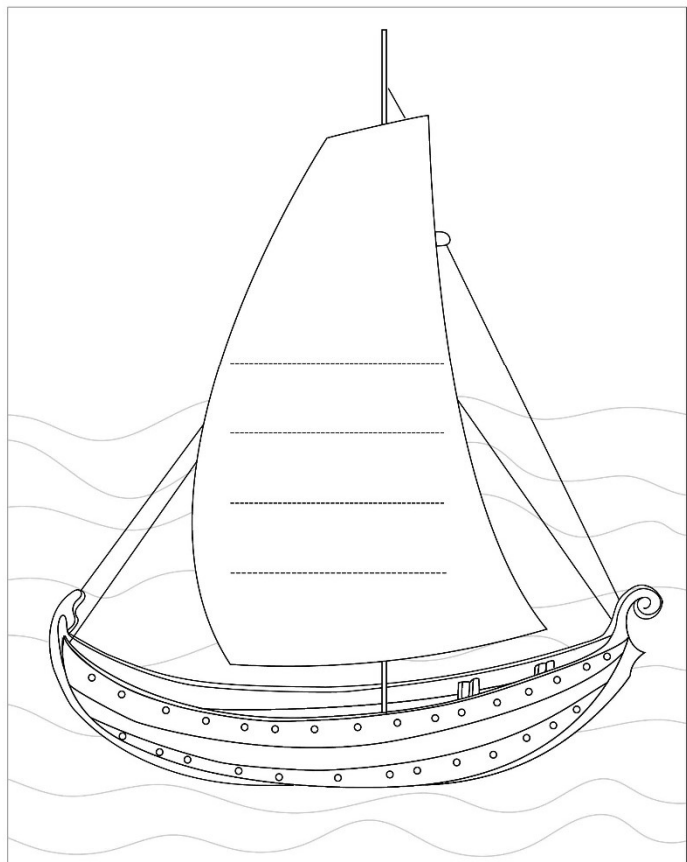
Guvvedh siglesne maam ålkoelaantesne foeresji jñh maam bååstede Saepmien gåjkoefoeresji.

Daate skihpe ålkoelaantesne minneme.

66

Daate skihpe bååstede Saapman bæetieminie.

67

Ruevtie-aalteren gætie, s. 104–105 (barkoegærjan s. 68-71)

Ruevtie-aalteren gætie

Bronse-aalteren jeerjesh eelkin gætiet tseegkedh. Dejnië jöörhkin ruevtie-aalteren. Almetjh buerebe gætiet daarpesjin juktie kljima lij aalkeme tjäetskebe sjidtedh. Almetjh annje seamma gäetesne ärroejin goh gätiekreekh. Jeerjesh moerh tjoehpin jih orre gætiet tseegkin, seamma tñjien goh staarh sjidtin gosse gellie gætiet bigkesovvin seamma sijjesne. Almetjth laavenjostin jih räjhkoes äajvaladtjh staarine reerin.

Gætiet dehtie baeleste gohtjesuvvieh guhkiesgätie. Lea baatsahatash gaavneme mah vuiesiehtieh akte gätie meehti mahte 30 meeterh guhkie ärrodh jih 6-8 meeterh gamte.

Gosse galmebe kljima sjidti ruevtie-aalteren tjoeri gätiekreeke gätien sñjse vaeltedh guktie tjäetskiemisnie bieerkin.

Gosse almetjh dan lñrke gätienkreeke ärroejin daamtaj-äbpoë skiemtjes sjidtin jih plaakenin dihkijste jih läähpijste.

Ruevtie-aalteren gaajhkesh dovnesht sijn darjomesh utnin. Gätien aehtjie smirregäetesne barki jallh vijri jih gööli. Muvhten aekien lij meatan gæmhpojne jallh äesiestimmiefeeleminie. Geerve almetjh jih maanah ektesne barkin jäartaburresne, jih naakenh slaavah utnin mah barkin.

Gätien tñjdtjie beapmoem stuvri jih moeni maam edtjin byöpmedidh, jih mij vöörhkesovvi daalvan. Dihte laejkiem gurri jih vaaresem veevi jih vaarjoeh fuahkan öörni.

Ruevtie-aalteren almetjh eelkin gaahtoeh, vöörhtsh jih gaash utnedh. Dah lin nähtökreekh. Gaahtoë snjeeri, vöörhtsh munnieh vadtin jih vöörhtsh jih gaash beapmose leekesovvin.

Mij slaave?

104
105

Guvvedh slevem räjesen aalkoven jih galhoven gasken.

Ruevtie-aalteren gaahtoë, vöörhtsh jih gaash.

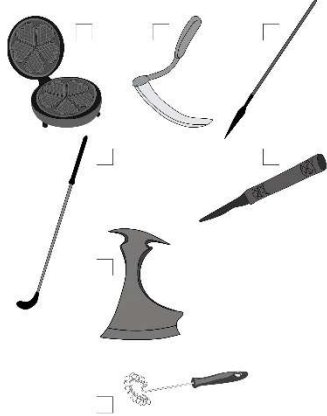
Gätienkreekh tjäetskebe sjidti.

Saemieh äjtine ärroejin. Dah gaolin jih vijrin ektesne.

Orre gätienkreekh ruevtie-aalteren lin almetjigumie ekline ärroejin gätie.

Mierkkh aatide mejtie almetjh ruevtie-aalteren utnin.

68
69

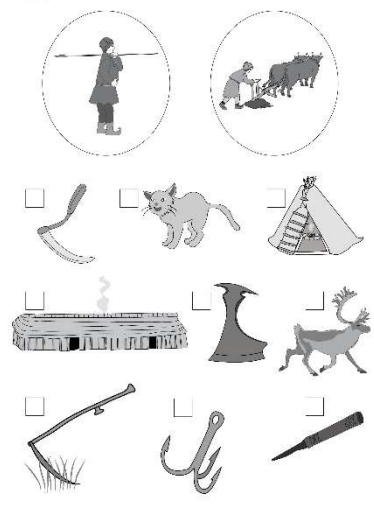
Soptsestallemeteemah:

- Mannasinie buerebe gätiet daarpesjin
- Guktie lij dej gætie

Saathan jallh bäajhtode? Biejh kroessem reaktöe daablose.

	Saathan	Bäajhtode
Ruevtie eathnaminie.		
Ruevtie-aalteren almetjh eelkin bronse nuhtjedh.		
Maanah ruevtieaalmem pluevine gaavnedh.		
Ruevtie-aaltere eelki 500 Kr. ä.		
Bronse-aaltere gjerkie-aalteren maangan bööti.		
Gätiet lin jorpelke.		
Tijjeboelke gohtjesövva ruevtie-aaltere dan ävteste almetjh jñjtem ruevtiem byöpmedin.		
Gätienkreekh jih almetjh seamma gäetesne ärroejin.		
Saemieh eelkin ruevtiem nuhtjedh carebi goh Äarjel-Nöörjesne.		
Rundh leah rovnegs tjoejh eathnaminie.		
Arkealagh eah leah maam gærnah gaavneme ruevtie-aalteren kroepetine.		
Saemieh gedtiem bivtin.		

Guvvedh slevem reaktöe almetjasse.

70
71

Ruevtie-aalteren kroepth, s. 106–107 (barkoegærjan s. 72)

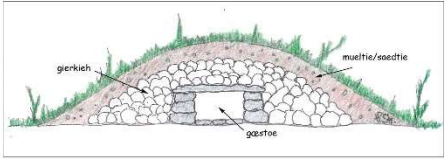

Soptsestallemeteemah:

Mah skihkh/vuekieh ruevtie-aalteren utni gosse edtji almetjh juvledh

Ruevtie-aalteren kroepth

Jaemedede
Ruevtie-aalteren siejhmemes dejtie jaames almetjidie bualalgi jîh baatsahtasside juvlelgi. Muvvth kroepth leah mubpijste joekhehts, guktie dihte jaames lij biejesovveme akten gierkie-gæstoen sîjse, jîh lij gâarveldihkie tjaebpies vaarjoejgumie jîh vaerjoejgumie. Mijjeh aerviedibie dah leah âajvaladtjh orreme.

Gosse âajvaladtje jeemi, dellie aaj altese bienjem jîh hierkiem bæeltieli dejnie ektine. Altese kroeptese dirregh, vaeknieh jîh vaerjoej biejesovvin.

Ræjhkoes almetji kroeptine lea dirregh jîh vaerjoej, tjoevtenjh jîh skaarjah gaavneme. Aaj gaampem mðareste gaavneme.

Maam guvvesne vaajrah?

Dagke don baelien almetjh jieliedasse jaemeden mænngan jaehkiejin, jîh dah meehtin daeverh meatan vaeltedh doh-koe?

Kroepthe ruevtie-aaltaristie vinhtsine vâäjnoe. Dah daamtaj deavaj nille biejesovvin guktie edtjin vâäjnoes ârroth.

106
107

Guvvedh jîh tjaelieh.

<p>Mij kreekide Nôörjesse bööti ruevtie-aalteren?</p> 	<p>Maam arkeologh gaavneme dovne nyjsenæjjaj jîh âlmaj kroeptine?</p> 	<p>Gusnie ruevtie-aalteren almetjh ruevtiemadmem gaavnin?</p>
<p>Guktie daelhkîe/klijma jorkesi ruevtie-aalteren?</p> 	<p>Gieh eelkin ruevtiem voestegh ruhtjedh Nôörjesne?</p> 	<p>Man guhkie lij guhkiesgâetie?</p>

Pryöve, barkoegærjan s. 73

Pryöve

1. Gubpede don baelien almetjh ruevtiemaalmem åadtjoejin?

- vaereste
- pluevijste
- mearoste

2. Mij bokstaavh gohtjesuvvieh mejgumie tjeeli ruevtie-aalteren?

- baektieguvvieh
- skruvvh
- runah

3. Gåessie ruevtie-aaltere lij?

- 500 Kr.å. - 800 Kr.m.
- 1000 Kr.å. - 100 Kr.m.
- 500 Kr.m. - 2000 Kr.m.

4. Man åvteste bolhke gohtjesåvva ruevtie-aaltere?

- Almetjh eelkin ruevtiem nuhtjedh.
- Almetjh eelkin bronsem nuhtjedh.
- Almetjh ruevtiem ööstin jeatjah laantijste.

5. Mestie almetjh veasoejin duvvene jih noerhtene?

- gåetienkreekijste
- jåartaburreste
- bivtemistie jih göölemistie

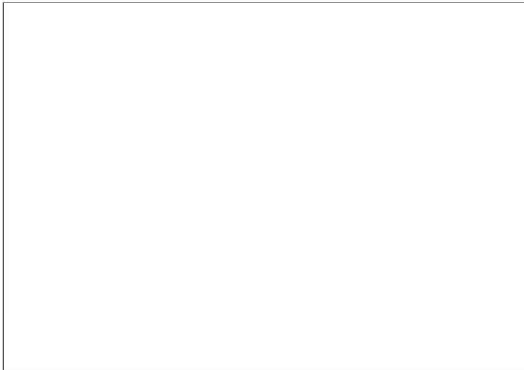
6. Maam arkeologe dorje?

- dotkemem dorje gåetienkreekide
- dotkemem dorje giejjide dejpelistie
- daeverh ruevteste dorje

Maam leah liereme? Diplome, barkoegærjan s. 74-75

Maam leah liereme? Guvvedh jih tjaelieh.

.....

.....

.....

.....

.....

74

Daelie abpe gærjine barkeme. Guvvedh diplomem jijsadth mij vuesehte datne jijnjem siebriedahkefaagesne liereme daan joepien.

75

